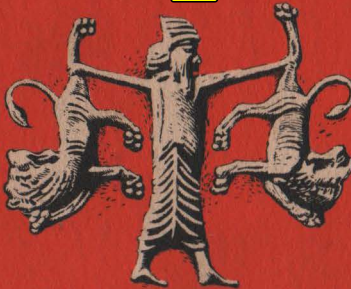

Büyük Klasikler

GILGAMİŞ DESTANI

H

Hürriyet
Yayınları

kutuphaneci - eskikitaplarim.com

HÜRRİYET YAYINLARI : 56

BÜYÜK KLASİKLER : 4

Doğu Klasikleri : 1

GILGAMIŞ DESTANI

Yayın hakkı (Copyright) : Hürriyet Yayınları

Birinci baskı : Eylül, 1973

Kapak düzeni : FİRUZ AŞKIN

Dizgi - baskı : Yelken Matbaası

Cildiye : Aytaç Kırma ve Cilt Atelyesi

GILGAMIŞ DESTANI

İngilizceye Çeviren
ve Önsözü Yazan:
N. K. Sandars

Türkçesi:
SEVİN KUTLU — TEOMAN DURALI

Hürriyet Yayınları, Nuruosmaniye Cad.3 Cağaloğlu-Istanbul

DOĞU KLASİKLERİ DİZİSİNDE
YAYIMLANACAK ESERLER

- ★ BHAGAVAD GITA
- ★ BUDİZMİN KUTSAL METİNLERİ
- ★ KELİLE VE DİMNE (Beydeba)
- ★ KONUŞMALAR (Konfüçyüs)
- ★ MAHĀBHĀRATA
- ★ MRIÇÇHAKATIKA (Şudraka)
- ★ PRENS GENJİ (Murasaki)
- ★ RAMAYANA (Valmiki)
- ★ TAO'CULUK (Lao - Tzu)
- ★ UPANIŞAD'LAR

Ö N S Ö Z

Dört ayrı dalda (Yunan, Latin, İslâm, Doğu) yayımlanacak olan Büyük Klasikler, dünya uygarlıklarının temel taşları olan kültür eserlerini Türk okuruna iletmek amacını güdüyor. Herhangi bir uygarlığı kavramanın, onun temel değerlerini benimsemenin biricik yolu, bu uygarlığı meydana getiren bilim, felsefe ve edebiyat ürünlerini yakından tanımak, bu kaynaklardan doğrudan doğruya yararlanmaktır. Bundan ötürü, aslında bir bütün meydana getiren dünya uygarlığının içindeki yerimizi daha iyi belirlemek, bu uygarlığa yaratıcı bir şekilde katılmak için temel ve klasik eserlerle, kendi dilimiz aracılığıyla ilişki kurmamız zorunludur. Altı yüz yıllık geçmişimizde, son iki yüz yıla gelinceye kadar tam anlamıyla içinde bulunduğumuz İslâm ve Doğu uygarlıklarının temel eserleri'ni dilimize yeterince kazandırdığımız, halk kitlelerine mal ettiğimiz söylenemez. Öte yandan, son iki yüzyıldır yöneldiğimiz batı uygarlığına da sadece teknik bir uygarlık olarak ele aldığımız ve bundan ötürü çoğunlukla yanlıya düştüğümüz biliniyor. Ne Tanzimat döneminde, ne de daha sonra Cumhuriyet çağına gelene kadar, batı kültürünün doğrudan doğruya temeli olan Yunan - Latin düşüncesinin ana ürünleri, yani bilim, felsefe, edebiyat ve sanat eserleri üzerinde gerektiği gibi duruldu. Bu dönemlerde, teknik ve pratik bilimlerin dışında, temel ve klasik batı eserlerinin dilimize kazandırılması için hemen hiç bir şey yapılmadı. Cumhuriyet çağında bu ihtiyacın duyulmaya başlandığını ve tek tek kişilerin sistemli olmayan bazı çalışmalar yaptığını, ayrıca devletin, önce sistemli bir şekilde başlayan, sonra tavsayan ve en sonunda

bir yana bırakılan geniş bir çeviri ve aktarma işine giriştiğini görüyoruz.

Hürriyet Yayınları, Yunan, Latin, İslâm ve Doğu uygarlıklarının temel bilim, felsefe, edebiyat ve sanat ürünlerini Türk okurdna verirken, gerektiği gibi karşılanmayan bu büyük ihtiyacı gidermek ve gerçek bir kültür hizmeti yapmak bilinci ve amacıyla hareket ediyor. Hürriyet Yayınlarının Büyük Klasikler dizisi, Eflatun'un toplu eserlerinin birinci cildiyle başladı. Büyük Klasikler'in Yunan klasikleri dalındaki bu eserinden sonra, Latin Klasikleri dalında, G. Julius Caesar'ın Gallia Savaşı, İslam Klasikleri dalında ise, Ahmet Eflâkî'nin Âriflerin Menkıbeleri yayımlandı. Şimdi de, Doğu Klasiklerinin ilk kitabı olarak Gilgamiş Destanı'nı sunuyoruz.

HÜRRIYET YAYINLARI

GİRİŞ

1. Destanın Tarihi

Mezopotamya'daki Uruk kentinin ünlü kralı Gilgamiş üzerine yazılmış bu destan, geçen yüzyıla gelinceye kadar tamamen unutulmuş olan bir çağın ürünüdür. Bu yüzyılda arkeologlar, Orta Doğu'nun gömülü kentlerini ortaya çıkarmağa başladılar. O zamana kadar Nuh ile İbrahim arasında geçen uzun sürenin tarihi yalnızca **Tevrat'taki Tekvin Kitabı'nın** iki bölümünde anlatılıyordu. Bu bölümlerde de, okuyanın cesaretini kıracak ölçüde, peygamberlerden ve soylarından söz edilir. Yaşayan konuşma dilinde, bu isimlerden ancak iki tanesine; Avcı Nemrut'la, Babil Kulesi'ne rastlarız. Oysa Gilgamiş'in kişiliğine ilişkin şiir çevrimi, yani Gilgamiş'i konu alan çeşitli şiirler topluluğu, bizi yeniden o çağın ortasına götürüyor.

Bu şiirlerin dünya edebiyatında belirli bir yer kazanmağa hakkı var. Üstelik bu hakka sahip olmalarının tek nedeni, Homeros'un destanından en az bin beş yüz yıl önce yazılmış olmaları da değil. Gerçek neden, anlattıkları hikâyenin özelliğinden ve türünden doğuyor. Gilgamiş'in hikâyesi, katıksız bir serüven, bir ahlâk dersi ve trajedi karıştı-

mıdır. Olaylar süresince Destanı yaratan Gılgamış'ın ölümlülük sorunu üzerine eğildiğini (çok insanca bir ilgidir bu), bilgiyi aradığını ve ölümlü insanların alinyazısından kaçmak istediğini görüyoruz. Ölümsüz tanrılar trajik olamaz. Gılgamış ilk insan kahraman değilse, şüphesiz, hakkında bir şeyler bilinen ilk trajik kahramandır. Ölümsüzlüğün ve bilginin peşinde olan ferdin bütün özelliklerini kendinde topladığı için Gılgamış'ın duygularına hemen ortak oluyoruz. Ne var ki, böyle bir arayış, ancak trajik bir sonla noktalanabilir. İ.Ö. 3000 sıralarında yaratılmış bir hikâyenin, İ. S. yirminci yüzyılda yaşayan okurları etkileyebilmesi şaşırtıcı bir olay diye nitelenebilir. Ama gerçekten de etkiliyor. Oysa, hikâyenin tamamı elimizde yok; hiç bir zaman tamamlanamaması da mümkün. Yine de, Homeros'un **İlyada**'sından önceki çağlarda yazılmış ve günümüze kalabilmiş destanların en güzeli. Hem de **İlyada**'dan çok daha eski çağdan kalma.

Gılgamış Destanı'nı oluşturan şiirlerden çoğunun, İ. Ö. ikinci binyılın ilk yüzyıllarında yazıya dökülmüş olduğunu elimizdeki sağlam kanıtlardan anlıyoruz. Kuvvetli bir ihtimalle bu şiirler daha önceki yüzyıllar boyunca da, aynı biçimi muhafaza ederek kuşaktan kuşağa aktarılmıştı. Fakat Destanın en az eksik ve düzeltilmiş en son metni, Asur İmparatorluğunun son büyük kralı olan Asurbanipal'ın İ. Ö. yedinci yüzyılda kurduğu kitaplıkta bulunmuştur. Asurbanipal, Mısır ile Sus'u işgal ve yağma eden, yenilmesi güç bir komutandı. Aynı Asurbanipal, çağının tarihî tutanakları ile daha eski zamanların ilahilerini, şiirlerini, bilimsel ve dinsel metinlerini bir araya toplayarak, anılmağa değer bir kitaplık meydana getirmişti. Dört bir yana saldırdığı adamlarına Babil, Uruk ve Nippur gibi eski bilim merkezlerindeki arşivleri taramalarını emrettiğini, sonra da Mezopotamya 'da daha önceki çağlarda kullanılan dil olan Sümerceyle yazılmış bu metinleri kopya edip, Akad-Sami dillerine çevirttiğini kendi söylüyor. Bugün **Gılgamış Destanı** adını verdiğimiz şiir dizisi de «Cihan Hükümdarı ve Asur Kralı Asurbanipal'ın sarayında, orijinale uygun ola-

rak yazılmış ve karşılaştırmalar yapılarak derlenmiş» bu metinlerden biridir.

Karşılaştırma işinin üstünden uzun süre geçmeden, Destan kayboldu gitti. Kahramanının adı ise, geçen yüzyılda Destan yeniden bulunana kadar unutuldu, ya da biçim değiştirerek tanınmaz hale geldi. Destanın yeniden bulunmasını iki İngiliz'in merakına ve şiirin üzerine yazıldığı tabletleri bir araya getirip kopya etmek ve çevirmek için dünyanın her köşesinde çalışan bilim adamlarının çabalarına borçluyuz. Bu yoldaki çalışmalar halen sürdürülmekte ve her yıl bilinmeyen noktalardan bir kısmı daha açıklığa kavuşmaktadır.

Ancak, Campbell Thompson'un metin, çeviri ve açıklamaları kapsayan dev eserinin 1928 ve 1930'da basılmasından beri elde edilen bulgular, temelde bir değişiklik getirmemiştir. Yalnız, son zamanlarda, çalışmalarda yeni bir safhaya erişilmiştir. Sümer metinlerini toplayıp çeviren Pennsylvania'lı Profesör Samuel Kramer, eserinde, Destanın geçmişinin İ. Ö. 3000'e kadar uzandığını öne sürerek, bu konunun yeniden ilgi çekmesini sağlamıştır. Böylece, çok daha geniş bir sahayı kaplayan ve evvelce bilinen den daha eski çağlara ait yazıları birleştirip karşılaştırmak imkânı doğmuştur.

2. Tabletlerin Bulunması

Tabletler, ondokuzuncu yüzyılın ortalarında güç şartlar içinde yapılan kazılar sonunda bulundu. O sıralarda, ne yöntemler bugünkü gibi titiz, ne de amaçlar tam anlamıyla bilimseldi. Güçlükler, hattâ tehlikeler bugünkünden de fazlaydı. Elde edilen sonuçlarsa, çağın fikrî görüş açısını değiştirecek derecede etkili oluyordu. 1839'da, Austen Henry Layard adında genç bir İngiliz, bir arkadaşıyla birlikte, karadan Seylan'a gitmek üzere yola çıktı. Yolunun üstüne düşen Mezopotamya'da yapılan kazılarda,

Asur höyüklerinin ortaya çıktığını görünce, gezisini birkaç hafta ertelemeğe karar verdi. Ama birkaç haftalık bu erteleme yıllarca uzadı. Ne var ki, bu arada Ninova ve Nemrut kentlerinin kalıntıları da bulunmuştu. Layard, kazılar sonunda büyük bir Asur heykelleri koleksiyonu ve Ninova sarayından alınmış binlerce kırık tabletle İngiltere'ye döndü.

Layard, Ninova'da kazılara başladığı zaman, bazı yazıtlar bulacağını umuyordu. Ama, gömülü bir kitaplık ve kaybolmuş bir edebiyatla karşılaşacağı hayalinden bile geçmemişti. Aslında, bu buluşun çapı ve değeri, ancak kil tabletler üzerindeki kamaya benzer şekillerin anlamı çözüldükten sonra anlaşıldı. Tabii, tabletlerin bir kısmı kaybolmuştu. Ama yirmi beş bin gibi büyük bir sayıyı aşkın tablet British Museum'a ulaştı. Yazıların anlamını çözmek için çalışmağa koyulan ilk kişi, o sıralarda Bağdat'ta genel valinin konağında, siyasî görevli olarak bulunan Henry Rawlinson oldu. Rawlinson Bağdat'a gitmeden önce Doğu Hindistan Şirketi'nin emrinde çalışan bir subaydı. İran'da, Kirmanşah yakınlarında Bisütûn kayasındaki büyük yazıtı, yani **Darius Kaydı**'nı bulmuştu. Eski İran, Elam ve Babil dillerinde, çivi yazısıyla yazılmış bu kayıt, sonradan çivi yazısının okunabilmesinde en önemli anahtar oldu. Rawlinson Bağdat'ta başlayan çalışmalarını, 1855'de İngiltere'ye dönünce, British Museum'da sürdürdü. Dönüşünden kısa süre sonra, **Cuneiform Inscriptions of Western Asia'yı (Batı Asya'da Çivi Yazısı Yazıtları)** yayımladı. 1866'da tabletler üzerindeki çalışmalarında yardımcı olmak üzere George Smith ona katıldı.

Bu sırada, evvelce Layard'la beraber çalışan ve o gittikten sonra da Ninova'da kazılara devam eden Rassam, 1853'de kitaplığın yeni bir bölümünü, Asurluların başka metinlerden kopya edip derledikleri **Gılgamış Destanı** tabletlerini buldu. Rassam'ın buluşundaki önemin anlaşılması için aradan yirmi yıl geçmesi gerekti. 1872'nin Aralık ayında yeni kurulan Incil'e İlişkin Arkeoloji Derneği'nin bir toplantısında, George Smith, şöyle bir açıklamada bulun-

du: «Kısa süre önce, British Museum'daki Asur tabletlerini incelerken, birinde Tufan'ın anlatıldığını farkettim.» Bu tablet, Asurluların düzeltip derledikleri **Gilgamış Destanı'nın** onbirinci tabletiydi. Smith, konuşmasından kısa süre sonra, **Chaldean Account of the Deluge (Kalde'lilerin Tufan Öyküsü)** adlı eserini yayımladı. Eserde **Gilgamış Destanı'nın** da bir özeti verilmişti. Smith'in çalışması basılır basılmaz büyük bir ilgiyle karşılandı. Ne var ki, Tufan tableti tamam değildi. Bu nedenle, yeni tabletler arama işine girildi. **Daily Telegraph** gazetesi, Ninova'da tekrar kazılara başlanabilmesi için, 1.000 eski İngiliz lirası tutarında bir bağışta bulundu. Kazı işinin başında bulunmayı, British Museum adına George Smith üzerine almıştı. Smith, Ninova'ya geldikten az sonra, Tufanla ilgili noksan bölümleri buldu. Tufan bölümü, o günlerde olduğu gibi, şimdi de, destanın tümü içinde, en az eksik ve en iyi saklanmış bölümdür. O yıl ve onu izleyen yılda, birçok tablet daha bulundu. Smith, 1876 yılında, otuz altı yaşında, hastalık ve açlık yüzünden, Halep dolaylarında ölmeden önce, Asur çevirisinin bazı ana çizgilerini tespit etmeyi başarmış ve Incil'e ilişkin araştırmalar ile Eski Çağ tarihinde yeni bir alan açmıştı.

Smith, Asurca «Tufan»ı yayımlarken, bunun, günümüzde Warka diye bilinen ve Incil'de ismi Erech olarak geçen eski Uruk kentinde hazırlanmış daha önceki bir yazmadan kopya edildiğinin açık bir gerçek olduğunu da belirtmişti. Ondan birkaç yıl önce, iki kısa mevsim boyunca Warka'da kazılar yapan Türk-İran Sınır Kurulu üyesi W. K. Loftus ise, orada şaşırtıcı bazı kalıntılar ile tabletler bulmuştu. Bugün bu kalıntılardan bazılarının İ. Ö. 3000 yılına ait mozaik duvarlar olduğunu biliyoruz. Ama Warka kentinin dikkati üstüne çekmesi, 1920-1930 yıllarında mümkün oldu. Bu yıllarda Alman'ların giriştiği geniş çapta kazı faaliyetleri sonucunda, birçok yapılar, heykeller ve tabletler bulundu. Bu çalışma sayesinde, eski Uruk tapınakları ve bu kentteki halkın yaşama biçimi hakkında artık çok şeyler bilinmektedir.

John Punnet Peters'in başkanlığında, Amerika'nın Pennsylvania Üniversitesine bağlı bir gezi kurulunun çalışmaları ise, **Gılgamış Destanı**'nın tarihi bakımından çok daha büyük önem taşır. Bu kurul, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, Güney Irak'ta, Niffar (eski Nippur) kentindeki höyükte kazılar yapmıştır. İlk kazılardan o zamana kadar geçen sürede eski çağlardan kalmış kentlerin ortaya çıkarılmasından doğan sorunlar üzerinde oldukça deney kazanılmıştı. Yine de tamamen tehlikesiz bir iş değildi bu. Nippur'da 1888-9 yılının ilk kazı sezonu, neşeli bir hava içinde başladı. Peters ile ekibi atlarının sırtında kanışlıklar arasından dörtnala geçerek kazı yapılacak yere geldiler. Ama mevsim sonunda oradan ayrıldıkları zaman höyüğün son görünüşü hayli ilginçti. Düşman yüzlü Araplar, kampın kalıntıları üstünde savaş dansı yapıyorlardı. Yine de ekip ertesi yıl çalışmalarını sürdürdü ve otuz ilâ kırkbin tablet bulundu. Philadelphia ve İstanbul müzeleri arasında bölüşülen bu tabletlerin ufak bir bölümünde, Gılgamış şiirlerinin Sümer dilindeki en eski metni de vardı. Kazı yerlerinde ve müze arşivlerinde, bu alanda yapılan çalışmalar sürdürülmektedir. Ur'da çıkan ve British Museum'da bulunan tabletlerin yayımlanmasıyla, son zamanlarda bazı ilâveler yapılmıştır. Ayrıca Bağdat ve başka yerlerde, bazıları tarihî, bazıları doğrudan doğruya metinle ilgili tabletler bulundu. Eldeki malzemenin bölünmüş olması, tabletlerin anlamının çözülmesini güçleştirmektedir. Bazı hallerde, önemli bir tabletin yarısı Amerika'da, diğer yarısı da İstanbul'da bulunmakta, oysa muhtevanın anlaşılabilmesi için her iki tabletin kopyalarının bir araya getirilmesi gerekmektedir.

Eski çağlardan kalma metinlerin çoğunluğunu idarî ve ticarî belgeler, iş arşivleri, listeler ve envanterler meydana getiriyor. Bunlar tarihçi için çok ilginç olabilir, ama okuyucu için böyle değildir. Bronz Çağ Mykene ve Girit uygarlıklarının «B sınıfı» diyebileceğimiz yazılarının edebiyatla bir ilişkisi yoktur. Doğu Anadolu'da Kültepe yöresinde bulunan büyük kitaplıktaki eserlerin tümü de ticarî muame-

leleri kapsıyor. Bu kitaplıktaki tek edebî metin, bir lânetlemedir. Nippur, Ninova ve Mezopotamya'nın ilk uygarlık merkezlerinde bulunan tabletlerin önemi, üstün nitelikte ve benzerine rastlanmayan bir edebiyatı göz önüne sermelerinden doğuyor.

Gılgamış Destanı, İ. Ö. 2000 sıralarında yaygın bir üne kavuşmuş olmalı. Bunu, Eti İmparatorluğunun başkenti olan Boğazköy'ün arşivlerinden çıkan Samî-Akad dilindeki bir çeviriden anlıyoruz. Destan, Hint-Avrupa Etice'sine ve Hurri diline de çevrilmiş. Türkiye'nin güneyindeki Sultantepe'de de bazı bölümler bulundu. Filistin'de Mejjido yöresinde bulunan küçük ama önemli bir parça da, Destanın, Kenân ilinde ya da daha sonraki yıllarda Filistin'de ortaya konmuş bir yazmasının varolduğunu gösteriyor. Böylece, ilk İncil yazarlarının bu Gılgamış hikâyesine yabancı olmadıkları ihtimali de belirliyor. Filistin'de bulunan parçada, Enkidu'nun ölümü anlatılıyor. Üstelik de bu anlatım, Boğazköy'de yapılan kazılar sonucu bulunan tabletlerin anlatımına çok yakın. Suriye kıyısında Ras Şamra'da (eski Ugarit) yapılan kazılar ise, metinleri, İ. Ö. ikinci binyılın ikinci bölümüne kadar uzanan, ayrı bir destan edebiyatının varlığını açıklıyor. Bu edebiyat, Eti başkentinde de biliniyordu. Bulunan yazılar arasında, Tufan hikâyesini konu edinmiş bir bölüm var ki, Gılgamış'daki Tufan'dan esinlenerek yazılmış olması mümkün. Demek ki bu çağda, Eti'lerinki de dahil olmak üzere, çeşitli edebiyat gelenekleri içiçe geçiyor ve birbirine karışıyordu. Yakın zamanlarda, Ege Mykene uygarlığında da buna benzer bir şiir geleneği olabileceği yolunda bir iddia öne sürülmüştür. Bu gelenekteki bazı unsurların karanlık çağları aşarak, Homeros'un şiiri ile ondan sonraki Yunan şiirinde yeniden ortaya çıktığı sanılmaktadır. Asya kaynaklı unsurların Yunan mitolojisinde ve ilk Yunan şiirlerindeki varlığı şüphe götürmez. Bu Asya etkisinin tarihi ve niteliği ise belirsizdir ve tartışma konusu olabilir.

Uruk'lu Gılgamış'ın ünü Ege'ye ulaşmış olsun veya olmasın (sorun oldukça çekicidir), bu ünün kendinden son-

ra gelen kahramanlarınkinden aşağı kalmadığı kesindir. Hattâ zamanla Gilgamiş adı o kadar sık geçmeğe başladı ki, birtakım şakalar ve düzenbazlıklar bile ona isnat edildi. Örneğin İ. Ö. sekizinci yüzyıl tabletlerinde görülen bir düzenbazlıkta bile Gilgamiş söz konusu edilir. Belki de daha eski bir metnin kopyası olan bu tabletlerde, bir mektup vardır. Sözde Gilgamiş'in yazdığı bu mektupta, başka bir kraldan inanılmaz sayıda canlı hayvan ve maden göndermesi isteniyor. Aynı zamanda, Enkidu için en az 15 kilo ağırlığında bir muska yapmak üzere, altın ve değerli taşlar da isteniyor. Şaka iyi karşılanmış olmalı. Çünkü hepsi de Sultantepe'de bulunan dört nüsha halinde günümüze ulaşmış. Bu metin kısa bir süre önce, Dr. Oliver Gurney tarafından çevirilip basılmıştır.

3. Tarihî Temeller

Yapılan kazılar ve metinlerin anlamının çözülmesi, Destanın tarihî ve edebî temelleri hakkında bize çok şeyler öğretmiştir. Bu metinlerin içinde tamama en yakın olanı, Asurbanipal'in kütüphanesindeki son metindir. Ne var ki, hikâyenin en önemli unsurlarının, daha eski olan Sümer edebiyatında da ayrı şiirler biçiminde var olduğu anlaşılıyor. Üstelik bunların yazıya dökülmeden çok önce yaratılmış ve ağızdan ağıza dolaşmağa başlamış olmaları da mümkün, hattâ kuvvetle muhtemel. Hikâyenin hiç bir unsurunun yedinci yüzyılda Ninova'nın yıkılmasını izleyen devreden alınmış olamayacağı kesin. Oysa ortaya çıkış tarihini tespit etmek böylesine kolay değil. Buna karşılık olayların çoğunun İ. Ö. üçüncü binyıla has özelliklerin izini taşıdığını hemen seziyoruz. Belki olaylar dizisinin muhtevası da kaynağını bu özelliklerden alıyor. Rivayet ise, daha da geriye, yazının bulunmasından önceki çağa kadar varıyor. Efsane ile tarihi ayıran çağdır bu. Sitelerin tahtlarında tanrıların yerini ölümlüler almış, Tufanın üzerinden

pek az zaman geçmiştir. Demek ki, Destanın başlangıcı, eski Sümer uygarlığı çağına kadar uzanıyor.

Sümerler, Mezopotamya'nın ilk okur-yazar halkıydı. Nippur'da bulunan Gılgamış tabletlerindeki dil, onların dilidir. İ. Ö. dördüncü bin yılda Kuzey ve Doğudan gelmiş fatihler oldukları sanılan Sümerler, üçüncü bin yılda Samî kavimlerinin Aşağı Mezopotamya'yı işgal etmesine kadar geçen süre içinde, kanallar açmış ve siteler kurmuşlardı. Bu yetenekli kişilerin hukuk, dil ve düşüncede görülen etkisinin, ülkeleri Samî'lerin eline geçtikten sonra da uzun süre devam ettiği bir gerçektir. Bu etki, haklı olarak, Roma'nın Ortaçağ Avrupa'sı üzerindeki etkisine benzetilmiştir. Ortaçağın Latincesi gibi, onların dili de politik varlıklarını yitirmelerinden yüzyıllarca sonrasına kadar kullanılmıştır. O halde, çoğu Samî işgalinden sonra, ikinci bin yılın başlangıcında yazılmış olan ilk Gılgamış metinlerinde bu «okumuşlar» dilinin kullanılmış olmasına şaşmamak gerekir.

İ. Ö. üçüncü bin yılın başlarındaki Eski Sümer ve İlk Sülâle Uygarlıklarından önce birçok önemli sitede su baskınları olduğu kazılar sonunda ortaya çıkmıştır. Bu siteler arasında, Şurruk, Kiş ve Uruk da bulunmaktadır. Su baskınları, tarih öncesi son çağın yani arkeologların Jemdet Nasr Çağı'nın sonunu gösterir. Ama bunların hepsinin de aynı çağda olduğunu doğrulayacak bir kanıt yok elimizde. Sir Leonard Woolley'nin daha eski zamanlarda Ur'da meydana geldiğini tespit ettiği bir su baskını, yalnızca yakın çevreyi etkilemişti. Arkeolojik bulgular da büyük bir felâkete işaret etmiyor. Zaten ilk Sümer rivayetleri arasında büyük felâketlere yol açan bir su baskınına rastlamıyoruz. Daha sonraki Sümer ve Eski Babil yazılarında, su baskını ve Tufanın tanrılarca gönderildiği bildiriliyor. Tıpkı arada bir ortaya çıkan ve aynı derecede öldürücü nitelikte veba, kuraklık ve kıtlık olayları gibi. Tufandan önce beş tane sitenin var olduğu da belirtiliyor. Bu sitelere «Krallık gökten indirilmişti». Felâketten sonra ise, «Krallık bir kere daha indi.» Sonra ortaya çıkan site dev-

letleri fırsat buldukça birbiriyle savaştılar. İkinci binyılın başlangıcında meydana getirilen ve bir dereceye kadar tarihî değeri olduğu kabul edilen «Sümer Kral-Listesi»nde Kiş'in diğerlerini egemenliği altına alan ilk site olduğu yazılı. Kısa süre sonra Kiş'i yenen Uruk, bu üstünlüğü siliyor. Bu iki sitenin geleneksel düşmanlar olduğu söylenebilir. Kral-Listesinde, Gılgamış, Tufanı izleyen ilk Uruk sülâlesinin beşinci kralı olarak gösterilmiştir.

Arabistan'ın vahşi Samî kavimleri ve Doğudaki Elam ülkesi ile İran dağlarında yaşayan savaşçı halk için aşağı Mezopotamya'nın zenginlikleri ile ünlü siteleri, göz kamaştırıcı birer ganimetti. Uruk sülâlesinin düşmesinden kısa süre sonra, Samîler, Kuzeyde Agade kentine yerleştikleri zaman, kralları Sargon, sürekli olarak silâh altında bulunan 5.400 askerlik bir orduya sahip olduğunu iddia ediyordu. Bu kralın en övünülecek başarılarından biri ise, Uruk sitesinin duvarlarını yıktırmasıydı. Uruk'un duvarları bir efsane haline gelmişti; «yıkılmaz duvarlı Uruk» deniyordu. Rivayete göre, bu ünlü duvarların yüce yapıcısı da Gılgamış'tı.

Sümerlerin İlk Sülâleler çağında, ayrı ayrı her sitede tanrılar için yapılmış tapınaklar vardı. Bu tapınaklar kabartmalar ve mozaiklerle bezenmiş, görkemli yapıları. Hemen hepsinde büyük bir avlu ile iç tarafta kutsal bir oda bulunuyordu. Uruk gibi bazı sitelerde de, bu tapınağın arka tarafında bir **ziggurat** yükselirdi. Zigguratları, ufak çapta birer kutsal dağ; gökyüzü ile yer arasında, tanrılının ölümlü insanlarla konuştuğu bir bekleme odası olarak tanımlayabiliriz. Gılgamış'ın ziyaretine gittiği tanrısal anası Ninsun, tapınağın damına çıkarak oğlunun başarısı için ulu Güneş Tanrısına dua ediyor, adakta bulunuyordu. Tapınakla ilgili hizmetlerden, önceleri, daimî bir papazlar kurulu sorumluydu. Bir devrede devletin bütün zenginliğinin bu kişilerin elinde olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Arşivciler, öğretmenler, bilginler ve matematikçiler bunların arasından çıkardı. En eski çağlarda, mülkünü yönetmekle görevli oldukları tanrının hizmetkârı sıfatıyla,

dünyevî iktidarın tümü bunların elindeydi. Derken bir tek kişi «mülk sahibi çiftçi» ve koruyucu görevini yerine getirmeğe başladı. Sonunda «Krallık gökten indirildi» ve egemen güç, din görevlilerinin elinden alındı; yönetim, üstünlük yarışına girişen saldırgan krallık sülâlelerinin eline geçti. Yine de, tapınaklara karşı duyulan saygıda bir eksilme olmadı.

Üçüncü binyıldaki savaşçılığın başlıca nedenlerinden biri, iktisadîdir. Aşağı Mezopotamya dediğimiz ve İran Körfezi'ne kadar uzanan bölge, bataklıklarla ovalardan oluşan, düz ve sıcak bir yerdir. Bu toprakların çok verimli bir hale gelmesi için bataklıkların kurutulması yeterliydi. Buna karşılık Aşağı Mezopotamya, hurma ağaçları dışında herhangi bir kerestelik ağaçtan ve madenden tamamen yoksundu. Birbirine rakip olan Aşağı Mezopotamya siteleri, çevrelerindeki dağlık bölgelerde yaşayan komşularından bitip tükenmeyen isteklerde bulunuyorlardı. Sonuç olarak, komşularıyla aralarındaki ilişkiler, kısa sürede, barışçı ticaretin sınırını aştı. Başka ülkelerde kurulan tüccar kolonileri ile alışveriş merkezlerinin yararlılık derecesi, kervanların yerine ulaşmasındaki başarıya bağlıydı. Bu ulaşım sekteye uğrayınca, gerekli ham maddeler İran, Arabistan ve Kapadokya'daki yarı düşman kavimlerden zorla alınıyordu. Dağlık bölgenin insanları ile ovaya yerleşmiş olanlar arasındaki ezeli düşmanlık bir kere daha kendini gösterdi. Uruk ile doğudaki dağlarda kurulmuş bir devlet olan Aratta arasındaki pek de dostça olmayan ilişkileri anlatan bir dizi Sümer şiiri, dünya kuruldu kurulalı var olan bu düşmanlık duygusunu konu edinmiştir.

Akad Kralı Sargon ile Lağaş sitesinin kralı Gudea tarafından üçüncü binyılda gerçekleştirilmiş ticarî amaçlı seferler aynı çağın tarih belgelerinde yer alır. Saltanat dönemleri birbirine oldukça yakın olan Sargon ile Gudea'yı bu yola iten nedenler, tüccar kolonilerini korumak ve yapıları için kereste sağlamaktı. Daha eski çağlardaki yöneticilerin de benzer davranışlarda bulunduğu söylenebilir. **Se**dir ağacı, Suriye'nin Kuzeyi ve Türkiye'nin Güneyinde

uzanan Amanos dağlarından ve belki de Lübnan dağları ile Güneydoğu İran'daki dağlardan getiriliyordu. Sargon'un, kuzey ülkelerine çok başarılı bir sefer yaptığı da belgelerde anlatılıyor. Tanrısı Dagon'un, ona, «Sedir Ormanı» ve «Gümüş Dağı» na kadar olan «yukarı bölgeyi» bağışladığı da belirtiliyor. Sözü geçen sedir ormanının Amanos'ta olduğu kesin. Lagaş kralı Gudea'nın, tanrı Ningirsu için yaptırmak istediği tapınakta kullanılan malzemenin nasıl getirildiği de yine bir yazının konusu olmuş: «Sus'tan, Elam'dan ve batı ülkelerinden Gudea için bakır getirdiler... ulu söğüt ağaçlarından kütükler, ulu abanoz ağaçlarından kütükler de getirdiler. Gudea, daha önce kimsenin giremediği sedir ormanına yol açtı. Ormandaki sedir ağaçlarını koca baltalarla kesti. Dev yılanları andıran sedir kütüklerinden yapılmış salları, sedir dağından ovaya akan ırmağın üzerinde yüzüyordu; çam dağından gelen ırmakta da çam kütüklerinden salları yüzüyordu. Ningirsu rahibi Gudea daha önce kimsenin girmediği yerlere bir yol açtı. Magda dağlarından yekpare kayalar, kovalar dolusu bitüm ve alçı taşları taşıttı. Tarlalardan toplanan arpayı taşıyan gemiler kadar çoktu bunların sayısı.» Gerçek, tarihî bir kişi olan Gudea'nın gerisinde, efsanevî Gilgamiş'in gölgesini de görebiliriz. Tapınakların, kentlerin yüce yapıcısı Gilgamiş'in... Esrarlı ormanlara yüreklilikle girip, sedir ağacının değerli kerestesini getiren Gilgamiş'in...

4. Edebî Temeller

Gilgamiş'la ilgili olarak, Sümer edebiyatından günümüze kalan beş şiirden ikisini, daha sonraki malzemeyle karıştırarak bu düzenlemede kullandım. Bu şiirler, «Gilgamiş ve Canlılar Ülkesi» ile «Gilgamiş'in Ölümü»dür. Aslında en az 450 satırlık bir şiir olan «Gilgamiş'in Ölümü» nün elimize ancak bir bölümü geçmiştir. Şiirin dili, İ.Ö. 2100 sıralarında yaşamış olan Ur kralı Ur-Nammu için

yazılan ağıtın dilini hatırlatır. Bu ağıtta Gılgamış'ın da adı geçmektedir. «Gılgamış ve Gökyüzü Boğası»nı, anlatan başka bir şiirin ise, Ninova metninde Tanrıça İştar'ın, küçümsenmesine kızarak öç alışıını anlatan bölümlerin kaynağını meydana getirdiği açıktır. Sümer'lerin «Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı» şiirinin önemli bölümü kelime kelime çevrilerek, Asur Destanına eklenmiştir (Tablet XII). Bu ekleme sırasında, sözü geçen şiir ile destanın diğer bölümlerini anlam yönünden bir bütünlüğe kavuşturma yolunda çaba harcanmamıştır. Gerçekte, «Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı», Asur metninin VII'nci tabletinde daha önce anlatılan olaylara uymaz. Daha çok, Asur derlemesinin ortasındaki «Rüya» ve «Enkidu'nun Ölümü» parçalarının yerine konabilecek bir kısımdır. «Gılgamış ve Agga» şiiri ise, «Gılgamış'ın Ölümü» gibi, yalnızca Sümer metninde mevcuttur. Düşman Kiş ve Uruk siteleri arasındaki bir uyuşmazlığın sonucunda ortaya çıkan ve pek de şiddetli olmayan bir savaşı anlatır. Destanın diğer bölümlerindeki olay bütünlüğünün dışında kalır. Üstelik, kahramanlığa övgü niteliği de hiç belirgin değildir. Sümer şiirlerinin bazılarında dile gelen ruh halinin tipik bir örneğini verdiği halde, bir **Gılgamış Destanı**'na giremeyecek kadar değişik türdedir. Asurbanipal'in yazıcıları ile bilginleri, bu şiiri bildikleri halde destanın kapsamına almadılarsa; şaşmamak gerekir. Ayrıca, böyle bir şiirin varlığından haberleri olmaması da mümkündür.

Tufan hikâyesi, Sümer edebiyatındaki Gılgamış çevriminin bir parçasını oluşturmuyordu. **Eski Ahit**'te anlatılan Tufan olayının baş kişisi Nuh'la ortak özellikler gösteren Ziusudra («hayatı gördü» anlamına) adlı bir kahraman üzerine kurulmuş, bağımsız bir şiirdi. İkinci binyılın ilk yarısından, yani Eski Babil Krallığı Çağı'ndan kaian aynı konudaki «Tufan» şiirinin kahramanı ise Atrahasis'di. Bu şiirde Tufan, insanları yok etmek için tanrılarca gönderilen felâketler dizisinin sonuncusu olarak gösterilir. İlk bölüm diğer konulara, bu arada insanın yaratılışına ayrılmıştır. Suriye'de bulunan Ugarit dilindeki parçadan daha ön-

ce söz etmiştik. Atrahasis şiirinin değişik bir anlatımla yazılışına, Asurbanipal'in hükümdarlığı sırasında rastlıyoruz. Tufan hikâyesinin hangi devrede Gılgamış çevrimi kapsamına alındığını kesinlikle bilemiyoruz. Eski Babil Çağında bununla ilgili bir tutanak yok. **Tekvin Kitabı**'ndaki tufanla, Asur, Babil ve Sümer yazarlarının anlattığı tufan arasındaki ilişki ise büyük tartışmalara konu olmuştur. Yakın zamana kadar çoğunluğun kabul ettiği açıklama, eskiden Babil'in bütün kentlerinde bilinen bu hikâyenin, **Tekvin Kitabı**'nda daha incelikli bir biçimde anlatıldığı yolundaydı. Şimdi bu görüş eskisi kadar yaygın değildir. Bunun yerine, **Kutsal Kitap**'taki Tufan'ın çok eski ve bağımsız bir tarihe doğrudan doğruya dayandığı görüşü üzerinde durulmaktadır. **Gılgamış Destanı**'nın onbirinci tabletinde anlatıldığı şekliyle, Tufanı okumak için, bu sonuçlanması zor tartışmaya girmek bize gereksiz görünüyor. Yeni yeni metinlerin anlamlarının çözülmesi, sorunu yeni bir ışık altında incelememize imkân verebilir. Ama şimdiki durumda, **Tekvin**'deki anlatımı, çok eski Tufan hikâyelerinin yarattığı bir temele dayanarak değerlendirmek, en yerinde davranış olacaktır. Bazıları tanrı, bazıları insan olan değişik kahramanların çevresinde örülmüş bu hikâyelerin aynı doğal âfeti anlatıp anlatmadığı ise kesinlikle belli değildir. Üçüncü binyılda Mezopotamya ve Yakın Doğu edebiyatlarında mevcut Tufan hikâyelerinin hepsinin çağımıza eriştiği de iddia edilemez. Ayrı ayrı hikâyelerin bağımsızlığı ve sürekliliği ise şu örnekten anlaşılmaktadır: Son kaynak olarak, İ.Ö. üçüncü yüzyılda Babil'de yaşamış Berossus adındaki rahipten gelen Yunanca Tufan hikâyesinin kahramanına Ksisuthros ya da Sisuthros adı verilmişti. Bu kahraman, Samî dilindeki bilinen metinlerde adına rastlanılmadığı halde, Sümer'lerin Ziusudra'sından başkası olamaz.

Gılgamış çevriminin dışında, Sümer edebiyatından günümüze kalan ve tabii eksik olan iki şiirden biri, Gılgamış'tan önceki Uruk krallarından olan Enmerkar üzerine yazılmıştır. Enmerkar, Sümer Kral-Listesi'nde Tufandan sonraki ikinci kral olarak gösterilmektedir. Bu çevrimde, an-

latıldığına göre, Kral Enmerkar, Uruk'un Doğusunda, İran dağlık bölgesinde kurulmuş bir başka devlet olan Aratta'nın kralıyla anlaşmazlığa düşmüştür. Bozuşma, ticarî bir nedenle, iki site arasında yapılan alışverişteki bir yolsuzluktan doğmaktadır. Anlaşıldığına göre, bu alışverişte, Uruk, verdiği mısır karşı Aratta'dan değerli madenler, altın, lâcivert taşı ve büyük bir ihtimalle yapı taşları alıyordu. Eser, haberciler ve savaşçı kahramanlarla dolu olduğu halde, bir kahramanlık şiiri olarak sınıflandırılmasını sağlayacak nitelikler yönünden, «Gilgamiş ve Agga» dan da zayıftır. Kaynağı gözönüne alınırsa, her çarpışmanın sonunda Uruk'un Aratta'ya üstün gelmesini de olağan karşılamak gerekir.

Kral-Listesi'nde üçüncü sırada olan ve Gilgamiş'in bazı yerlerde yarı-tanrısal «baba»sı diye andığı Lugulbanda da, iki şiirin kahramanıdır. Lugulbanda, Enmerkar'dan daha ilginç bir kişidir. «Lugulbanda ve Enmerkar» şiirinde, tıpkı Gilgamiş gibi serüven peşinde uzak ülkelere giden bu kahramanın Enmerkar'ın tebası olduğunu ve onun hesabına vurduğunu öğreniyoruz. Yine tıpkı Gilgamiş gibi, yüce dağları ve yeraltı dünyasının ırmağı olarak bilinen Kur'u geçiyor. Sonunda Enmerkar'ı düşmanlarından kurtarıyor. «Lugulbanda ve Hurrum Dağı» şiirinde ise, Aratta dağına gidiyor. Öldüğünü sanan arkadaşları, onu dağda tekbaşına bırakıyorlar. Dindarca adadığı kurbanlarla, Güneş Tanrısı'nın yardımını sağlıyor. Gilgamiş'la eş olan diğer bir yanı, çöllerden geçerek geriye dönerken zavallı bir avcı gibi vahşi hayvanlarla yabancı bitkileri yiyerek yaşamını sürdürmesidir. Destanımızda da bu şiirin kahramanı ile ilgili bir yer var: Danışmanları Gilgamiş'a, onun dindarlığını hatırlatarak «Lugulbanda'yı unutma» ması ve Güneş'e kurbanlar vermesi konusunda uyarıyorlar. Bu nedenle, daha sonra destanı derleyenlerin, orijinal Gilgamiş şiirlerinden olduğu kadar, bu çevrimden de yararlanmış oldukları düşünülebilir.

Sümer destanlarının, üçüncü binyılın başlarındaki Eski Sümer uygarlığında, yazının bulunmasından önceki ilk

dönemde yaratıldığı sanılıyor. Ama metin haline gelmeleri için aradan yüzyıllar geçmesi gerekmiş. Oldukça yaygın bir görüşe göre, Sümerler Mezopotamya'ya İ.Ö. üçüncü binyıldan önce geldiler. Bu verimli topraklarda, daha önce yerleşmiş toplulukların zengin mirasına kondular. Mezopotamya'nın yerli halkı yazıyı bilmedikleri için yalnızca yaptıkları çanak - çömleğin güzelliği ve kamış kulübelerle güneşte kurutulmuş tuğladan evlerin meydana getirdiği köylerde oturmalarıyla tanınır. Karşı görüşün savunucuları ise, Sümerler'in Mezopotamya'nın tarımla uğraşan ilk halkı olduğunu ileri sürerler. Gerçek ne olursa olsun, destanlarda anlatılanların, üçüncü binyılın başlangıcı ve ortalarında dünyanın halini yansıttığı açıktır. Henüz kavimlerin tanrıları birleşmemiştir. Bu birleşmenin, üçüncü binyılın sonlarında, Üçüncü Ur Sülâlesinin egemenliği sırasında, meydana geldiğini biliyoruz. İkinci binyılın belli bir örneğe uyuma eğilimi ve şekilciliği de daha yerleşmemiştir.

İlk edebî yazılar arasındaki Enmerkar şiirleri elimize geçmiş şekliyle kahramanlığa övgü nitelikleri zayıf olan şiirlerdi. Bunları daha çok, tartışma ve çatışma görünümünde olan eserler diye tanımlayabiliriz. Lugulbanda çevriminin çağdaş dillere çevrilen parçaları da, kahramanlığa övgü ya da destan nitelikleri taşıyıp taşımadığı konusunda şimdilik bir yargıya varılmasına engel olacak kadar azdır. Geri kalan Sümer şiirlerinin çoğu ise, ya tanrılar için yazılmış ilahî ve ağıtlardır, ya da, yine tanrılarının özellikleri ile yaptıkları işleri anlatır. Eski Babil'den ve daha sonraki çağlardan kalmış hiç biri tamam olmayan bazı «destan»ların kahramanları ise, tanrılar veya canavarlardır. Destan boyutlarına hak kazanan tek insan kahraman, Gilgamiş'tir. Yine de kahramanlığa övgü niteliğindeki parçalara ,bu tür dışındaki eserlerde de rastlanabilir. Örneğin, **Eski Ahit'in Hâkimler** kitabındaki «Deborah'ın Şarkısı» gibi.

5. Destanın Kahramanı

Gılgamış adında birinin gerçekten yaşayıp yaşamadığı sorunu, bu hikâyeyi zevkle okumamızı engeliemez. Ne var ki, bilim adamları son zamanlarda Gılgamış adlı bir kralın üçüncü binyılın ilk yarısında Uruk'da yaşadığını ve hüküm sürdüğünü kuşkuya yer bırakmıyacak biçimde tespit etmişlerdir. Şimdilik tek tartışma konusu onun, 2700 yılı sıralarında mı, yoksa yüzyıl kadar sonra mı yaşadığıdır. Gılgamış'tan önce gelen krallar ile çağdaşlarının isimlerinin yazılı olduğu tuğlalar ve vazolar bulunmuştur. Ama mevcut iki yarı-tarihî belgede, yani yukarıda sözünü ettiğimiz «Sümer Kral-Listesi» ile «Tummul Tarihi»nde verilen tarihe ve soybilime ait bilgiler birbirini tutmuyor. Kral-Listesi'ne bakılırsa, Gılgamış, Tufan'dan sonraki Birinci Uruk Sülâlesinin beşinci kralıdır. Yüz yirmi altı yıl krallık yapmıştır. Oysa oğlu, sadece otuz yıl hüküm sürmüştür. Daha sonra gelen kralların ömürleri ve krallık süreleriye, alışılan ölçüler içinde kalmıştır. Yine ikinci binyılın başlangıcından kalan Tummul belgesinde de, Gılgamış'ın Nipur'daki tanrıça Ninlil tapınağını yeniden yaptırdığı anlatılır. Aynı tapınak daha önce Kiş krallarınca onarılmıştı.

Kronolojik sıralamadaki çeşitli tutarsızlıklar, Gılgamış'ın tarihî bir kişi olduğunun tespit edilmesi yanında önemsiz kalır. Herhalde ülkesine kereste temin edebilmek için, kuzeydeki ormanlara başarılı bir sefer yapmış ve yapı alanında bıraktığı eserlerle ün salmış bir kral. Uruk surları atasözlerine bile girmişti. Ne var ki, surlar pişmiş tuğladan yapılmış değildi. Bu kronolojik tutarsızlık, hikâyeyi daha sonra yazıya geçirenlerin, ilk metnin bir yerini yanlış yorumlamalarından doğmuş olsa gerek.

O çağda yapılan kalelerde ve surlarda kullanılmış «dışbükey» tuğlaların üstün niteliklerini hatırlamamaya imkân yok. Warka'daki kazılar, yazı bulunmadan önce yapılan tapınakların bile yapı yönünden ne denli kusursuz

olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, Gılgamış'ın ününün tek dayanağı bıraktığı yapılar da değildir. Gılgamış, aynı zamanda adil bir yargıç olarak bilinirdi. Daha sonraki bir kayıttan, tıpkı Girit kralı Minos gibi, yeraltı dünyasının yargıçlarından biri olarak tanındığını öğreniyoruz. Adına dualar ediliyor, büyüler ve din törenleri yapılarak yardıma çağırılıyordu. Öyle ki, bir dua «Gılgamış, yüce kral, Anunnaki'nin yargıçı» diye başlıyor.

Şiirin başında kahramanın tanımlaması yapılıyor. Üçte ikisinin tanrı, üçte birinin insan olduğunu öğreniyoruz. Çünkü Achilleus gibi, onun annesi de bir tanrıçaydı. Dillere destan güzelliğini, kuvvetini, tezcanlılığını, annesinden; ölümlülüğü ise babasından almıştı. Çeşitli unsurları olan hikâyenin ilettiği gerçek trajedi işte budur. Yani tanrının istekleri ile insanın alınyazısı arasındaki uyumsuzluktur. Gılgamış'ın annesi Uruk'da bir saray-tapınağı olan pek tanınmamış bir tanrıçaydı. Babasının, Kral-Listesi'ndeki tanımlanması ise, oldukça gariptir. Bu kralı tanımlayan «lillû» kelimesi hem «deli», hem «yüksek-rahip» anlamına geldiği gibi, aynı zamanda kan emen hortlaklara benzeyen bir şeytan imajını da ifade eder. Sümer metninde Gılgamış'ın, Uruk'un bir bölümü olan Kullab'ın rahibi olduğu yazılıdır. Fakat zor durumda kaldığı zaman, «baba» diye Lugulbanda'ya seslenir. Uruk'un tufandan sonraki üçüncü kralı olan Lugulbanda, Liste'de Gılgamış'tan iki önce gelir. Sitenin bekçisi ve koruyucusudur. Tanrı olduğu söylenir; 1200 yıl krallık etmiştir.

Varlığını böylesine uzun süre devam ettirmiş ve defalarca kopya edilip yeniden düzenlenmiş bir eserde, kesin tarihî olaylar aramak boş bir çaba olur. Bana kalırsa, üçüncü binyılın politik durumu ve hikâyedeki olayları gözönüne alırsak Destanda anlatılanların bu çağda geçtiğini ileri sürmek yerinde bir davranış olur. Okuyucuyu asıl etkileyen nokta, bu çevrimin, Sümer, Eski Babil ve Asur metinlerinin tümünde göze çarpan son derece belirgin manevi birliktir. Bu birlik, kahramanın kişiliğinden ve insan hayatı ile dünya sorunlarına büyük bir kötümserlikle yaklaşılmasından

doğmaktadır. Sorunu tümüyle açıklamasa bile bunun nedeni o çağda Mezopotamya'da can güvenliği olmamasında aramak gerekir. Henri Frankfort'un «anlaşılmaz ve zorba güçlerin, insan topluluklarının başına bir felâketi her an musallat etmesi ihtimalinden doğan sürekli korku» şeklinde tanımladığı «aşırı kaygı» da, bu kötümser görüş açısının benimsenmesinde etken olmuştur. Destanın başından sonuna kadar Gılgamış'ın kişiliğinde, şan ve şöhrat kazanma tutkusunu; ölümlü insanın ayrılık ve ölüm yarasına baş kaldırmamasını izliyoruz. Son zamanlarda birkaç yazarın özellikle üzerinde durduğu, Enkidu'nun kişiliğinde dile gelen vahşi ya da «doğal» insan ile temsilciliğini Gılgamış'ın yaptığı uygar insan arasındaki uyumsuzluk ise, bence birinci derecede önem taşıyor.

Hikâye, iki dostun karşılaşması, orman yolculuğu, sağı solu belli olmayan bir tanrıçanın küçümsemesi, arkadaşın ölümü ve atalardan kalan bilgeliği ve ölümsüzlüğü arayış gibi bir takım olay ve serüvenlere ayrılmıştır. Bir ortaçağ ozanının, «**Timor mortis conturbat me**» nakaratındaki gibi, bu olayların tümünde tek bir fikir belirginleşir: Ölüm korkusu. Sedir ağacı ormanı olayında, kahramanın tarihe geçecek bir isim bırakmak tutkusunu kamçılamağtan ileri gitmeyen bu korku, sadık dostunun ölümünden sonra kaçınılmaz bir saplantı halini alır. «Sevdiğim Enkidu toza dönüşürken ben nasıl huzura kavuşayım? Nasıl rahat edeyim, bir gün ölüp toprağa gireceğim aklımdan çıkmazken?» Sonunda bu saplantı, yerini, kaybedilmiş fırsatlar ve ziyan olan umutlarla birlikte alaya bırakır. Destanın bitiminde ise ölüm, kahramanın beşerî hırsını ve tutkusunu yokeder.

Mezopotamya düşüncesinde epeyden yaygın kötümserliğin nedeni, kısmen, devlet-sitelerde can güvenliği olmamasıdır demiştik. Gerçekten de, bu güvenliği tehdit eden bir çok şey vardı: Su baskını, kuraklık, savaşçı komşular. Bu durumlardan sorumlu olduğu düşünülen tanrıların kişiliği de yaşamayı tam bir şans işi haline getiriyordu. Destanda, tanrıların önemli bir rol oynadığını düşünerek, şim-

di de, dikkatimizi bu, günü gününe uymaz varlıklara çevirelim. Gerçi adları ile bellibaşlı özellikleri Destanın sonundaki sözlükte belirtiliyor, ama hikâyemizde, olayların yönünü tamamen değiştiren birkaç tanrı, çok daha ayrıntılı tanımlamaları gerektiriyor. Bu tanrıların, batılı kulaklara pek acayip ve alışılmadık gelen adları var. Yaşadıkları dünyanın topoğrafyası da, derine inilmedikçe çok garip görüldüğü için, daha kapsamlı bir açıklama yapmak istememizin ikinci nedenini meydana getirir. Yine de okuyucu, başlıca tanrıların özellikleri ile gökyüzünde ve yeraltında oldukları yerlerle şimdilik ilgilenmiyorsa, bundan sonraki bölümü atlayabilir.

6. Destadaki Bellibaşlı Tanrılar

Mezopotamya sitelerinin ortak tanrıları vardı. Fakat bu tanrılara her yerde aynı adlar altında tapılmıyordu. Samiler, Mezopotamya'yı işgal edince, Sümer tanrılarına da sahip çıktılar. Yalnız bu tanrıların adlarını, karşılıklı ilişkilerini ve özelliklerinin çoğunu değiştirdiler. Sümerlerden önceki çağda Mezopotamya'da yerleşmiş bir halk var mıydı; Sümer tanrılarında hiç değilse bir kısmına onlar da tapıyor muydu, gibi sorulara ise bugün için cevap veremiyoruz. Ne var ki, bu Destanda başrolde olanlar, bilinen Sümer tanrılarıdır. Olayların tümünün ne denli eski çağda geçtiği konusunda ek bir kanıt gerekiyorsa, bundan kesini olamaz. Babillilerin tanrısı Marduk gibi daha sonraki tanrıların, **Gılgamış Destanı**'nda hiç adı geçmiyor.

Her sitenin, hazinesini koruyan özel bir tanrısı vardı. Bu tanrının tapınağı kentin surları içinde olurdu. Tanrının babası Anu (Sümer'lerin An adını verdiği tanrı), Zeus'tan çok Uranus'a benzer. Yunan mitolojisinde gök-tanrısı Uranus'a, yaratılış zincirinin ilk halkalarından biri gözüyle bakılırdı. Bazı soyağaçlarına göre Okyanus, ırmaklar, denizler, Titan'lar ve Zeus'un babası Kronos, Uranus'un

Toprak'la birleşmesinden doğmuştur. Sümer tanrılarının zincirlenişini yeniden düzenleyen Profesör Kramer'e göre, önce An, ilk denizden doğmuştur. An, yeryüzünü çevreleyen hava değil, gökkubbedir; gökyüzünün en yüksek katlarıdır. Uranus gibi, onun da toprakla (Sümer'lerde Ki) birleşmesinden hava tanrısı Enlil doğmuştur. O zamanlarda dünya hâlâ karanlıktı ve hava, yani Enlil, yıldızsız bir gece görünümündeki kapkara göklerin tavanı ile dünyanın yüzeyi arasına sıkışmıştı. Onun için Enlil, Ay tanrısı Nanna'yı (Samî'lerde Sin) yarattı. Nanna bir tekneye binip lâcivert göklere ışık saçıyordu. Sonra bu tanrı, güneş Tanrısı Utu (Samîlerde Şamaş) ile aşk ve savaş tanrıçası İnanna'yı (Samîlerde İştâr) yarattı. Bu zincirlemenin dayandığı metinler, henüz tam bir kesinlik kazanamamıştır. Bir tanesi, Enkidu'nun yeraltı dünyasına inişini anlatan Sümeî şiirinin önsözüdür. Anu, henüz Uranus kadar diğer tanrılardan kopmuş değildir. Ancak, tanrıların etkili yaratıcısı özelliğini de taşımaz. Sonunda, bu üstün durumu, Enlil ele geçirir. Destanımızda onun, gerçek yetkiliymişçesine ölümlülerin alın yazısını kararlaştırdığını görüyoruz. Ama sonradan gelen bir tanrı, Babillilerin taptığı Marduk, onun saltanatına son verecektir.

Nippur sitesinin tanrısı olan Enlil, fırtına ve rüzgârı, soluktu, Anu'nun «kutsal sözü»ydü. Onu öven ilâhilerde «Kutsal sözün ruhu Enlil'dir; Anu'nun kalbinin ruhu Enlil.» denir. Anu, varoluştan gelen güçse, Enlil eylemden doğan güçtür. «Üstümüzdeki gökleri durduran kutsal sözdür O». Ama aynı zamanda, «insanların yüzlerini kaygıyla kırıştıran engel tanımaz tufan, bentleri yıkan seldir.» **Gılgamış Destanı**'nda karşımıza en çok yıkıcı yönüyle çıkıyor. Onun yanında Anu, göklerin uzak bir köşesinde, cennet kapılarının berisinde tek başına oturan, dünyadan elini eteğini çekmiş bir tanrıdır. Metinlerin birinde sedir dağlarına yapılacak yolculuk için cesaret verirnişçesine davranıyor. Ne var ki, sedir ormanının bekçisini öldürdükleri için Gılgamış'la Enkidu'yu azarlayan da ondan başkası değil.

Destanda aynı derecede önemli rol oynayan diğer iki tanrı, merhametli ve adil Güneş Tanrısı Şamaş (Sümer' lere göre Utu) ile hem güzel hem korkunç aşk tanrıçası İştar'dır. Güneşe, Arapçada hâlâ «şems» denir. O günlerde Şamaş her şeyi gören, her şeyi bilen varlık diye kabul ediliyordu. Güç duruma düşen ölümlülerin karşılaştıkları adaletsizlikten yakındıkları ve seslerini duyduğuna inandıkları büyük yargıçtı. Ninova'da bulunan ilâhiler, Şamaş' ın değişik özelliklerini anlatır: «Ey yüce Şamaş, bütün insanlara neşe veriyorsun, dünya bir baştan bir başa senin ışığını özlüyor... Güçsüz insan kısık sesiyle seni çağırıyor...

ailesinden ve kentinden uzakta bulunan, düşmanları arasında şaşkına dönen küçük çoban, uçsuz bucaksız çayırardan ürküp sana sığınıyor... yolunda korkuyla ilerleyen kervan, tüccar, mallarını torbasında taşıyan gezginci satıcı da öyle...» Güneşin gözünden hiç bir şey kaçmıyor: «Engin denizlerin üstünde gezen yol gösterici ve yön belirten aydınlık; o denizler ki gökyüzünün büyük tanrıları bile derinliklerinden habersizdir... senin parlak ışınların cehennem çukuruna dek uzanır, derinliklerin canavarları senin ışığını görür... sayısı sayılmakla bitmez saatler boyunca sonu gelmez uzaklıklarda yakarsın ışığını... korkunç aydınlığınla kaplanır toprak.» Tanrının herşeyi bilme özelliği ve adaleti, ağ'da simgeleşir: «Açgözlü insanı yakalamak için uzatmışsın ağlarını» ve «Işınların bir ağ gibi toprağı sarar.»

Aynı zamanda kehanet tanrısıdır: «Gelecektek haber verenlerin çanağı ile, sedir ağacı dallarının demetiyle, bilgiler aktarırsın kâhine; düşlerin yorumcusuna, büyücüye...» Başka bir ilâhide ise yargıçtır: «Gökleri ve yeri yargıyorsun her gün; alevle ateşinle gelince, gökteki yıldızların tümü söner gider.» Hammurabi'ye yasalar sistemini veren de O'dur.

Sümer'lerin İnanna adını verdiği İştar'a, Anu ile birlikte, Uruk'taki büyük tapınakta tapılırdı. İştar gökyüzünün ecesidir. Aşk ve savaş tanrıçası olarak, çift yönlü bir kişiliğe sahiptir. Aphrodite gibi 'ürkütücü ve güzel bir tan-

rıça'dır. Tanrıların çoğu, hem yumuşak huylu, hem de tehlikeli yaratılışdaydı. Hattâ Şamaş bile dehşet verici bir tanrı gibi davranabiliyordu. Iştar'a gelince, şiir boyunca onun kişiliğindeki korkutucu yanları görüyoruz. Yalnızca, sedir ormanından dönen Gılgamış'ın ilk defa karşısına çıktığı anda farklıdır. İstedığı zaman bağışlayıcı olabildiğini ise, İ. Ö. 1600'den kalma bir ilâhiden anlıyoruz. «Kadınların ecesini, tanrıların en yücesini kutsayın; sevinç ve aşk onun giysisidir; ateşlilik, çekicilik ve şehvetin zevkiyle dolu, dudaklarında bal tadı, ağzında Hayat var, mutluluk onunla doruğuna erişir; ne görkemlidir görünüşü; başındaki örtü, biçimli vücudu ve yıldız gibi parlayan gözleriyle...» Gılgamış'ın karşısına çıkan güler yüzlü aşk tanrıçasıdır bu. Ama kısa sürede değişerek «üzüntülerin ve savaşların ecesi» görüntüsüne yeniden bürünür. Babil kökenli bir ilâhide onun bu özellikleri anlatılıyor: «Ey yakarışların yıldızı, barış içinde yaşayanları birbirine düşürürsün, kardeşleri bile; oysa, sürekli dostluğu da sen verirsin. Gücün her şeye yeter; dağları deviren savaş ecesi.»

Şiirde önemli bir rolü olan son tanrı ise, özü toprağa hayat veren tatlı sulara gizli, bilgelik tanrısı Ea'dır. (Sümerlerde Enki). Ea'nın tapınağı, o vakitler İran Körfezi kıyısında olan Eridu'daydı. İyi yürekli, barışçı bir tanrıya benzemesine rağmen Ea, pek güvenilecek bir dost değil. İlkel anlayışın yarattığı bilgelerin çoğu gibi, o da şakalardan, kaçamaklardan hoşlanıyor. Kimi zaman kötülükten hoşlandığını da iyice belli ediyor. Ama bu Destanda, onu, «derinliklerde yaşayan ulu bilgelik tanrısı», olarak tanıyoruz. Kimin nesi olduğu pek belli değil. Birkaç yerde, Anu'nun oğlu olarak adı geçiyor: «Kendi görünümünde yarattığı... engin anlayışlı, tükenmez güçlü...» bir tanrı. Belli bir ölçüye kadar, insanların yaratıcısı ve velinimetini sayıldığını da ekleyelim.

Gökyüzü ile orada yerleşmiş tanrılara karşı, yeraltı dünyasının da karanlık yüzlü ölümsüzleri var. Daha önce de kısaca açıklanan eski Sümer yaratılış efsanesine göre, An göklere sahip çıkıp Enlil de toprağın efendisi olunca,

Yeraltı Dünyası, ganimet olarak Ereşkigal'ı kaçırmıştı (ya da, Yeraltı Dünyası Ereşkigal'e armağan edilmişti). Efsanenin anlamı oldukça belirsizdir ama; bu bölümü Persephone'nin kaçırılışını andırıyor. Ereşkigal'ın adı birkaç yerde İhtar'ın ablası olarak geçiyor. Her halde o da Yeraltı Dünyasının ecesi olmadan önce bir gök-tanrıçasıydı. Ama her ilkbaharda yeryüzüne dönemiyordu.

Sümerlerin Yeraltı Dünyasına verdikleri isim olan «Kur», aynı zamanda, «dağ» ve «yabancı ülke» anlamına geliyor. Çoğunlukla, hangi anlamda kullanıldığını anlamak zor. Yeraltı Dünyası, yer yüzeyinin altında, ama ölümler diyarı ırmaklarının ve büyük uçurumun üzerindeydi. Oraya giden yol «dağın içinden» geçiyordu. Ancak bu yer ve iniş yolu hakkında epeyce dolambaçlı sözler edilmiştir. Bu, «Tanrısal arabanın yolu», ve «dönüşü olmayan yol» du.

Kaçırılma olayı (eğer böyle bir olay varsa) sonraları unutulmuş ya da önemini yitirmişe benziyor. Böylece «Kur» un kişiliğinin silindiğine tanık oluyoruz. Hades örneğinde de görüldüğü gibi, zamanla katı yürekli tanrı tasarımlarının yerini karanlık bir yer imajı alıyor. Ereşkigal'e de yeni yeni kocalar yakıştırılıyor, tabii. Yeraltı Dünyasının Ecesi, aynı zamanda, ancak dolaylı olarak tasvir edilen dehşet verici bir varlık: «Dinlenen ece, uzanmış dinlenen ece; Ninazu'nun annesi, kutsal omuzları işte ortada, göğsünde bir örtü bile yok.» Hem Samî, hem Sümer dilinde, Yeraltı Dünyasını anlatan şiirlere rastlanıyor. Bir tanrının ya da ölümlü varlığın buraya yaptığı geziler de yeraltını tanımamıza yardımcı oluyor. «Kummu» takma adıyla eserler veren bir Asur prensi ölüm ve ötesini ürkütücü bir tanımla ortaya sermiş. Meleklerin yerini şeytanların aldığı karanlık bir mahşer meydanından söz ediyor. Dünyanın kuruluşundan bugüne kadar, insanların kafalarını kurcalayan her türlü hayal ürünü yaratık var burada. Sfenks'ten tutun da, gövdesi aslana, başıyla kanatları kartala benzeyen canavara, insan elli ve ayaklı meleklerle kadar. Bu yaratıklar, kabartmalarda, fildişi biblolarında ve kayaların yüzeyine oyulmuş şekillerde tarih boyunca yaşamış ve ortaça-

ğın dindar ortamındaki tasvirlerle tapıcılık fırtınasından da kurtularak, modern çağdaki armalara kadar girmiştir. Sembol olarak değerlerini yitirmiş olabilirler. Ama temsil ettikleri esrarlı dünya, bugün bizim kafamızı kurcalayandan farklı değildir.

Gılgamış'ın geçirdiği serüvenlerin tümünde, Yeraltı Dünyasının etkisi hissediliyor. Bu dünyadan kaçmak için ne denli çabalarsa çabalasın, gezisinin orada sona ereceğini biliyoruz. Çünkü «ancak tanrılar ebedî olarak yaşar». Enkidu ölmeden önce rüyasında Yeraltı Dünyasını görüyor. Yine Enkidu bir başka şiirde, yitirilmiş bir hazineyi geri getirmek için, «dönüşü olmayan yol» dan aşağı iniyor. Hem de yaşarken. Ne yazık ki, buna benzer görevlerle yola çıkan Herakles ve Theseus gibi Yunan kahramanlarının aksine, bu yolculuk onun sonu oluyor. Ancak çok kısa bir süre için geri dönmesine izin veriliyor. Enkidu cisimden yoksun bir hayalet, hafif bir soluk gibi yeryüzüne çıkıyor ve başına neler geldiğini soran Gılgamış'a: «Otur da ağla,» diyor, «dokununca içine neşe salan vücudum şimdi eski bir giysi gibi, börtü-böceğe yem oldu.»

Mısırlılar bize cenneti tanıtırken, Babillilerin cehennemden görünüşler ilettiğini söylersek belki gerçeği gereğinden fazla basitleştirmiş oluruz ama, bu iddiada gerçek payı olduğunu da unutmamak gerekir. Sümer ve Babil evreninde cennete, tanrılardan başkası giremez. Ölümlüler arasında ebedî hayata bir tek kişi erişebilmiştir. «Uzaklarda, ırmakların ağzında oturan» bu kişi hayal meyal hatırlanacak kadar eski geçmişte, Tufandan önce yaşamıştır. Tıpkı Hanok gibi «Allah'la yürümüş, sonra ortadan kaybolmuş»tu. Çünkü «Allah onu almıştı.» Öteki ölümlülerse, «Karanlıkta oturan eve» gideceklerdir; «yiyecekleri toz, etleri çamurdur; giysi yerine, kanatları vardır; kuşa benzerler; kapı ile kilidin üstünde tozla sessizlik hüküm sürer.» Çok umut kırıcı bir hayal bu. Pisliklerin içinde çömelmiş sessiz soluksuz oturan, kanatları çamura bulanmış, sesi sedası kesilmiş kocaman kuşlar. Bu yeraltı dünyasında bir de Anunnaki yaşardı. Anunnaki, ismi ağza alınmayan «Büyük

Varlıklar» demekti. Onlar da Ereşkigal gibi bir vakitler yukarıda, meleklerle birlikte gökyüzünde otururken, kötü bir davranışları yüzünden, Yeraltı Dünyasının yargıçları olma-ya mahkûm edilmişlerdi. Zeus'un Titan'ları cezalandırması, ya da Lucifer'in düşüşünü hatırlatıyor bu. Babil'de, ölenlerin ruhlarının şu duayla cinlerden kurtarılmasına çalışılırdı: «Bırak, batan güneşe gitsin, onu Nedu'ya emanet et, yeraltının baş kapıcısına; Nedu gözünü üstünden ayırmasın, anahtarı çevirsin, kilidi kapatsın.»

Neyse ki durum hep böylesine ümitsiz görünmüyor. Sümerlerden kalmış bir yazı parçasında, yasalara uyan kişinin ruhunun ölmeyeceği yazılmış. Pek kesin olmayan bir ifadeyle, erdemlilerin korkmaması gereken bir yargıçın varlığından da söz ediliyor. Fakat Gilgamiş şiirlerindeki ölümler dünyası, onikinci tablette Enkidu'nun ruhunun tasvir ettiği ağlanacak yerdir. Enkidu'nun bu tablette anlatılan yolculuğu, *Odysseia*'nın son kitabında, Penelope'nin taliplerinin götürülüşünü hatırlatıyor: «Esrarlı bir mağaranın derinliklerinde, taş tavana tutunmuş arkadaşlarının arasından kurtulup yere düşen yarasaların ciyaklamasını ve çırpınmasını andıran anlaşılmaz sesler çıkarıyorlardı. Tiz bağırışlarla Hermes'in peşine takıldılar. Çürüyüşün karanlık yollarında Haberci'yi izlediler. Okyanus ırmağını aşmış, Beyaz Kaya'nın yanından geçtiler, Güneşin Kapılarından girip rüyalar ülkesine gelerek, sonunda çiriş otu çayırlığına, ruhların ve cismi olmayan insan görüntülerinin oturduğu bölgeye ulaştılar.» Enkidu'yu Ereşkigal'in sarayına götüren karanlık yüzlü, kartal pençeli korkutucu yaratıkların yerini alan «Haberci» Hermes bir yana bırakılırsa, bu görüntü, Babil'lilerin öteki dünyaya geçiş hakkındaki düşüncelerine uymaktadır. Hattâ yarasalar imgelemesi bile, İnanna için yazılmış bir şiirde kullanılmıştır. Anlaşılan böyle bir ölümler âlemi görüşü *Tevrat*'ın *Zebur* yazarına da yabancı gelmiyordu ki, *XLIX*'uncu *Mezmun*'da şöyle diyor: «Onlar Şeol'un sürüsü oldu. Çobanları da, ölüm olacak. Sabahleyin, dindarlar egemenlik kuracaktı üzerlerinde, güzelliklerini Şeol yiyip bitirecek ki, dünyada yeri kalmasın.»

Öte yandan ölüm halindeki Mısırlının son anda huzura kavuşup cesaret bulmasını sağlayacak bir cennet umudu vardı. Son Yargı ve ruhların tartılması bitince, dini bütün kişi, bir çeşit yeniden doğuş yoluyla, cennet çayırlarına erişmeyi hayal edebilirdi. «Re'nin çayırlarını biliyorum... arpalarının boyunu... ufukta oturanlar Doğu Ruhları'nın yanında biçerler onu.» Bu yeniden doğuş, yalnızca ayrıcalığı olan bir tek kişiye ya da krala has değildi; «Milyonlarca, milyonlarca insan için...» di. «O yere gitmeyen yok...»tu. «Dünyadaki yaşantı süresine gelince, bu bir çeşit düştür.Bati'ya erişene 'Hoş geldin, sağ salım geldin' derler.»

7. Hikaye

Tanrılar'ın Destanda önemli rolleri olduğu halde, **Gılgamış dinsel** bir şiir değildir. Bu yönden **Odysseia**'ya benzer. Dinsel törenlerde okunduğunu düşünmemize yol açacak bir neden de yok. Oysa ünlü Babil Yaradılış şiiri **Enuma Eliş**'in dinsel törenlerde okunduğunu biliyoruz. Gerçi, ölümlere yakılan ağıtlar, aradaki «Bilgelik» parçaları gibi yarı dinsel unsurlar taşımasına rağmen, **Gılgamış**'ın temelde dünyevî bir eser olduğu apaçık. Birbirine pek sıkı bağlanmamış serüvenlerle, kahramanının yaşamındaki en önemli olayları sıralıyor.

Bu şiirlerde, Gılgamış'ın doğuşunun ne denli olağanüstü olduğunu ya da çocukluğuyla ilgili efsaneleri anlatan parçalar yok. Oysa, öteki folklor kahramanlarının hayat hikâyeleri böyle efsanelerle doludur. Hikâyenin başlangıcında Gılgamış olgun bir erkektir. Güzellik ve kuvvet bakımından öteki erkeklerden üstündür. Yarı-tanrısal yaradılışının bitmez tükenmez isteklerini tatmin edemediği, aşkta ve savaşta dengini bulamadığı için huzursuzluk içindedir. Şeytanca gücü ile tebaasını canından bezdirmiştir. Sonunda tebaası, tanrılardan yardım istemek zorunda kalır.

İlk olayda Gilgamiş'a, halkını rahat bırakmasını sağlayacak bir arkadaşı tanrıların nasıl bulduğu anlatılır. Bu arkadaş, vahşi hayvanlarla yaşayan, bir ceylan kadar çevik Enkidu, yani «doğal» adamdır. Kentten gönderilen bir fahişe Enkidu'yu kandırır. Masumiyetinin kaybolmasıyla vahşi adamın ehlileştirilmesi yolunda bir adım atılmış olur. Artık Enkidu eski haline dönemez. Hayvanlar ondan kaçır. Yavaş yavaş giyinmeyi, insanların yediklerini yemeyi, koyun sürüsü gütmeyi, kurtla ve aslanla savaşmayı öğrenir. Sonunda büyük ve uygar Uruk sitesine varır. Eski özgür yaşamını artık hiç anmaz. Ta ki ölüm döşegine yatacağı kadar. O vakit bir pişmanlık duygusuna kapılır ve bütün eğiticileri lanetler. «Düşüş»ün tam tersi olan ilginç bir durum, trajik gelişmesinden saptırılmış bir hatadır bu. Ama aynı zamanda insanın uygarlığa erişmesini adım adım izleyen sembolleştirilmiş bir hikâyedir. Vahşetten hayvancılığa, oradan da kent yaşantısına geliştir anlatılan. Hatta bu hikâyeye dayanarak Babillilerin sosyal evrimci bir görüşü benimsedikleri bile ileri sürülmüştür! Kısa süre önce Profesör G.S. Kirk, Enkidu'yu, doğuşunu, baştan çıkarılmasını ve Gilgamiş'la dövüşmesini, Levi-Strauss yapısalcılığı ile açıklamak yolunda ilginç bir çabada bulunmuştur. G.S. Kirk, Enkidu'nun «doğayı», Gilgamiş'in ise «kültür»ü temsil ettiğini ileri sürüyor. Hikâyenin amacı da, çatışmaları çözümleyerek gerilimi yok etmektir. Gerçekten de, hikâyede işlenen birkaç ana fikirden biri olabilir. Ama bu fikirlerin en önemlisi olduğunu sanmıyorum. Sözü geçen görüş, temelsiz bir inanca dayanıyor. Profesör Kirk, uygar adamı hastalıkla, doğal adamı da sağlık ve esenlikle nitelendiriyor. Oysa ikinci binyılın Babil ve bininci yıl başlangıcının Asur devletlerindeki okumuş ve özentili çevreyle, değil Levi-Strauss'un Amerind'lerini, Homeros veya Hesiodos'un Yunanlı çağdaşlarını dahi bir tutmak çok yanıltıcı olur. Ayrıca, Enkidu basit bir «tipleme» olmaktan çok uzaktır. Ur'da bulunan bazı yazı parçalarının en son çevirilerini veren Profesör Gadd, yazdığı önsözde ölüme mahkûm Enkidu ile Güneş Tanrısı arasında, Enkidu'nun

ölüm döşeginin başında geçen bir konuşmaya dikkati çekiyor. Bu konuşmada, Enkidu'nun çayırlarda «yedi çocuk annesi» karısıyla mutlu bir yaşantı sürdürdüğüne kapalı bir biçimde değinilmektedir. Profesör Gadd, Enkidu'nun hikayesinde üçlü bir trajedi görüyor: bir fahişenin işveli davranışıyla baştan çıkıp kısa sürede bıktığı bir hayata itilen kocanın, kente gidip orada kişiliğini yitiren göçebenin ve son olarak, bir kadının çekiciliğine kapılıp onun aracılığıyla, kendine yalnızca mutsuzluk getiren bilgileri edinen «soylu vahşi»nin trajedisini.

Gılgamış ile Enkidu arasında, Uruk'ta yaptıkları bir güreşle başlayan büyük dostluk, hikâyenin bütün olaylarını bağlayan bir halka görevini yerine getiriyor. Daha Enkidu'yu tanımadan önce onu rüyasında gören Gılgamış, «bir kadına duyulan aşk»ı andıran bir duygunun etkisinde kalmıştır. Tanışmalarından sonra ise, Enkidu «bir erkek kardeş», «sevgili bir dost» olur. Enkidu'nun uzak geçmişine ait herhangi bir açıklamanın verilmediği Sümer şiirlerinde, efendi ve hizmetkâr ilişkisi çok daha belirli şekilde belirtilmiştir. İkinci olayın konusunu oluşturan esrarlı sedir ormanı dağı ile korkunç bekçisi hakkında haber getiren de yine Enkidu'dur. Bu bekçiyle karşılaşma ikinci olayın konusunu meydana getirir.

Orman yolculuğu ve daha sonraki çarpışma, tıpkı ortaçağın sembolü hikâyeleri gibi, değişik gerçek düzeylerinde okunabilir. Ormanın bir hayal ürünü olmadığı kesin. Bazı yerde kuzey Suriye'deki Amanos'lar, bazen de İran'ın Güneybatısındaki Elam'da bulunan bir orman söz konusu olabilir. Fakat burası esrarlı güçlerin de barındığı bir orman. Kelt kahramanları ile ortaçağ şövalyelerinin garip serüvenlerinin geçtiği yerlere benziyor. Bir başka deyişle, ruhun karanlık ormanıdır bu. Hikâyeyi birinci, yani tarihî düzeyde çözümlersek, yolculuğun, sitelerin kereste ihtiyacından doğduğunu düşünebiliriz. Uruk'un genç kralı Gılgamış, Agad'lı Sargon ve Lagaş'lı Gudea gibi, ulu surlar ve tapınaklar yaptırarak gücünü ve yükselme tutkusunu gös-

termek istiyor. Ama dağlarda yaşayan acayip kabileler, sedir ağaçlarının zorla kesilmesine hemen karşı geliyor; değerli malı ele geçirebilmek için vuruşmak gerekiyordu. Bu savaşta, dağ kabilelerinin tanrıları da onların yanında dövüşüyordu. Demek ki, yüce Mezopotamya tanrılarında birinin yardımını sağlayıp, onun daha kuvvetli olan büyüü ile dağ kabilelerini koruyan tanrıların yaptıkları büyüler çözülmeliydi. Adına yaptırılacak yeni bir tapınak vaadi ile kandırılan Şamaş, bu işte onlara yardım etmek için herşeyi yapacağına söz verdi. Dağların ürkütücü olmasının nedenlerinden biri de depremler ve yanardağ patlamalarıydı. Anadolu ve Ermenistan'ı bir baştan bir başa kesen jeolojik fay yüzünden, yanardağların üçüncü bin yıla kadar etken halde kalmış olmaları mümkündür. Bu gerçeğin bilinmesi, Sedir Dağında, Gılgamış'ın gördüğü düşlerden birinde bir yanardağ patlamasının ayrıntılı olarak tasvir edilmesini daha da ilginç kılıyor.

İkinci düzeyde düşünülünce, bu olayın bir serüven hikâyesi olduğu sonucuna varıyoruz. İki genç ün kazanmak için yola çıkıyorlar. Dağlar, sedir ağaçları ve korkunç bekçi, günlük hayatın ufku dışındaki, bir tehlike ve meydan okumadır. Bu iki genç silâhlı ama yapayalnız yola koyulup, dev Humbaba ile tek başlarına karşılaşıyorlar. Yolculuğun kuzeydeki dağlara mı, yoksa doğudaki dağlara mı yapıldığı açıklık kazanmadığı için, Humbaba bazı yerlerde Kuzey Suriye'li, bazı yerlerde de Anadolu veya Elam'da yerleşmiş bir tanrı olarak kabul edilmiştir. Bu tanrı, ormanı, çeşitli büyülerle korur. Enkidu'nun açmağa çalışırken sakatlandığı kapıya gelince, bu büyüü kapı bir yanlış anlamının ürünü olabilir. Ölüm döşeğinde yapılan konuşmada yeniden ortaya çıktığı vakit, tahtası bu ormandan gelen ama kendi Uruk'ta olan bir kapıdan söz edilir. Sonra büyük sedir ağacını devirince, Gılgamış'ı yenen esrarlı uyku sorunu da var. Ormanın en kuytu köşesinde Humbaba'yı yakaladıkları vakit bu dev «başını sallaması» ve ölüm saçan «bakış»ıyla, Gılgamış'ı neredeyse dize getiriyor. Ancak Şamaş'ın ve sekiz rüzgârın yardımıyla onu alt edebiliyorlar. Rüzgârların çok

etkili bir silâh olduğuna şüphe yok. «**Enuma Eliş**»de anlatıldığına göre, dünyanın başlangıcında tanrı Marduk, Kaos'un ilk sularını rüzgârların yardımıyla yener.

Hikâyeyi, çözümleyebilmek için üçüncü bir yorum düzeyine daha uygulayabiliriz: Humbaba «Kötülük»tür. Adı ilk defa şu şekilde geçiyor: «Ülkede olan kötülük yüzünden, ormana gidip kötülüğü yok edeceğiz.» Demek ki, Gılgamış ejderhayı öldüren şövalye rolündedir. İki kahraman gerçi Enlil'in koruduğu Humbaba'yı yok etmek için giriştikleri çarpışmadan Şamaş'ın silâhlarını kullanarak muzaffer çıkıyorlar ama, pek çabuk kızan, kinci fırtına tanrısını da öfkeliyorlar. Bunun cezasını ileride çekeceklerdir. Bir görüşe göre, orman olayı gerçekte Gılgamış ile Enkidu'yu yok etmek için Enlil'in kurduğu insafsızca bir tuzaktan başka bir şey değildir.

Dünya ile gerçeğin sınırları dışında bir yerde uzanan orman, «Canlılar Ülkesi», ya da yalnızca «Ülke» adıyla tanınır. Ormanın tam ortasında hem tanrıların, hem de yeraltı dünyasını yönetenlerin, düş gönderenlerin oturduğu dağ yükselir. Orman, aynı zamanda Gılgamış'ın daha sonraki bir yolculukta gireceği «Güneş'in Bahçesi»yle de ilgilidir. Çünkü «Ülke Şamaş'a ait»ti. Dikkati çeken bir diğer nokta, ormanın da, bekçisinin de bize hiç yabancı gelmemesidir: «Büyük bir su kanalını andıran bir koyak göreceksin. Koyağın ortasında da dallarının ucu en yeşil çam ağaçlarından daha yeşil bir ağaç olacak. Ağacın altında bir çeşme var.» **Mabinogion**'daki son İrlanda masalında «dünya ile vahşi bölgelerini» dolaşan Cynon'a da orman bekçisi böyle yol gösteriyor.

Orada «dünyanın en güzel koyağı»nı buldu. «Hepsi aynı boyda ağaçlar da vardı. Koyağın ortasında bir ırmak akıyordu. Irmağın yanında da bir kol uzanıyordu.» Onikinci yüzyılda yazılmış bir İrlanda masalından alınmış bu satırlarla, Gılgamış ve Enkidu'nun sedir ormanında gördüklerinin tanımlaması, neredeyse satırı satırına birbirini tutmaktadır: Dağın önündeki sedir ağacı, ça-

lılıklarla kaplı yemyeşil bir alan ve kolayca ilerlenen geniş yol.

Masaldaki orman bekçisi, yemyeşil alanda çevresine toplanmış otlayan hayvanları dilediği gibi idare edebiliyordu. Samî şiirindeki sedir ormanının bekçisi ise, «düve'nin kıpırtısını altmış fersah öteden duyuyor.» Humbaba, Ölümsüz Dev Sığırtaç'tır. Cynon'un rastladığı sopalı çirkin adama, ya da kuzey masalındaki Yeşil Şövalye'ye benzer. Tıpkı ormanları gibi ,vahşi doğanın yüzyıllar boyunca değişmeyecek ölümsüz bir yaratığıdır. Sümer şiirinde ise, belki de yanardağ ile ilgili olarak, ateş saçma özelliğine tanık oluyoruz.

Orman serüveninin görünürde başarılı bir şekilde bitmesinden sonra, sıra Kral Gılgamış'ın yüceltilmesine gelir. Giysileri, tacı ve olağanüstü güzelliğiyle, dalgalarla sınıandıktan sonra Athena'nın tanrısal bir güzellik bağısladığı Odysseus'u hatırlatır. Onu gören İştâr, âşığı olmasını ister. Gılgamış'ı elde etmek için kışkırtıcı vaadlerde bulunur. Çok ilginç bir sahne izler bunu: Bir ölümlü tarafından küçümşenen Tanrıça'nın gururunun kırılması. Bu bölüm, başka eserlerdeki benzer sahneleri akla getiriyor: Örneğin, Homeros'un şiirinde Aphrodite'nin gönlünü çeldiği İda dağı çobanı Ankhises. Sonuç, genç adam için pek de hayırlı olmuyor. Çünkü «Ölümsüz bir tanrıçayla sevişen kişi bir daha genç ve dinç olamaz.» Mağrur Hippolytos ile Ovidius'daki Picus ve Kirke de, aynı konudaki başka örneklerdir. Gılgamış, İştâr'ı suçluyor. Eski âşıklarının başlarına gelen felâketleri sayıp döküyor. Birini kanadı kırık bir kuş yapmış İştâr, diğerini kurt, bir başkasını da köstebek. Böylece İştâr'ın da Kirke gibi insanları hayvan şekline sokabildiğini öğreniyoruz. Destanın bu kısmı, bir vakitler çok sevilen Babil «Değişim»lerinden alınmış parçaları andırıyor.

Sonra sıra «Gökyüzü Boğası»nın öldürülmesine gelir. Bu canavar, Gılgamış'ın sevgisini reddetmesine öfkelenen Tanrıça'nın ülkede başlatacağı yedi yıllık kuraklığın canlı habercisidir. Anu, önce, boğanın yaratılmasına karşı

çıkmak ister, fakat İhtar cehennemini kapılarını kırıp, dirilerle birlikte yemek yemeleri için ölüleri dışarı çıkaracağını söyleyince, ister istemez razı olur. İhtar boş bir tehdit savurmamıştır. Başka bir şiirde anlatıldığına göre, böyle bir olay meydana gelmiştir. Boğanın öldürülüşündeki cambazca ustalık ise, Girit'teki boğa güreşlerinde uygulanan oyunlardan biridir.

Felâket, gururdan doğan küstahlıktan ileri gelir. Enkidu, canını bağışlamaları için yalvaran Humbaba'yı dinlememiş, İhtar'a da hakaret etmiştir. Humbaba'nın yalvarmasından etkilenen Gılgamış onun kadar suçlu değildir. Ama boğayı öldürüp Uruk'a dönünce, çevresine toplanan delikanlılarla şarkı söyleyen kızları «Gılgamış kahramanların en görkemlisi, Gılgamış insanların en ünlüsü» diye başırtmıştır. İlk cezalandırılan Enkidu olur. Başına gelecek içine doğmuşçasına, rüyasında tanrıları toplanmış görür ve uğursuz bir soru duyulur: «Ulu tanrılar neden toplanmış?» Anu, yüce ve herşeyden uzak bir tanrıya yakışan tarafsızlıkla, «İkisinden biri ölmeli» der. Onların imdadına koşan Şamaş Enlil'le kavgaya tutuşur. Güneşle fırtınanın savaşıdır sanki yapılan. Sonunda Şamaş ikisinden sadece birini; özel himayesinde olan Gılgamış'ı kurtarabilir. Enkidu ölmelidir. O gece düşünde öldüğünü görür. Bu rüya, Babillilerin ölümden sonraki hayat hakkındaki görüşlerini yansıtan en önemli kaynaklardan biridir. Aynı konudaki bir diğer kaynak da, ayrı bir Sümer şiiri olan ve Akadça çevirisi Ninova derlemesinin sonuna XII'nci Tablet olarak eklenen «Enkidu ve Yeraltı Dünyası»dır. Enkidu, Gılgamış'ın düşürdüğü, esrarlı ve muhtemelen Şamanizmle ilgili bir davulla davul tokmağını geri getirmek için yaşarken Yeraltı Dünyasına gider. Yapılan uyarılara rağmen tabuların tümüne karşı gelir ve orada kalır. «Çünkü Yeraltı Dünyası onu yakalamıştır». Ancak, dünyanın kabuğunda açılan bir delikten döner (veya, ruhu döner) ve orada gördüklerini anlatır.

Enkidu'nun ölümüyle, hikâyenin yarından çoğu tamamlanır. Dostluk yok olmuş, Gılgamış tek başına kalmıştır.

Kusursuz bir arkadaşlığı tattıktan sonra, yalnız yaşamayı öğrenmesi gerekmektedir. Buna dayanamaz. Ölümün kaçınılmazlığını bilmesi, daha önceki olaylarda kamçılıyıcı bir etki yaratmış ve onu cüretkâr davranışlara, zaferle sonuçlanan girişimlere itmişti. Şimdi ise bu bilgi harekete geçmesini önler, yepyeni bir duyguyu, yenilgiyi tanınmasına yol açar. Demek o koskoca kral da, diğer insanlardan farklı değilmiş, bir ölümlüymüş. Bunalım içinde, dedelerini, özellikle, tanrıların dostluğunu kazanıp ölümsüzlüğe eriştiği rivayet olunan Utnapiştim'i hatırlar. Utnapiştim, Tufan'dan sağ çıkan kişidir, ikinci bir Nuh'tur. Tanrılar onu «ırmakların ağzında yaşamaya» götürmüşlerdir. «Uzaktaki» diye adlandırılır. Böylece, atalardan kalına bilgeliği arayış başlar. Odysseus nasıl Teiresias'ı bulmak için dünyanın sonuna gittiyse, Gilgamiş da aynı şekilde dünyanın sınırlarına ulaşmak için yola çıkar. Bu ikinci yolculuk Sedir Dağı yolculuğunun tekrarı değildir. Herhangi bir tarihî olaya dayanmaz. Topoğrafya, evvelce görmediğimiz ölçüde öteki dünyaya has biçimdedir. Hayalî ve ruhsal serüven düzeyleri birbirinin içinde erimiştir. Önümüze serilen, ilkel coğrafyaya ait özellikleri olan bir toprak parçasıdır. Ne var ki, Dante'nin Karanlık Orman, Dağ ve Uçurum'unu hatıra getiren ruhsal özellikleri de hemen tanıyoruz. Bildiğimiz kadarıyla Sümer edebiyatında buna emsal bir şey yoktur. Fakat Lugulbanda çevriminin tamamı elde edilmeden kesin bir şey söylenemez.

Çöllerde uzun süre dolaşan Gilgamiş, yoksul bir avcı gibi yaşamını sürdürür, hayvan postları giyer. Dağ geçitlerine gelir. Orada ay ışığında oynaşan aslanlara rastlar ve onları öldürür. Bu kısa olay adeta kayıtsızca bir edayla anlatılmıştır. Herhalde bugün bilinmeyen gizli bir anlamı olsa gerek. O çağlardan kalan kabartmaların çoğunda genellikle Gilgamiş olduğu tahmin edilen bir figür, aslanlarla boğuşurken görülmektedir. Kahramanımız, yolculuğun geri kalan bölümünde, yani Gençlik Pınar'ına varana kadar bir aslan postu giyer. İki aslan arasında duran bir savaşçı şekli, armalar üzerinde klasik, ortaçağ ve modern dünya iko-

nografisine geçmiştir. Günümüzde bile «Gılgamış motifi» adıyla bilinmektedir. Dağın alt yamacında Dante'nin karşısına çıkan, «başı yukarda ve açlıktan çılgına dönmüş» aslanın, Gurur günahını temsil ettiğini biliyoruz. Ortaçağ'dan kalma bir koro bölmesindeki oyma panter ise bir ejderhayı öldürdükten sonra üç gün uyuyan ve bu üç günün sonunda soluğuyla dünyanın havasını tatlılaştıran pantere benzetilerek, İsa'nın sembolü olarak kabul edilebilir. Ama ortaçağ uzmanlarının araştırmaları olmadan, Sakson ve ortaçağ'lı aralarımıza pek basmakalıp görünen bu şekillerin anlamını nasıl kayrayabiliriz? Aslanlarla Gılgamış'ın yaptığı boğuşmanın gerçek anlamına ait elimizde, tek bir ipucu bile olmamasına şaşmamak gerekir. Yalnız Eti dilindeki metinde aslanlar ve Ay Tanrısı arasındaki özel bir ilişkiye belli belirsiz değinilmektedir.

Gılgamış, aslanları öldürdüğü geçitten güneşin dağına gelir. Akrep kuyruklu, yarı insan, yarı ejderha korkunç iki bekçi bu dağ beklemektedir. Bekçilerin bu şekilde tanımlanmasının nedeni, **Enuma Eliş**'e göre, dünyanın başlangıcında Kaos'un yarattığı canavarlardan birinin de akrep adam olduğunu hatırlatmaktır belki. Kabartmalar, dağı, güneş batarken gösteriyor. Şamaş, günbatımında batı ufkunda kaybolup, sabah yeniden doğardı. Burası aynı zamanda, cennetin duvarı ve cehennemin kapısıydı. Sümerler, güneşin, geceleri annesi toprağın bağrında uyuduğunu sanırlardı. Oysa Samîler'e göre, gece gemiyle yoluna devam ederek dünyanın altında, yeraltı sularının üstünden geçip doğu yanına geliyor ve sabahları, gelini şafakla birlikte doğuyordu. Gılgamış, Matşu adı verilen bu dağdan geçerken, Şamaş'ın yolunu yaya olarak izler. İkiz doruklar güneşin batışı ile doğuşu, yolun sonunda varılacak yer ise güneşin Okyanus kıyısındaki bahçesidir.

Tanrıların bu bahçesi, göksel bir yer olmaktan çok yeryüzüne ilişkin bir cennet, şafağın «Aden Bahçesinin Doğusundaki» ülkesidir. Ama Tufandan kurtulan kahramanın sonsuza kadar yaşamak üzere götürüldüğü Dilmun bölgesinin aksine, ölüm sularının bu yanındadır. Ne yazık ki,

olay kopuk kopuk devam eder. Hattâ yaprakları mücevherli yemiş ağaçlarının bulunduğu bahçenin tasviri bile yarım yamalıdır. Kalan bölüm, eski Samî kavimlerinin Adenbahçesine değgin düşüncelerinin elimize geçen ender örneklerinden biridir.

Sabahın erken saatlerinde bahçede gezinen güneş, hırpanî ve sefil haldeki Gılgamış'la karşılaşır. Giriştiği işte başarılı olamayacağını söyleyerek onu kararından caydırmağa çalışır. Gılgamış, Tanrının uyarmasını dinlemeyerek yoluna devam eder. Deniz kenarında, bağlarla çevrili ve şarap fıçılarıyla dolu evinde oturan Siduri adlı kadını bulur. Siduri'nin başka bir ismi de **Sabit**'ti. Daha sonra özel isim olarak kullanılmağa başlanan bu ad, önceleri «içki sunan kız» anlamına geliyordu. Belki bu adla Berossus'un hikâyesindeki Kalde'li Sibel arasında da bir bağlantı vardır. Siduri kişiliği hakkında hiç bir açıklama yapılmayan esrarlı bir varlıktır. Konuşması ise, güneşin kızı olan ve bir adada oturan Kirke'ninkini andırır. Kirke'nin büyümlü otlar yetiştirdiği adasında, Doğuyla Batı belli değildir. Kirke ve oğlu gibi, Siduri de «ye, iç ve neşeli ol» felsefesini yayar. Çünkü «bu da insanın ortak alınyazısıdır.» Ortaçağdaki Sufi şairler bile «şarap sunan» (sâki) mecazını kullanır ve bunu «açığa çıkan gerçek»in sembolü olarak kabul ederlerdi. Gılgamış, Siduri'den ölüm sularını nasıl geçeceğini öğrenir. Odysseus da «Okyanus ırmağı»nı aşır, Hades'e gidebilmek için Kirke'den aynı şekilde bilgi almıştı. Ancak, Odysseus'un aksine, Gılgamış yalnızdır ve teknesi yoktur. Kayıkçıyı bulması gerekmektedir. Nasıl bulacağı da açık seçik belirtilmemiştir. Aralarında büyük bir fark daha var. Okyanus'u ve ölüm sularını geçmek gerektiği halde, bu yolculuk yeraltında değildir. Urşanabi de ölümlerin kayıkçısı değildir. Bu, güneşin, «ırmakların ağzındaki geçiş yeri»ne varmak için her gece yaptığı yolculuğun eşidir. «Uzaktaki»ne, Utnapiştım'e varabilmek için Gılgamış Yunanlılar, Samîler ve Sümerler dahil, eski çağda yaşamış bütün insanlar için bilinen ve bilinebilecek olan dünyanın sınırı sayılan Okyanus'u aşmak zorundadır. Eski insanların gözünde Okyanus

aşılabilir bir engeldi. Nedeni de, Okyanus'un ölüm suları ve dipsiz uçurum ile göğün üstünde bulunan sularla bağlantılı olduğunun düşünülmesiydi. Cin fikirli Romalılar bile Atlantik'ten ürkerdi. Caesar'ın İngiltere'ye gitmesi, insanüstü bir cesaret gösterisi olarak nitelendirilmişti. Manş Denizi, Okyanus'un başlangıcı olduğu için, Akdeniz gibi güvenli bir deniz sayılmıyordu.

Sümerlere göre, Okyanus, İran Körfezi'nin ötesinde bir yerlerdeydi. Dilmun da orada, ırmakların denize aktığı noktadaydı. Demek ki, «ırmakların ağzı,» Yunanlıların «Okyanus pınarları»na tam tamına uyuyor. Orada da, «geceye doğru, batıda, çok çok uzakta, bahar çiçekleriyle bezenmiş yumuşacık çimenler üstünde» Cennet bahçeleri ve Homeros ile Hesiodos'un kutsanmış adaları vardı. Onlar gibi, Dilmun da sıradan ölümlere göre değildi. Utnapiştim ölmemiş, fakat orada sonsuza kadar yaşamak için seçilmişti. Tıpkı, Yunan Kahramanlarından Menelaos gibi. Menelaos, «dünyanın bir ucundaki Cennet çayırına, kızıl saçlı Radamantus'a katılmak için, insanlar için yaşamının kolaylaştırıldığı topraklara» gönderilmişti. «Orada kar yağmaz, fırtına nedir bilinmez, damlası düşmez yağmurun. Ancak, her gün tatlı Batı Rüzgârı gelir Okyanus'tan, serinletir insanı.» Nippur'da bulunan bir tablet üzerinde Dilmun'un çok kısa bir tanımı vardır. Dünya henüz gençken ve yaratma işine yeni başlanmışken Dilmun'un «karga sesinin duyulmadığı, ölüm kuşunun ölüm çığlığı atmadığı, aslanın öteki hayvanları parçalamadığı, kurdun kuzuyu yemediği, kumrunun dem çekmediği» bir yer olduğu anlatılır. «Orada dula rastlayamazsın, hastalığın izi bile yoktur, yaşlılığı kimse bilmez, ağıt yakılmaz.»

Eldeki metinlerin, Gılgamış'ın kayıkçıyla karşılaşmasını ve ikisinin karşıya geçişlerini anlatan bölümleri, yakınlarda yayınlanmış ek bilgilere rağmen, ne yazık ki, çok eksiktir. Bazı kabartmalarda, içindekilerin Gılgamış ve Urşanabi oldukları sanılan bir kayık görülüyor. Kayığın pruvası yılan biçiminde. Bu pruva belki de, Gılgamış ile

kayıkçının ilk karşılaşmalarında sözü geçen yılanı açıklayabilir. Ama Gilgamesh'ın düşüncesizce parçaladığı «Taştan Şeyler»in esrarı hâlâ çözülememiştir. Onlar hakkında söylenebilecek tek şey, parçalanmalarının sıırıkların kullanılmasını gerektirdiği ve herhangi bir şekilde «kanatlar» ya da «kanatlı yaratık ya da şekiller»le ilgili olduklarıdır. Bunun dışında, Profesör Gadd'ın 1966'da yeni metinler üzerine yazdığı incelemesinde belirttiği gibi «şimdilik sıırıklarını ele vermiyorlar.»

Gilgamesh ile Utnapiştim'in karşılaşmaları, bilinen «Bigelik» dolu öğütlerden biriyle başlar. Fazla kötümser havasıyla Siduri'nin zevk dolu, kaygısız bir hayata çağırısına aykırı düşen bu sözler, amaç yönünden onunla birleşir. İkisi de insanı dünyadaki kaderine razı olmağa çağırır. Sonra, Utnapiştim Tufanı anlatır. Elimize uçyüz satırdan fazla bir bölüm geçtiği gözönüne alınırsa, Asurluların derlemesinde en iyi muhafaza edilmiş tabletin bu olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Gilgamesh'la ilgisi olmayan eski metinlerden daha önce söz etmişim: Nuh veya Utnapiştim'in yerini Ziusudra'nın aldığı Sümer metni ve eski Babil'in At-ra-hasis'i. **Tekvin Kitabı** ile Gilgamesh tabletinde anlatılan öyküler arasında büyük bir yakınlık olduğu gibi, hemen göze çarpan değişiklikler de mevcuttur. **Tekvin Kitabı**'nda kentin adı belirtilmemiştir. Diğer metinlerde ise kent, genellikle Şurrapak, yani şimdiki Fara'dır. Şurrapak'ın, diğerleri arasında ön plana geçen ilk Sümer sitelerinden biri olduğunu da belirtelim.

Onbirinci tabletteki hikâye, bir tanrılar kurulu ile açılır. Böyle toplantıların insanoğlu için hayırlı olanına rastlanmamıştır zaten. Bu kurul da, kurala aykırı düşmez. Tanrıların niçin birdenbire insan neslini yeryüzünden kaldırmağa karar verdikleri belli değildir. Daha ileride «Günahın hesabını, günaha girenden sor» dendiğine göre, **Tekvin Kitabı**'ndaki neden burada da geçerliydi: «Ve Allahın gözündeki yeryüzü bozulmuştu ve yeryüzü zorbalıkla dolmuştu.» Sümer hikâyesinde, insan, bitki ve hayvanların yaratılışından, krallığın kurulmasından ve tanrılara gerektiği

şekilde tapılmağa başlanmasından sonra, Tufandan söz edilir. Bu arada, metindeki bir eksiklik yüzünden, tanrıların öfkesine ve insanları Tufanla yok etme kararlarına neyin yol açtığı anlaşılmaz. Okunabilen son birkaç kelimenin, küçük ırmakların temizlenmesinden ve sulamasından söz etmesi, bir ipucu olabilir. Hikâye anlaşılabilir hale geldiğinde, **Gılgamış Destanı'nın** onbirinci tabletindeki gibi, tanrılar ikiye ayrılmıştır. Eski Mezopotamya'da başka Tufan hikâyeleri de biliniyordu. Ama ilk Sümer edebî kaynakları, ikinci binyılın başlarındaki Eski Babil Atra-hasis'inden pek öncesine gitmese gerek. Bu şiirde, insanları yok etmek için veba, kıtlık ve kuraklık, Tufanın ardından gelir. W.G. Lambert ve A.R. Millard'ın ortak eserlerinin son baskısında şu satırlar vardır:

**Ülke genişleyip insanlar çoğalalı
Bin iki yüz yıl bile olmamıştı,
Ülke boğa gibi böğürüyordu,
Tanrı bu velveden sıkıldı.
Enlil duydu seslerini...**

III'üncü Tablet'te Tufanın anlatılması Gılgamış'ın XI'inci Tabletindeki dile öyle benziyor ki, Gılgamış'taki Tufana bunun, daha doğrusu elimize geçmemiş bir Orta Babil derlemesinin örnek teşkil etmiş olması akla çok yakın geliyor.

Gılgamış'taki Tufan'da, insanlığın yeryüzünden silinmesi fikrinin en hararetli savunucuları, tabii, İştâr ile Enlil. İştâr savaş tanrıçası olmasına güvenerek konuşuyor belki. Fakat Enlil'in üste çıkmasını sağlayan çok önemli bir silâhi var: Fırtına. Aralarında olmayan tek tanrı, ulu bir bilgeliğin temsilcisi Ea. Veya orada da, sesini çıkarmıyor ve her zamanki ileri görüşüyle insan soyundan hiç değilse birinin bu felâketten kurtulmasını sağlıyor.

Tufan başlayınca, tanrılar bile ürüyor bu korkunç kargaşadan. Enlil yalnızca fırtınanın dehşetiyle yetinmemiş, yeraltı tanrıları olan Anunnaki'yi de yardımına çağırmış. Gittikçe yükselen suların yanında yöresinde göz kamaştı-

ran şimşekleri bu yeraltı tanrıları çaktırıyor. Fırtına, **Tekvin Kitabı**'nda anlatıldığından çok daha etkili ve ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmiş. Ufuktan doğru kapkara bir bulut hızla yaklaşıyor. Fırtına tanrısı içine yerleşmiş, varlığını ikide bir gökgürültüsüyle belli ediyor. Buna yakın bir tanımlamayı sadece Mezmurlarda bulabiliriz: «Karanlık ayaklarının altındaydı. Ve bir meleğin sırtına binmişti ve uçtu. Evet, uçtu rüzgârın kanatları üzerinde... Simsiyah bulutları önlerindeki karanlığa dolu yağdırdı, ateş közleri püskürdü. Göklerde de gürledi Tanrı.»

İncil'de anlatılan hikâye de aynı biçimde gelişir: Geminin yapılması, hayvanların gemiye binmesi, kuşların serbest bırakılması ve kurban. Ama, «Nuh'u hatırlayan» ve benzersiz bir teklik içinde bulunan Tanrı, Asur ile Sümer metinlerindeki yapmacıklı, telâşlı ve insanlar gibi yanılabilen tanrılardan çok farklıdır. Mezopotamya metinlerindeki öykünün bu noktasında, kargaşa ve yok etme güçleri ipin ucunu kaçırmıştır artık. Gerçekten de, durum adamakıllı kötüye gitmeğe başlar ve bu güçleri denetleyemeyeceklerinden korkan tanrıları, yaptıkları işin sonucu dehşete düşürür. Bu iki hikâye arasında var olan görüş açısı ve amaç farklılıklarını en iyi belirten bölüm, Tufanın bitişidir. Tanrı'nın Nuh'la yaptığı ciddî ahdi hatırlayalım: «Dünya durdukça ekip biçme, soğuk ve sıcak, yaz ve kış, gece ve gündüz sona ermeyecektir.» Tufanın sonunda Tanrı'nın verdiği bu sözle kıyaslanırsa, Mezopotamya tanrılarının sinekler gibi kurbanı üşüşmelerinin, iğrenç bir şey olduğu söylenebilir. Tanrının Nuh'la yaptığı ahdin işareti olarak gösterilen gökkuşağı yerine İhtar kolyesine dokunarak, «bu günleri unutmayacağım» diyor. Ne var ki, İhtar tanrılar içinde sözüne en güven olmayanıdır. Utnapiştım, Atra-hasis ve Ziusudra'nın kendileri ile ailelerine bağışlanan ölümsüzlük ve yarı-tanrısallık Tanrı'nın Nuh'la yaptığı ciddî ahde benzemiyor. Nuh, ölümlü bir insandır. Ama Tanrının sözleri, onun aracılığıyla bütün insanların endişeden kurtulmalarını sağlar. Mezopotamya psikolojisinde belirgin olan bunalımın bir nedeni de, insanların güvenlik duy-

gusundan yoksun olarak yaşantılarını sürdürmek zorunda olmalarından; huzura kavuşmalarını sağlayacak bir ahdin bulunmamasından doğuyordu.

Tufan olayı, **Gılgamış Destanı**'na dahil edilmiş bağımsız bir hikâyedir, demiştik. Utnapiştim'in Tufanı anlatması sona erince, yine kaldığımız yere döneriz. Ama Tufan da, Gılgamış'ın daha önce başından geçen olaylarla aynı amaçta, hizmet eder; kısacası görevi, Gılgamış'ı boşuna uğraştığına inandırmaktır. Yine de Destan'ın kahramanı, umutları kolayca kırılmıyacak kadar inatçıdır. Oysa, bu umut kırılmalı ve Gılgamış'a, gerçeklerden kaçtığı ispat edilmelidir. Kendini göstermesi istenen kahramanımız, bir denemeye tabi tutulur; ama uyanık kalamaz ve başarılı olmaz. Gençlik Pınarı'nda ona eskimeyen giysiler verilince, eşyanın bedenden çok daha ömürlü olmasının acı alayını tadar. Denizin dibinden bin güçlkle çıkarılan, Yeniden Ele Geçen Gençlik Bitkisi'ne de çok kısa süre için sahip olabilir. Bitkiyi yitirince, son dersini almış olur. Metinler bu bölümde de çok eksiktir. Fakat derisini değiştiren yılan benzetmesi, açıklama gerektirmez. Kendini yenilemenin sembolüdür bu. Bitkiye verilen isimle, çin tarçınının «yılan derisi» denen kabuğunun adı arasında bir benzeşme var. Yılanın değişen derisini hatırlatıyor bu.

Gılgamış neden bitkiyi hemen yeyip de, gençliğini yeniden ele geçirmez? Acaba bitkiyi halkıyla paylaşıp, yaşlılara yeniden gençliklerindeki kuvvetlerini kazandırmak mıdır isteği? Bitkiyi Uruk'a götürmek istemesi, başkalarını düşündüğü için mi? Ben öyle sanmıyorum. Ama Gılgamış'ın sürekli olarak kandırılıp, neredeyse eline geçirdiği ölümsüzlükten yoksun bırakıldığı düşüncesine de katılmıyorum. Bence bu olayların ortak bir amacı var: Hepsi birikerek, kahramanımızın insanların ortak alinyazısını kabul etme konusunda gösterdiği direnci kırıyor. Gılgamış, yalnızca cisminin sonsuza kadar yenilenmesini istemiyordu.

Bunu ona, tanrıça İştâr da verebilirdi. Onun aradığı, Utnapiştim'e bağışlanan hak gibi yaşlılıktan kaçıp, kolay ve tembel bir yaşantı sürdürmek de değildi. Gılgamış, kah-

ramanca eylemlerde bulunmasını sağlayacak dünyevî bir ölümsüzlüğün peşindeydi. Tanrıların gökyüzünde kavuştuğu şan ve şerefe dünyada kavuşmak tutkusundaydı. Kral Gılgamış'ın, diğer insanlardan farklı olmadığını anlaması için gerçeğin ona birkaç kere gösterilmesi gerekti. Ancak yılan gölün dibine kaçtıktan sonradır ki, elde edilemeyecek şey için çaba harcamanın boşluğunu, Siduri'nin deyişiyle «rüzgârı aramanın faydasızlığını» anladı. Arayış sona ermişti artık. Yurduna dönmekten başka ne yapabiliirdi?

Dönüş kısaca anlatılır ve pek çok nokta açıklanmadan kalır. Bir büyü bozulmuştur sanki. Her güçlüğe katlanıp, aramayı sürdürdüğü halde ve tam çabalarının karşılığını alacakken, herşey aniden normale döner. Başladığımız yerde buluruz kendimizi. Kentin surlarının şirden uzak kumsuzluğuna hayranlıkla bakarız. Bulmayı umduğumuz güzel şeylerin tümü (gençlik, sonsuz hayat, ölen dost) yitirilmiştir. Hikâyenin bu şekilde sonuçlanmasını «alaycı, okuyanı tatmin etmiyor, trajediden ve ruhsal temizlenme anlayışından yoksun» diye tanımlayanlar var. Ben bu yargıya katılmıyorum. Asıl son budur. Çünkü gerçekte olan da budur. Üstelik, kendine has biçimiyle Hektor'un Troya surlarının dibindeki sonu kadar da trajiktir.

Son olay, yani Gılgamış'ın ölümü, yalnızca Sümer dilindeki metinde mevcuttur. Ağırbaşlı bir ağıttır bu. Kişisel bir acıdan doğan çılgıktan çok, ölümlerin titizlikle gömülmesinin ve törenin, tamamlayıcı bir parçasıdır. Ur'daki Kral Mezarlığı'nda yapılan kazılarda elde edilen bulgular, Destan'da anlatılanlara uygun düşer. Sayısız kurban ile cenaze töreninin görkemli gelenekleri; armağanlar, ziyafetler, giysiler ve «Dönüşü Olmayan Ülke»ye giren ölü kralın, yeraltı dünyasının tanrılarına sunduğu ekmekle şarap söz konusudur burada.

8. Destan'ın Günümüze Varışı

Yok olma tehlikesi geçirerek günümüze kadar gelen hikâye budur ve ancak geçen yüzyılda yeniden bulunmuş-

tur. Bunu da normal karşılamak gerekir. Ninova İ.Ö. 612' de birleşik bir Med ve Babil ordusuna yenilince öylesine yıkılıp yıkıldı ki, bir daha canlanamadı. Asur başkentinin kalıntıları olan bu moloz yığınının altında ise Asurbani-pal'in kütüphanesi yatıyordu. Son İmparatorluk çağında Asurlular komşularınca pek sevilmiyorlardı. Şüphe yok ki, İbranî şairi Nahum, «Ninova Denen Külfet» adlı şiirinde «Savaş arabaları sokaklarda dehşet saçacak, caddelerde birbirine çarpacak. Meşale gibi alevlenip, şimşek gibi yol alacak... Ninova yerle bir olsa kim ağıt yakar ona?» derken, çoğunluğun duygularını dile getiriyordu. Bu şiirde, Ninova'nın beklenen yıkılışı kutlanmaktadır.

İ.Ö. yedinci yüzyıl, belki de Yakın Doğu'nun tarihinde, büyük bir edebiyatın ve Uruk'lu Gılgamış'ınki gibi bir hikâyenin neredeyse tamamen ortadan yok olma tehlikesi geçirdiği son dönemdir. Tufan yine bağımsız bir parça haline gelmişti. Ama İ.Ö. üçüncü yüzyılda Berossus'un eserindeki bilgileri aktaran Eusebius'a göre ayrıntılar şaşılacak kadar az değişikliğe uğramıştı. Destanın tamamı, en uzun süreyle Babil'de saklanmış olsa gerek. Ninova yıkıldıktan sonra da orada kopyalar vardı. Hikâyenin daha sonraki çağlara kalışı, aslında halk masal ve hikâyelerinin zamansız dünyasında ikide bir su yüzüne çıkan seyahat ve serüven temalarına dayanıyordu.

Yunan diliyle yazan Aelian, İ.S. 200 yılında adı Gilgames olan bir Babil Kralına ait ve Perseus ile Sirius'unkine benzer bir doğuş hikâyesi anlatıyor. Ortaçağdaki İran halk masallarında hattâ daha beklenmeyen yerlerde bile, bazı benzer unsurların varlığı üzerinde durulmuştur. Ama bu pek belirsiz bir varoluştur. Klasik çağa giren Yakın Doğu ve Akdeniz ülkeleri edebiyatında, **Gılgamış Destanı'nın** bilindiğini gösteren bir kayıt yok.

Destanın ortadan kaybolmasının nedenlerinden biri, belki de çivi yazısının yavaş yavaş unutulup, yeni Akdeniz dünyasında bilinmeyen, okunamayan bir yazı haline gelmesiydi. Henüz ele geçmemiş ünlü bazı Aramî metinleri olabilir. Eski yazıyı kullanmağa devam eden İranlılar ise,

kendi edebiyatları üzerine eğilmiş, eski düşmanlarının tarihine ve menkıbelerine sahip çıkmak hevesinde görünmüşlerdi. Hele İbraniler'in Asur, Babil ve bunlarla ilgili her şeyi unutmak istemelerine; adlarını, uyarıcı hikâyeler dışında anmamalarına şaşmamak gerek. Üstelik, Ninova'nın yıkıldığı yüzyıl, lirik şiir ve «koro kasidesi» gibi yeni şiir şekillerinin de doğduğu çağdı. Ama İ.Ö. yedinci yüzyıl Yunan liriklerinin yeniliğine karşılık aynı çağın Yunan **destan** edebiyatı, Ur'un kralı Gılgamış'ınkine benzer bir dünyayı yansıtıyordu. İonya ve Yunan Adalarından kalan gemilerin ticaret için Suriye kıyılarına gittikleri düşünülürse, Odyssea şairinin Gılgamış'ın öyküsünü, hem de ağızdan ağıza dolaşıp bozulmuş şekliyle değil de doğrudan doğruya duymuş olmasına tarih bakımından imkân vardır. Yunanlılar Al Mina ve Tarsus'ta Asur'lularla temas halindeydiler. Asurbanipal'in, Ninova'da **İlyada**'yı anlatan bir Yunan masalcısıyla karşılaşmış olması da, pek muhtemel değilse bile pekâlâ mümkündür.

Son zamanlarda eski Yunan ve batı Asya mitolojisi ile masalları arasındaki benzerlikler üzerinde gereğinden fazla durulmuş olabilir. Çok yanıltıcı olabilecek bu incelemelerin analizine girmek istemiyorum. Gılgamış'ın, Odysseus'un bir ilk örneği olup olmadığı veya Herakles'in yolundan gidip gitmediğinin tartışmasını da yapmayacağız burada. Önemli olan ana tipler veya köken değil, benzer atmosferdir. Yunan saz şairleri ve Asur yazıcılarının yaşadığı İ.Ö. sekiz ve yedinci yüzyılda dünya küçüktü. Aralarında temas sağlanmış olması uzak bir ihtimal değildir. Yunan tüccarları ile serüvencilerinin gezileri de, bu hikâye değiş-tokuşuna yol açmış olabilir. Tabii yüzyıllarca önce, Bronz Çağ Mykene halkının Suriye'liler ve belki de Anadolu'da yerleşmiş Etilerle ilişki kurarak böyle bir temasın kurulmasına zemin sağlamış olabilecekleri de göz önüne alınmalıdır. Onun için, Gılgamış, Enkidu ve Humbaba'nın, **Homeroscu İlahiler**, Hesiodos'un **Tanrıların Doğuşu** ve **Odyssea**'daki tanrılar ve ölümlülerle aynı evreni paylaşmaları doğaldır. Burada, ortak bir **mizansen** söz konusudur. Okya-

nusun esrarlı suları ve Dipsiz uçurum ile sınırlandırılmış belirli bir toprak parçası üzerinde insanlarla dostça ilişkiler sürdüren tanrılarla yarı-tanrılarının evrenidir bu. Söz konusu insanlar, arada bir çevrelerini saran efsane ve büyü havasından sıyrılarak, duygularına ortak olabileceğimiz, gerçek kişiler olarak ortaya çıkıyorlar. Homeros'un kahramanları bu sınıftandır işte. Uruk'lu Gılgamış'ı da aynı sınıfa sokabiliriz.

Babil tanrıları ve evrenleri bir süre gözden silindi ama tamamen ortadan kalkmadı. Daha sonra Akdeniz ülkelerinde benimsenen dinlerde, özellikle Gnostik inançlarda yani batınî ve mistik anlayışlarda yeniden meydana çıktı. Böylelikle kahramanlar da kılık değiştirerek varlıklarını sürdürdüler. Bazen Batıya, bazen de Doğuya mâloldular. Ortaçağın İskender'inde Gılgamış'ın pek çok özelliğini bulabiliriz. Serüvenlerinin bir kısmı da, daha sonraki masal ve hikâyelere yansımış olabilir. Belki de İrlanda'lı Cynon'da, Owen ve Ivain'de, meşe ağaçları ve yosunlu patikalarıyla Kuzeydeki kış ormanında Yeşil Kilise'yi arayan Gawain'de, dalgaların altındaki ülkenin kapısı olan pınarda «vahşi adam»la dövüşen Dermot'ta Sümer'lerin Canlılar Ülkesi'ne, Sedir Ormanına; Gümüş Dağı, Amanos, Elam ve Lübnan Dağları'nın izlerine rastlayabiliriz. Folklor ve masallara giren bu hikâyeler, ortaçağ saraylarından Kelt efsaneleri ile âşıkların şiirlerine, oradan da eski Sümer edebiyatına, hatta hikâye anlatıcılığının başlangıcına kadar uzanır. Gerçi Sümer Kahramanı daha önceki bir Odysseus, Herakles, Samson, Dermot ya da Gawain değildi. Ama Gılgamış'ın hikâyesi anlatılmış olmasa, bu kahramanların hiçbiri, belki de, şimdiki ölçüde hatırlanmazdı.

Bugünkü dünyamız, Asur Kralı, Büyük Kral ve Cihan Hükümdarı Asurbanipal'in dünyası kadar şiddetle, yarın ne olacağını bilmemenin verdiği huzursuzlukla doludur. Dünyamız Asurbanipal'in hattâ Yahudiye'li Nahum'un ve Ur Kralı tarihî Gılgamış'ın dünyasından, İsa'dan üçbin yıl önce savaşlar yapan, seferlere çıkan bu kralın dünyasından pek farklı değildir. Aradaki tek fark «Girdaplarla dolu Ok-

yanus akıntıları»nın yassı bir ufkun ucunda değil de, teleskoplarımızın ucunda; bunların nüfuz edemediği bir karanlıkta, gözün ve yardımcı araçlarının etkisiz kaldığı uzaklıkta olmasıdır. Dünyamız belki o çağın dünyasından çok daha büyüktür. Ama yine de dipsiz bir uçurumda, bilgisizliğimizin gök ve yerdeki sularında sona eriyor. Aynı şeytanlar bize de pusu kurmuş. Ve sonunda biz de Gılgamış gibi başladığımız noktaya geliyoruz. O Gılgamış ki, «Uzun bir yolculuğa çıktı. Çalışmaktan, didinmekten bezdi ve yorgun düştü. Döndükten sonra dinlendi ve hikâyenin tümünü bir taşın üzerine kazıdı.»

9. Destanın Dili

Gılgamış Destanı'nın Sümer ve en son Samî metinleri gibi, birbirinden çok farklı zamanlarda yazılmış edebî eserlerin dil ve duygu yönünden değişiklikler göstermesi olağandır. Eski yazarlar Destanı, «Gılgamış Çevrimi» olarak tanımlamışlardı. Bu, herbiri ayrı tabletlere yazılmış, üç-yüzer satırlık oniki şarkı veya kanto'dan meydana gelen bir şiiirdir. Ninova düzenlemesi, bir mısraında dört durak olan serbest ritmik nazımla yazılmıştır. Eski Babil metninde ise iki duraklı daha kısa mısralar vardı. Tekrarlar ve basma kalıp sıfatlar gibi ilkel şiir sanatı özelliklerine rağmen, Destan'ın dili ilkel veya çocuksu değildir. Tam tersine, özenle işlenmiştir. Homeros'a has basmakalıp sıfatlar az kullanılır. Yalnızca Güneş Tanrısı «Parlak», Ninsun «Akıllı»dır. Bu sıfatlar bile, Hektor ve Odysseus'u nitelleyenler kadar sık kullanılmaz. Sümer ve Samî metnlerinin benzer olan bir diğer yanı ise, olay ve konuşmaların kelime kelime tekrarından oluşan uzun parçalar ve titizlikle işlenmiş selâmlaşma sözleridir. Şiirin yazılı değil de sözlü olduğu çağlarda, şüphesiz bu özellikler şiiri okuyanın işini kolaylaştırıyor ve dinleyicileri de tatmin ediyordu. Sevilen ve iyi bilinen parçaların, virgülü virgüline tekrarlanması-

nın ne denli önemli olduğunu, çocuklara masal anlatan herkes bilir. Masal ilk anlatıldığı zaman kullanılan kelimelerin az da olsa değiştirilmesi çocukları çok kızdırır. Demek ki, şimdi olduğu gibi o vakit de, hikâyeyi anlatanlar ve dinleyenler, sağlam kuralları gözönünde tutuyorlardı.

Şiirin yazılı hale gelmesi için ne kadar süre geçtiğini bilemiyoruz, ama bu parçaların muhafaza edilmesi, yazılıının yanında sözlü bir geleneğin varlığına da işaret ediyor. Çevirmen için ayrı bir sorun teşkil ediyor bunlar. Özellikle, olaylar ya da duygular gerektirmediği halde art arda gelen tekrarlar zorluk yaratıyor. Bu tekrarların başlıcaları şunlardır: Enkidu'yu hileyle yakalaması için avcıya hem babası hem de Gılgamış aynı kelimeleri kullanarak yol gösterir. Hemen sonra, kendi de verilen talimatı bir kere daha tekrarlar. Ben bu bölümü kısalttım. Şiiri okuyanlar belki de ellerindeki malzemeyi biraz değiştiriyordu. Ama Gılgamış'ın, Utnapiştim'i ararken çeşitli kişilerce selâmlanmasında ve verdiği uzun cevaplarda yer alan tekrarlara dokunmadım. Burada birikimden doğan bir etkinin elde edilmek istendiğine inanıyorum. Her tekrar, yorgunluğu, beklediğini bulmamayı ve inatla yoluna devam etme çabasını belirginleştiriyor. Bundan ötürü, olduğu gibi saklanması gerekir. Gılgamış'ın dağı geçmesi anlatılırken kullanılan hafifçe değiştirilmiş benzer kelimeler de gerilimi artırıp bir doruk noktasına ulaştırmak amacını güder. Sözlü anlatımda kullanıldığı vakit bu teknik, zamanın geçişini ve sınavın yıpratıcılığını duyuruyordu herhalde. Gerçi yazılı olarak etkileri epeyce azalıyor ama, yine de bunları fazla kısaltmama yoluna gittim. Aslında, zamanın geçişini belirtebilmek önemli bir sorun oluyor. Tekrarların amacının, bu sorunu çözümlenmek olduğu söylenebilir. Çünkü ne zaman bir yolculuk anlatılsa, aynı çareye baş vurulduğunu görüyoruz.

Destanda, şiir sanatına ilişkin bazı bilinen süslemelerle de karşılaşırız. Cinas, çok anlamlı kelimelerin bile bile kullanılması (Bu Sümerce metinlerinde de var) ve alay. Fazla benzetme yok, ama olduğu zaman da tam yerinde kullanılmış. Tasvirler, genellikle açık ve canlı

(Tufandan önceki yanardağ patlaması ve fırtına gibi). Buradaki «şiiir», ufukta çakan şimşekleri, yeraltı tanrılarının başlarının üstüne kaldırdıkları meşaleler olarak gören hayal gücünden doğmaktadır. Sümer metninin dili, belki ilâhiye ve dualara daha yakın olduğu için, değişik nitelikte. Akad metnindeki Enkidu'ya ağıt bölümü, Sümer Destanından daha incelikli bir anlatıma sahip ama Sümer ağıtındaki soyluluktan ve dinî tören havasından gelen kuvvetten yoksun. Özentili mitolojik edebiyata öylesine alışmışız ki, her yerde bir «şiiirsellik» ve «edebî sanat» arıyoruz; sonraki çağlarda yaşamış çok daha bilinçli yazarların hayal gücünün ürünü olabilen sembollere, taşımadıkları anlamları yüklemeye çalışıyoruz. Destanın yazılışında, şiiirsel bir etki yaratmaya ne ölçüde uğraşıldığını ve dinî kurallardan hangi noktalarda ayrıldığını bilemeyeceğiz. Bir efsane edebî şekle girince, artık inanç ve dinsel tören olma niteliğini kaybeder. Fakat elimizdeki malzemenin yazılışının hiç değilse ilk dönemlerinde, bu değişme tamamlanmamış olsa gerek. Onun için, bu kadar eski şiiirlerde kaba ya da basma kalıp inançlarla karşılaşsak, şaşmamamız gerekir. Öte yandan, tümünü açıkça göremediğimiz bir şiiirin *disjecta membra*'sı (dağınık kalıntıları) da zaman zaman karşımıza çıkıyor.

10. Bu Metinle İlgili Açıklamalar

Gılgamış Destanı'nın elinizdeki bu metni, doğrudan doğruya çivi yazısından çevrilmemiştir. Böyle bir çeviri, Destanın elimizdeki çeşitli bölümlerinin yazıldığı ve başlıcaları, Sümerce, Akadça ve Etice olan diller konusunda geniş bilgiyi gerektirir. Ben bu denli ağır bir görevi üstüne alabilecek ölçüde uzman değilim. Orijinale harfi harfine uyan ve uzun açıklamalarla desteklenmiş, birçok bilimsel İngilizce, Fransızca ve Almanca çeviri mevcuttur. Ne var ki, Asuroloji uzmanı ya da Eski Çağ edebiyatı ve

tarihi inceleyicisi olmayan normal bir okurun, bunları okuması oldukça zor. Orijinal metinlerin eksik bölümleri üzerinde, bu çevirilerde, zorunlu olarak büyük bir önemle duruluyor. Noksan ya da şüpheli nitelikte her kelime ya bir aralıkla ya da parantez içinde verilen bir karşılıkla belirtiliyor. Parantezler de çeşit çeşit. Bazısı çevirmenin, diğerleri de eski çağ yazıcısının uygun bulduğu kelimeleri içine alıyor. Sonra, dil elden geldiğince eski Samî düzenlemesi ya da orijinal Sümer metninin dil yapısına uydurulmağa çalışıldığı için, garip bir İngilizce ortaya çıkıyor. Neyse ki, bu kuralın istisnaları da var. Ben onlardan ve değişik metinlerin kısıtlamaları ile güçlüklerini belirleyen açıklamalardan yararlandım. Araştırmacı ve uzman için pek faydalı olan bu bilimsel yöntem, normal okuyucuyu şaşırtıyor. Çünkü bu biçimde yapılmış bir çeviride sayfalar, içindeki bütün karşılıklar bulunmamış bir bulmacayı andırıyor. Onun için, bilimsel kaynaklarca doğrulanmayan hiç bir şeyi eklemekten ve anlamı açık olan tek kelimeyi bile çıkartmadan yeni bir düzenleme hazırlamayı düşündüm. Böylelikle, satır satır çevirinin okuyucuya garip gelen görünüşü ortadan kalkacak ve hikâyenin akıcılığı kaybolmayacaktı.

Cüretli bir teşebbüste bulunduğumu biliyorum. Çivi yazısından çevirileri yapan bilim adamlarına pek çok şey borçlu olduğumun da farkındayım. En fazla, Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nden Alexander Heidel'in **Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels (Gılgamış Destanı ve Eski Ahitle Ortak Yanları;** ikinci baskı, 1949) ve E.A. Speiser'in, J.B. Pritchard tarafından diğer Akad metinleri ile birlikte **Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament (Eski Ahitle İlgili Eskiçağ Yakın Doğu Metinleri;** ikinci baskı, 1955; aynı eserin 1969'da ek bilgilerle üçüncü baskısı da yapıldı) adlı eserinden yararlandım. Sonraki çevirmenlerin hepsi, Campbell Thompson'un 1928 ve 1930'da yayımlanan «heksametre» ölçüsüyle yaptığı çevirisine ve açıklamalarına dayanır. Sümer metinleri için, S.N. Kramer'in **Ancient Near Eastern Texts (Eski Yakın Doğu Metinleri)** dergisinde ve **From the Tab-**

lets of Sumer (Sümer Tabletlerinden, 1958) adlı kitabındaki çevirisinden yararlandım. Sultantepe'de bulunan çok önemli parça ise, O.R. Gurney'in çevirisiyle 1964 yılı **Journal of Cuneiform Studies**'de (**Çivi Yazısı üzerine Çalışmalar Dergisi**) ve biraz değiştirilerek **Ancient Near Eastern Texts**'in ikinci baskısında çıkmıştır. Öteki tamamlayıcı parçalar ile çeşitli metinler, dergilerdeki yazılardan alınmıştır, sırası geldikçe kaynakları belirtilecektir.

Diğer eserlerin aksine, Destanı düzyazıyla vermek yoluna gittim. Düzyazının daha açık ve esnek bir iletişim aracı olduğuna inanıyorum. Özellikle zor bölümlerde, düzyazı birçok sorunu çözüyor. Aynı nedenle, tabletlere göre bölünmeler de yapmadım. Eldeki çevirilerin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, metin çeşitli biçimlerde yorumlanabilir; esere türlü görüş açılarından yaklaşılabılır. Ben, anlaşılabilir bir derleme yapmayı; mevcut metinlerin elverdiği kadarıyla, akıcı ve tutarlı bir hikâyeye vermeyi amaç edindim. Bir öyküyü derleyip toparlama gayesini güden her çalışma, bir düzenlemedir. Asurbanipal'in yazıcılarının yedinci yüzyılda meydana getirdiği «Standart Metin» de bir düzenleme ve derlemeydi. Modern çevirilerin çoğu da öyle. Ben, alışılan usulün dışına çıkarak, Akad ve Eti metinlerinin yanı sıra, Sümer kaynaklarını da kullandım. Bunu, sadece öncelik Sümerlerde olduğu ve Akad'lı yazarlar da kendi Destanlarında Sümer çevrimini temel aldıkları için yapmış değilim. Asıl neden, özellikle «Orman Yolculuğu»ndaki önemli boşlukları doldurmaları ve «Alinyazısı» ile «Gılgamış'ın Ölümü» bölümlerine yalnız Sümerce metinlerde rastlanması. Üstelik, edebî nitelikleri de çok yüksek.

Sümer ve Eski Babil metinleri arasında ayrıntı yönünden görülen ayrılıklar, Ninova ve Boğazköy derlemeleri arasındaki ayrılıklardan pek fazla değil. Zaten çağdaş çevirmenler bunları genellikle birleştiriyor. Ayrıca, varlığını koruyan Sümerce malzemenin yazılış tarihi (ikinci binyılın ilk yarısı), Yale ve Pennsylvania'daki Eski Babil tabletlerinin yazılış tarihine (İlk Babil Sülâlesi) pek uzak düşmüyor. Eti metinleri, son bölümlerde diğer metinlerden temel-

de ayrılıyor. Fakat bazı noktalarda, özellikle Humbaba (Huvava) ile olan anlaşmazlık ve Urşanabi ile ilk karşılaşma konularında çok faydalı oluyor.

Olayların sıralanması kesin değil. Hele Orman Olayı çok karışık. Ama serüvenlerin sıralanması oldukça tutarlı görünüyor. Tablet IV ve V'in yeniden düzenlenmesi konusunda, J. V. Kinnier Wilson'un teklifine uymadım (VII-Rencontre Assyriologique Internationale, 1960). Bu görüşe göre, Gilgamiş ormana gelmeden önce rüya görüyor. Bazı yönlerden daha mantıklı olmasına rağmen, bu değişiklik çok sakıncalı. Ben, genellikle Heidel ve Speiser'in, Eski Babil, Eti ve Asur metinlerinden ve Sultantepe'de bulunan parçadan yaptıkları düzenlemeden yararlandım. Sümerlerin «Gilgamiş ve Canlılar Ülkesi» ve «Gilgamiş'in Ölümü» metinlerini de kullanmam, bu düzenlemede bazı değişiklikler yapılmasını gerektirdi. Orman Serüveninde, Sümerce metin, Humbaba ile karşılaşma bölümündeki noksanlığı tamamlayacak kadar diğerlerine yakındır. Tek önemli fark, Sümerce metinde sözü geçen ve iki kahramana yolculuklarında arkadaşlık eden «sitenin elli oğlu»dur ki, ben bunları Destan'a dahil etmedim. Yeni basılan bir Eski Babil parçası, Humbaba'yla boğuşmayı ve onun öldürülmesini anlatır. Bu parça, Sümer metni ile daha yakın bir bağlantı sağlar. Son zamanlarda bulunmuş bir Eti tableti de başka bir varyant getirir. «Orman Yolculuğu» için yapılan hazırlıklarda, Sümer, Eski Babil ve Asur metinlerinde ufak olay sıralanması farklılıkları görülür. Ben, Eski Babil ile Asur metinlerini birleştirdim. Ancak, Sümer metnine göre, Güneş Tanrı'sından yardım dileme olayını, yurttaşlar ve demircilerle yapılan konuşmalardan önceye aldım.

«Gilgamiş'in Ölümü» şiirini de Destanın kapsamına almamın nedeni, XI'inci Asur Tabletinden daha doyurucu bir son sağlamasıdır. Onikinci tableti niye kullanmadığımı daha önce açıklamıştım. Bu tablet, «Gökyüzü Boğası» serüveninden sonra anlatılan Enkidu'nun ölümü olayına uymuyor. Bu bölümün kelime kelime çevrildiği Sümer şiiri,

herhalde Ninova derlemesinin yedinci tabletinde anlatılan Enkidu'nun rüyası ve ölümünün yerine konuyordu. En çok eleştirilecek konu, Sümer «Alinyazısı»nı, «Orman Yolculuğu»nun başlangıcına almam olacaktır herhalde. Daha önce Enkidu'nun Düşlerin Yorumcusu olarak tanıtıldığını ve Sümer «Alinyazısı», Gilgamiş'a bir düste açıklandığı için, böyle davranmakta haklı sayılabileceğimi düşündüm. Ayrıca bu bölümü sonda, «Ölüm» parçasıyla birlikte de kullandım (parça «A» ve «B»). İkisinin uygun bir son meydana getirdiklerine inanıyorum. Eski Babil ve Sümer metinleri, «Alinyazısı»nın yaratıcısı olarak Enlil'i gösterir.

Açıklama gerektiren bir iki nokta daha var. Humbaba'nın Orman'ın kapısında bulunduğu varsayılan bekçisini Destanın kapsamından çıkardım. Bence, bu bekçi de Humbaba'dır. Birkaç anlama gelebilecek kelimeler kullanıldığı halde, daha sonra, ikinci bir bekçiden hiç söz edilmiyor. Zaten gereksiz de. Humbaba'nın öldürülmesini anlatan Eski Babil parçasını, Sümer metninden sonra kullandım. Burada bir iç içe geçme olabilir. Son yolculuğun başlangıcındaki olayların sırasını hafifçe değiştirdim (Asur Tableti IX). Çünkü yolculuğun amacını bir an evvel belirtmek istiyordum. «Tanrılar Bahçesi» için ek satırlar, L. Oppenheim'in çevirisine dayanır (*Orientalia* 17, 1948, 47-8). Uykü için kullanılan 'yün' benzetmesini de aynı kaynaktan aldım. Gilgamiş'ın Urşanabi ile kayığa binmeden önce parçaladığı «Taştan Şeyler» henüz açıklanamıyor. İkisi Utnapiştim'in yanından ayrıldıklarında Gilgamiş'ın hareketlerini izleyen tatlı su akıntısı da öyle. Burada Speiser' in *Ancient Near Eastern Texts*'de (s. 96, n. 232) belirttiği bir ipucundan faydalandım. Gilgamiş'ın «gittiği kapıdan döndü»ğünü de, Utnapiştim'in karısının sözlerinden anlıyoruz (Heidel XI, satır 207-8). Burada geçişi belirtecek bir şey gereklidir.

Sümerlerin «Gilgamiş'ın Ölümü» şiirinin sonundaki ad sıralamasından haklarında hiçbir şey bilinmeyen iki kişiyi bir yana bıraktım. Diğerlerini, kitapta yazılanların an-

laşılabilmesi için, kısaca açıkladım ve Sümerce isimlerini kullandım. Üç noktada başka destanlardan ödünç bilgi aldım. Tufan öyküsünün başında, Enlil'in öfkesinin nedenini açıklamak için, Eski Babil Atrahasis Destanından yararlandım. Bunlar, «O günlerde dünya ürün veriyordu, insanlar çoğaldı...» diye başlayan satırlardır. Yine Enkidu'nun rüyasının sonunda, kâhya benzetmesi Asurluların «Yeraltı Dünyasına bir Bakış» şiirinden alınmıştır. Anlatımlar birbirine çok yakındır. Dilmun'un yerini belirtmek için ise, Sümer 'Tufan'ından faydalandım. Tabletlerdeki malzemenin nasıl dağılmış olduğu, sondaki Ek'de kısaca anlatılmıştır.

Temmuz 1959 (1972)

N.K.Ş.

Gılgamış Destanı'nın bu düzenlemesinin 1960'da yayınlanmasından sonra, yeni tabletlerin anlamı çözüldü, bilinenler üzerinde yapılan çalışmalar ilerledi ve Destanın kendi, tarihî ve edebî temelleri hakkında çok şey öğrenildi. «Rencontre Assyriologique Internationale»nın bir toplantısında konu Gılgamış'tı. Bu toplantıyla ilgili notlar **Gılgames et sa légende (Gılgamış ve Hikâyesi)** adı altında basıldı (Cahiers du Groupe François-Thureau-Dangin, I, Paris, 1960). Bu eserde tam bir bibliyografya, yeni malzeme ve açıklamalar vardır. Kullandığım ek bilgilerden biri Humbaba (Huvava) serüveninin bazı tartışmalara yol açan yeni bir anlatımıdır (J. van Dijk). Bu gibi yorumların en güç yanlarından biri de şudur: Bir çeviride geçen «kesilmiş sedir ağaçları» ve dalların bağlanıp yere konması, diğerinde, «buhardan örtüler», «gül süslemeleri» ya da «uyuyan kamp arkadaşları» oluyor. Metinlerin çok eksik olduğu bir başka noktada da ekleme var: Humbaba ve Gılgamış'ın karşılaşması ile ilgili Sümer ve Eski Babil metinlerine şimdi de Boğazköy'de bulunmuş bir Eti metnini ekleyebiliriz. İ.Ö. onüçüncü yüzyılda yazılmış bu metin, Hurri anlatımından yararlanmış olmalı. Kahramanı da, Gılgamış değil, muhtemelen Humbaba (H. Otten, 1958). Dil, diğer Eti tabletlerindeki gibi benziyor. Akad metninde beş

tablette anlatılan Gilgamiş'a tanrılarca Humbaba'yı öldürme görevinin verilmesi olayı, burada bir tek tablete sığdırılmış. Yine de, hem değişik çözümler geliyor, hem eksikler tamamlanıyor. Örneğin, Akadların Adad adlı tanrısından biraz daha üstün düzeyde olan Etilerin hava-tanrısı'nın cesaret bağışında bulunması, çok daha akla yakın. Enkidu'yu hileyle yola getiren avcı'nın Akadca, «ölüm-getiren» anlamına gelen bir adı var; Sangasu. Ama en önemlisi, burada Gilgamiş'ın daha önce uzak diyarları dolaştıktan sonra Uruk'a gelmiş olabileceğinin belirtilmesi. Bu, halkın onun «zorbalığı»na karşı duyduğu hoşnutsuzluğu daha iyi açıklıyor. Orman yolculuğunun nereye yapıldığı belli olmuş. Bu yolculukta, kahramanların Güneş Tanrısına kurban verdikleri Fırat kıyılarından yola çıkılıp, altı gün sonra, Sedir Dağlarına varılıyor. Böylece, dağın Doğu yerine Kuzeybatıda olması gerektiği fikri doğrulanırken, Eski Babil (Tell Iscali) parçalarından birinde, Humbaba'yla yapılan dövüşün sonunda Lübnan adının niye geçtiği de anlaşılıyor. Eti tabletinde Humbaba daha şiddetle tehdit ettiği halde, sonuç değişmiyor. Bu tablet Sümer ve Eski Babil'den alınan parçaların arasına kusursuz bir şekilde oturtulabiliyor. Başka kaynaklardan gelen ek bilgileri A. Falkenstein *Journal of Near Eastern Studies* (Yakın Doğu İncelemeleri Dergisi, 19, Nisan 1960, 2. 65-71) ve J. van Dijk (*Sumer*, 15, 1959, i, 8-10) yayınladı. Sözlü edebiyatın getirebileceği kadar az bir fark var bunlarda; muhtemelen İ.Ö. onbirinci yüzyıldan gelen bir Ur tabletinde Enkidu'nun ölüm döşeginde Şamaş'la arasında geçen konuşma üstüne ek bilgiler var. Ninova derlemesinden değişik olan bu bilgiler, Sultantepe'de bulunan ve C.J. Gadd'ca basılmış olan parçaya uyuyor (*Irak*, 28, 1966, 105-121). Bu araştırmada, «Siduri»nin ismi ve kişiliğine ait ilginç bir açıklama ve Gilgamiş'ın Ölüm Sularını aşmadan önce parçaladığı «Taştan Şeyler» konusunda yürütülmüş tahminler de var.

Bu yeni malzemenin çoğu Princeton, New Jersey'de 1969'da basılan, **Eski Ahitle İlgili Eskiçağ Yakın Doğu Me-**

tinleri'nin üçüncü baskısının metnine dahil edilmiş, bir kısmı da Ek'te (s. 503-7) mevcut (Çevirmen, A.R. Grayson). Tell Harmal'dan gelen bir metinde Gılgamış'ın dağdaki ilk rüyası anlatılıyor, İştâr'la konuşmasına ve Gökyüzü Boğası serüvenine eklemeler de var. R. Stefanini (1969) Eti, C. J. Gadd da, Orta Babil ya da Ur metinlerinden yararlanarak, Enkidu'nun hastalığı ve rüyalarını açıkladılar. Herhalde İ.Ö. onbirinci yüzyıldan kalan bu metinler, Ninova metnine uymuyor ve Enkidu ile Şamaş'ın konuşmasını geniş ölçüde tamamlıyor. «Kapı»nın ormana mı ait, yoksa Uruk'ta mı olduğu sorunu, I. M. Diakonoff'un (*Bibliotheca Orientalis*, XVIII, 1961, 61-67) incelediği bir konudur. Ben ikinci şıkkı tercih ettim. Meissner'le çatışan bir Babil metnini çeviren C.J. Gadd ve A.R. Millard (1964) ve *Gilgames et sa légende*'da (1960) D. Wiseman, «Taştan Şeyler» üzerine eğiliyorlar. Tablet X'a ise, **Eski Ahitle İlgili Metinler**'in üçüncü baskısında eklemeler var. Ben, L. Matous'un makalesindeki teklifleri (*Bibliotheca Orientalis*, XXI, 1964-, 3-10) ve aynı zamanda *Reallexikon der Assyriologies*, bölüm 3/4, s. 357-74'deki «Gılgamış» makalesinde birkaç yazarın verdiği ortak bilgileri benimsedim. Ebedî Gençlik bitkisiyle ilgili bir ipucu, R. Campbell Thompson'un *Dictionary of Assyrian Botany*'den (*Asur Botanik Sözlüğü*'nden Londra 1949) alındı. Destan'ın değiştirilmiş ilk satırı ise *Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of Chicago*'dan (*Chicago Doğu İlimleri Fakültesi Asurca Sözlüğü*; 7, 33b) aktarıldı.

Gılgamış'ın tarihî bir kişi olduğu yolundaki bulgulardan bahsetmiştim. Bu konuda şu eserlerden bilgi aldım: *Gilgames et sa légende*, (W.G. Lambert, S. N. Kramer) ve ayrıca, E.O. Edzard'dan kısa bir not; M. Rowton, *Yakın Doğu Çalışmaları Dergisi*, 19, 1960, 2, 156-62. Önemli olmakla beraber, büyük farklar görülüyor. Gılgamış'ın yaşadığı çağ, seçkin zenginlikleri ve barbarca törenleri ile tanınan Ur Kral Mezarlığı'nın tarihinden uzak olmasa gerek. Sümerlerin «Gılgamış'ın Ölümü» metni de yarı-tarihî bir kanıttır ve üçüncü binyılda Ur sarayının cenaze törenle-

rine ışık tutar. Prof. Kramer'in makalesi (**Irak**, 22, 1960, 58) ve Prof. Mallovan'ın tufan konusundaki yazılı (Irak, 26, 1964, 62-82) bunu gösteriyor. Bu konu ayrıca **Atra-hasis, The Babilonian Story of the Flood**'da (**Babililerin Tufan Hikâyesi Atra-hasis**), W. G. Lambert ve A.R. Miliard tarafından ele alındı (1969). M. Civil de, Sümer'lerde tufan geleneği üzerine bir yazı yazmıştır.

Yunan mitolojisinin Doğu efsanelerinden yararlandığını savunan eserler de, 1958'de, T.B.L. Webster'in **From Mycenae to Homer (Mykene'den Homeros'a; 1958 Londra)** adlı eserinin Londra'da basılmasından sonra yayımlandı. Bu eserlerin yazarları ve adları şunlardır: P. Walcott, **Hesiod and the Near East**'te (Hesiodos ve Yakın Doğu) yayımlanan inceleme (1966); G. S. Kirk, **Myth, its Meaning and Functions in Ancient and other Cultures (Mit, Anlamı ve Eskiçağ ile diğer Kültürlerdeki İşlevi; Cambridge, 1970)** ve M.L. West, **Early Greek Philosophy and the Orient (Eski Yunan Düşünüü ve Doğu; Oxford, 1971)**.

Sümerlerin gerçekte kim oldukları sorunu hâlâ çözülmemiştir ve böyle de kalabilir. Mezopotamyaya önceden gelmişlerse, sayıca kalabalık olmamaları gerekir. Dildeki ve edebiyattaki etkilerinin derecesi de gerektiği gibi, belki hiç bir zaman bilinmeyecektir.

Mayıs 1972

N.K.S.

G I L G A M I Ş
D E S T A N I

ÖNSÖZ

KRAL GILGAMIŞ URUK'TA

Gilgamiş'ın yapıp ettiklerini yeryüzünün her yanına duyuracağım. O, her şeyi bilen kişiydi. Yeryüzünün ülkelerini tanıyan kraldı. Bilgeydi o. Sırları görürdü. Gizli şeylerle tanıştı. Bize tufandan önceki günleri hikâye eden oydu. Uzun bir yolculuğa çıktı. Çalışmaktan, didinmekten bezdi ve yorgun düştü. Döndükten sonra dinlendi ve hikâyenin tümünü bir taşın üzerine kazıdı.

Tanrılar, Gilgamiş'a kusursuz bir vücut verdiler. Görkemli güneş Şamaş, ona güzelliği armağan etti. Fırtına tanrısı Adad'ın, ona verdiği armağan, yüreklilikdi. Yüce tanrılar, koskoca delişmen bir boğa gibi gözleri kamaştıran, bütün öteki varlıkları aşan kusursuz bir güzellikle donattılar onu; üçte ikisini tanrı, üçte birini insan yaptılar.

O, Uruk'un çevresine kocaman bir sur örüp hem gökyüzü tanrısı Anu'ya hem de aşk tanrıçası İştâr'a kutanmış Eanna tapınağını kurdu. Bugün de bir bakıver, sözü edilen tapınağa. Geniş silmenin uzandığı dış duvarın, bakırı andırırçasına parladığını görürsün o vakit. İç duvara gelince; o, eşsizdir. Tapınağın eşiğine de bir dokunuver; o da eski çağlardan kalmadır. Kendisine, gelecek günlerin hiçbir kralının, hiçbir yaşayan insanın erişemeyeceği; sevginin de, savaşın da ecesi olan İştâr'ımızın konutu Eanna'ya yaklaş. Uruk'u çevreleyen sura tırman. Üzerinde yürü git. Temelin bulunduğu sete bir göz at, bir de, surların nasıl örülmüş olduklarını gör, haydi! Tuğladan yapılmamış mı, sağlam değil mi? Temelini yedi bilge atmıştı bunun.

1

ENKİDU'NUN ORTAYA ÇIKIŞI

Gılgamış, aldı başını, açıldı yeryüzünün dört bir yanına. Ama, Uruk'a gelinceye dek, silâhlarına karşı koyabilecek kimseye rastlamadı. Uruk'ta ise, herkes, evinde, dört duvarının arasında Gılgamış'a veriştiirdi durdu: «Eğlenceleriyle Gılgamış, tehlike çanlarını çalar oldu. Takındığı kibirli tavrın sonu, sınırı kalmadı artık. Babalar, evlâtsiz bırakılıyorlar. Gılgamış, bütün oğulları, küçük çocukları bile topluyor. Oysa, kral dediğin, halkının çobanı olmalı. Gılgamış'ın şehveti, ortalıkta ne sevgilisine bir. kızoğlankız, ne savaşçının kızını, ne de soylunun karısını bırakıyor. Bununla birlikte, o, yine de bilgeliğiyle, yakışıklılığıyla, azimliliğiyle bu kentin çobanıdır.»

Tanrılar, Uruk ahalisinin bu yakınmasını işittiler. Göğün tanrıları, Uruk'un efendisi ve Uruk'un tanrısı Anu'ya seslendiler: «Bir tanrıça onu yabanıl bir boğa kadar güçlü kılıp kimsenin, ona silâhıyla karşı çıkamamasını sağlamıştır. Hiçbir oğul babasının yanında kalamaz oldu. Gılgamış, bütün oğullara el koyuyor da ondan. Peki, halkının çobanı olan, halkının kralı olan bu mu? Şehvetiyle Gılgamış, ortalıkta ne sevgilisine bir kızoğlankız, ne savaşçı-

nın kızını, ne de soylunun karısını bırakıyor». Anu'ya içlerini döktükten sonra, tanrılar, yaratmanın tanrıçası Aruru'ya seslendiler: «Onu yapan sensin, Ey Aruru. Şimdi de öyle birini yarat ki, ona denk düşsün. Onun yansısı, onun öbür yarısı olsun; coşkun gönle karşı coşkun bir gönül çıksın. Varsın birbirleriyle çekişip dursunlar. Yeter ki, Uruk'a huzur versinler.»

Böylelikle, Tanrıça, zihninde, gökyüzü olan Anu'nun maddesinden bir şekil oluşturdu. Elini suya daldırıp bir tutam çamur çıkardı. Çamuru da çöle düşürdü. Soylu Enkidu böylece yaratıldı. Savaş tanrısı, Ninurta'nın keңdisinde bulunan erdem, Enkidu'ya geçti. Enkidu, sağlam bedelli, bir kadınınkini andırır uzun saçlıydı. Buğday tanrıçası Nisaba'nınki gibi, dalgalıydı saçı. Vücudu, tıpkı davarların tanrısı Samukan'ınki gibi, kıvrır kıvrır tüylerle kaplıydı. İnsanoğlunun suçsuzuydu o. Ekili topraklardan haberi yoktu.

Enkidu, dağlarda ceylânlarla otlayıp yabanıl hayvanlarla su başlarına iniyordu. Av hayvanı sürülerinin toplandığı su başlarından hoşlanırdı. Ama günlerden birinde, yabanıl hayvanlarının, topraklarına daldıkları bir tuzakçı, Enkidu'yla su başında yüz yüze geldi. Üç gün üst üste Enkidu, tuzakçıyla karşılaştı. Tuzakçıysa, korkudan dona kaldı. Ardından, avını yüklenip evine döndü. Dehşetten dilini yutmuş, kendini kaybetmişti. Yüzü, uzun bir yolculuktan döneninkine benzeyiverdi. Başından geçeni babasına korkuyla karışık hayranlık taşıyan şu sözlerle anlattı: «Baba, başka hiç kimseye benzemeyen, dağlardan kopup gelmiş bir adam var. O, yeryüzünün en güçlüsüdür; sanki gökten inme bir ölümsüz kişi. O, dağlarda yabanıl hayvanlarla gezinip ot yiyor. Sonra, senin topraklarında dolanıp kuyulara dadanıyor. Korkuyorum. Bu yüzden de yanına gitmekten sakınıyorum. Kazdığım çukurları dolduruyor. Avlanmak üzere kurduğum tuzakları bozuyor. Hayvanların

kaçmalarına yardımcı olduğundan, onlar da şimdi, parmaklarımın arasından kayıp gidiyor.»

Babası ağzını açıp avcıya şöyle dedi: «Oğlum, Gilgamiş, Uruk'ta yaşıyor. Onu daha kimse alt edemedi. O, gökteki yıldız kadar güçlüdür. Uruk'a var git. Gilgamiş'i bul. **Ona, bu yabanıl adamın gücünü abartarak anlat. Sana aşk tapınağından bir yosma vermesini iste. Sonra, bu kadınla döner gelirsin. Getireceğin kadının dişiliği, buradaki bu yabanıl adamı pes ettirir. O, gelecek sefere su içmek üzere yine pınar başına indiğinde kadın, orada çırılçıplak bulunacak. Kadının, yaklaşması için kendisine işaret ettiğini görünce, gidip kollarının arasına alıverecek. İşte, ondan sonra da yabanıl hayvanlar, onu reddedecekler».**

Tuzakçı, böylelikle Uruk'a varmak üzere, yola koyuldu. Uruk'a varıp şöyle dedi, Gilgamiş'a: «Hiç başkasına benzemeyen bir er kişi, şimdilerde otlaklarda dolaşır oldu. Gökteki yıldız kadar güçlüdür. Çekiniyorum, ona yaklaşılmaktan. Yabanıl av hayvanlarının kaçmalarına yardım ediyor. Çukurlarımı doldurup kurduğum tuzakları bozuyor». «Tuzakçı,» dedi Gilgamiş, «yanına bir yosma alıp geldiğin yere dön. Kadın, pınar başında soyunsun. Kadının, işaret ettiğini görünce, gelip onu kolları arasına alıverecek. O vakit de yabanıl av hayvanlarınca reddedilecektir.»

Böylece tuzakçı, yosmayı da yanına alıp döndü. Üç günlük yolculuğun ardından pınar başına varıp oturdular. Yosma ile tuzakçı, yüz yüze oturup av hayvanlarını beklemeye koyuldular. Birinci ve ikinci günler, ikisi de bekledi durdu. Buna karşılık, üçüncü gün sürüler görüldü. Suya iniyorlardı ve yanlarında Enkidu da vardı. Su, ovanın küçük yabanıl yaratıklarını mutlandırdı. Onlarla birlikte, dağlarda doğan, ceylanlarla otlayan Enkidu da suyu görünce, kıvanç duydu. Yosma, gördü onu, o uçsuz bucaksız dağlardan kopup gelen yabanıl adamı. «İşte orada,» dedi, tuzakçı; «haydi kadın! göğsünü aç, hiç utanıp çekin-

me, gecikmeden isteklerini karşıla. Seni çıplak görsün, gövdene sahip olsun. Yanına yaklaşınca soyun dökün, yat onunla. Göster şu yabanıl adama, sendeki dişilik sanatını. Göster ki, dişiliğinin etkisinde kalıp da sana aşk dolu sözleri fısıldadığında dağlarda yaşamını paylaşan yabanıl hayvanlar onu reddetsinler».

Yosma, yabanıl adamı koynuna almaktan utanmadı. Soyunup adamın isteklerini karşıladı. Adam, kadının üzerine çıktığında, kadın da ona dişilik sanatını göstermeğe koyuldu. Altı gün, yedi gece birlikte yattılar. Enkidu, dağlardaki yuvasını unutmuştu çünkü. Aşka doyduktan sonra, yeniden yabanıl hayvanların yolunu tuttu. Ceylânlar, onu görür görmez fırlayıp kaçırverdiler. Yabanıl yaratıkların gözlerine ilişir ilişmez, bu kez de onlar, kaçmağa başladılar. Onları izlemek istedi. Ama sanki bağlanmıştı, bedenini bir türlü doğrultamıyordu. Koşmağa yeltendiğinde de dizlerinin tutmadığını anladı. Hızı kesilmiş, çevikliği kalmamıştı. Yabanıl hayvanlardan hiçbiri, Enkidu'nun yanında değildi artık. Enkidu güçsüz düşmüştü. Çünkü kafasında bilgeliği, gönlünde de insana özgü duyguları taşıyordu. İşte bu nedenle, gitti, kadının ayakları dibine oturdu. Onun söylediklerini dikkatle dinledi. Kadın, şöyle dedi ona: «Sen, Enkidu, bilgesin. Tanrıya benzedin artık. Niçin yabanıl hayvanlarla dağlarda, tepelerde öyle başıboş koşturmak için yanıp tutuşuyorsun? Gel, benimle! Gel seni, yıkılmaz duvarlı Uruk kentine, aşkın ve göğün, Anu'nun ve İhtar'ın kutsanmış tapınağına götürüyüm. Bir yaban boğası gibi insanların üzerinde egemenliğini kurmuş olan çok güçlü Gilgamiş yaşar tapınakta.»

Kadının söyledikleri, Enkidu'yu sevindirdi. Ruhunu anlayacak birinin, bir dostun özlemine çekiyordu. «Gel kadın! Anu'nun ve İhtar'ın evine; Gilgamiş'in halk'a söz geçirdiği yere, kutsal tapınağına götür beni. Hiç çekinmeden Gilgamiş'i vuruşmaya çağıracağım. Uruk'ta, var gücümle,

'Burada en güçlü benim; eski düzeni değiştirmeye geldim; ben, dağlarda doğdum; ben, herkesten daha güçlüyüm, en güçlüyüm,' diye haykıracağım »

«Hadi gidelim,» dedi, kadın; «Gılgamış, yüzünü bir görsün. Gılgamış'ı büyük Uruk'un neresinde bulacağımı çok iyi biliyorum. Ey Enkidu, Uruk'ta bütün ahali, deb-deli giysilerle dolaşır. Orada her gün bayram var. Delikanlıları ve genç kızları seyretmek, insanı öylesine gönendiriyor ki... Nasıl da güzel kokuyorlar! Bu arada, yetişkinler de artık yataklarından kalkmış olurlar. Yaşamasını onca seven sen, Ey Enkidu, sana türlü türlü huyları olan bir adamı, Gılgamış'ı, göstereceğim. Ona iyice baktığında, çevresine erkeklik saçtığını göreceksin. Hem güç, hem de olgunluk bakımından bedeni kusursuzdur. Gece gündüz dur otur bilmez. Senden güçlüdür. Artık böbürlenmeyi bırak. Görkemli güneş Şamaş, onu kayırmış, göklerin Anu'su da, Enlil de, bilge Ea da ona derin bir anlama yeteneği bağışlamışlar. Sen daha yabancı ortamından çıkmadan, gelişinin haberini Gılgamış, düşlerinde alacaktır.»

Nitekim Gılgamış, bilge tanrılardan biri olan Ninsun adındaki annesine düşünüyü anlatmak üzere, yatağından kalktı. «Anne», dedi, «dün gece bir düş gördüm. Sevinçle dolup taşıyordum. Genç yiğitler çevremi almışlar, ben de gökyüzünü dolduran yıldızların altında gecenin içerisine doğru yol alıyordum. İşte o sırada, Anu'nun maddesinden oluşmuş bir göktaşı, gökten aşağıya kaydı. Yerden kaldırmağı denedim, ama pek ağır çıktı. Çevresine onu görmek amacıyla bütün Uruk ahali toplandı. Halk, itişip kakışırken, soylular, onun ayaklarını öpmek için üşüştiler. Beni de bir kadının aşkı gibi kendine çekti. Bana yardım ettiler; ben de kendimi toplayıp onu sıyrımlara takarak kaldırdım. Sonra da sana getirdim. Sen de onun, erkek kardeşim olduğunu bildirdin.»

Sonra, çok sevgili, bilge Ninsun, sözü alıp Gilgamiş'a şöyle dedi: «Kaldırmağı denediğin, ama pek ağır bulduğun, hareket ettirmeği istemene rağmen, kımıldatmadığın, sonunda ayağıma değin getirdiğin ve gökten bir göktaşını andırırçasına inen bu yıldızı, senin için yaptım; seni dürtmek, mahınuzlamak için. Sen de bir kadına kapılırcasına ona yöneliverdin. O, gerektiğinde arkadaşının yardımına koşan sağlam bir dosttur. Çayırarda doğup amansız dağlarda yetişen ve Anu'nun maddesinden olan o, yabanıl yaratıkların en güçlüsüdür. Onu gördüğünde sevineceksin. Bir kadına duyduğun sevgiyi, ona da duyacaksın. O ise, seni hiçbir zaman yüzüstü bırakmayacak. İşte bu, gördüğün düşün anlamıdır».

«Anne, ikinci bir düş daha gördüm», dedi Gilgamiş. «Surlarla çevrili Uruk'un sokaklarında bir balta vardı. Bıçımı tuhaftı. Çevresine de insanlar üşüşmüştü. Onu gördüğümde sevindim. Çok duygulanarak ona doğru yöneldim. Eğildim. Bir kadını sever gibi sevdim onu; sonra da belime taktım» Bu düşe, Ninsun'un karşılığı şöyle oldu: «O düşünüyü gördüğün ve seni bir kadının aşkı kadar büyük güçle kendine çeken balta, sana armağan ettiğim dosttur. Göğün konuklarından biri gibi, güçlü olarak ortaya çıkacak. Zor anlarda arkadaşını kurtaracak yiğit yoldaştır o». Gilgamiş, annesine şöyle dedi: «Enlil'den bana bir arkadaş, bir danışman geldi. Şimdi, ona yapacağım, hem arkadaşlık hem de danışmanlıktır.» Böylelikle, Gilgamiş düşlerini anlattı. Yosma da tuttu bunları Enkidu'ya ilettili.

Kadın, Enkidu'ya, «Sana baktığımda, seni tanrılaşmış görüyorum,» dedi ve sözlerini şöyle sürdürdü: «Niçin yabanıl hayvanlarla yabanlaşıp yine dağların yolunu tutmak için yanıp tutuşuyorsun? Kalk yerden. Orası bir çobanın yatağıdır». Enkidu, kadının sözlerini dikkatle dinledi. Doğrusu, verdiği öğüt iyiydi. Sonra, kadın, kendi

giysisini yırtarak ikiye ayırdı. Yarısıyla Enkidu'yu giydirdi; geri kalan yarısını da kendisine kullandı. Enkidu'yu, çocuk gibi elinden tutarak çobanların çadırına götürdü. Orada bütün çobanlar, onu görmek için çevresini sardılar. Önüne de ekmek koydular. Ne var ki, Enkidu, yalnızca yabani hayvanların sütünü emebiliyordu. Ne yapacağını ya da ekmeği nasıl yiyeceğini, sert şarabı da nasıl içeceğini şaşırduğundan kekeleyip durdu ve ağzı bir karış açık kaldı. Sonra kadın, «Enkidu, ekmeği ye!» dedi. «Ekmek, hayatın maddesidir. Şarabı iç! Şarap, ülkenin geleneğindedir.» Böylece, doyana kadar yedi, sert şaraptan da yedi kâse içti. Bu, ona neşe verdi. Yüreği sevinçle çarpmaya koyuldu. Yüzü de ışıldamağa başladı. Bedenini kaplayan kıvrır kıvrır tüyleri iyice ovaladı ve güzel kokulu yağlar süründü. İnsanlaşırda Enkidu. Bir de, insanlar gibi giyinince, güvey'e benzedi. Geceleyin, çobanların güvenliklerini sağlamak üzere aslan avına çıkmak için silâhlendi. Kurtları ve aslanları yakaladığından, sığırtmaçlar huzur içerisinde yan gelip yatabildiler. Rakipsiz güçlü erkek Enkidu, onların koruyucusuydu çünkü.

Çobanlarla şen şakrak yaşayıp gidiyordu; ta ki günlerden bir gün gözlerini kaldırıp bir adamın yaklaştığını görünceye dek. «Kadın, şu adamı yakalayıp buraya getir,» diye yosmaya buyurdu. «Niçin geldi acaba? Adını bilmek isterim». Kadın da adamı çağırmağa gitti. «Baksana,» diye seslendi adama; «bu bezdirici yolculuğunun amacı ne?» Adam, Enkidu'ya dönerek şöyle dedi: «Gılgamış, evlendirme evine girerek, halkı dışarı çıkardı. O, kocaman cadde-lerin kenti Uruk'ta garip birtakım şeyler yapmaktadır. Davulun gümbürdemesiyle erkek, kadın, herkes işbaşına koşmakta. Kral olan Gılgamış ise, Aşk Ecesiyle evliliği kutlamak üzeredir. Hâlâ, gelinle önce kendisinin kalmasını istiyor. Doğduğunda, göbek bağı kesildiğinde, tanrıların buy-

ruğu uyarınca, en önde kralın, onun arkasından da kocanın gelmesi gerekir. Ama gelin görün ki, şimdi, davullar, gelinin seçimi için gümbürdemekte, kentin ahalisi de bu durumdan dolayı sızlanmaktadır.» Bu sözler üzerine Enkidu'nun beti benzi attı: «Gılgamış'ın, halkın üzerinde eğmenliğini sağladığı yere gidip onu hiç çekinmeden vuruşmaya çağıracağım. Uruk'ta olanca gücümle, 'eski düzeni değiştirmeye geldim. Çünkü, burada en güçlü olan benim' diye haykıracağım,» dedi.

Böylece Enkidu, öne geçip büyük adımlarla yola koyuldu. Kadın da onu izledi. Büyük pazar yeri Uruk'a vardı. Yıkılmaz duvarlı Uruk'taki bir sokağın ortasında durdu. Halk, çevresine üşüştü; itişti, kakıştı. Enkidu üzerine de çok söz edildi. «Gılgamış'ın burnundan düşmüş.» «Boyu daha kısa.» «Kemikleri daha iri.» «Yabanıl hayvanların sütüyle büyütülen işte bu. En amansız güç, onda», denildi. «İşte şimdi, Gılgamış dengini buldu», diye sevenler çoktu. «Bir tanrı kadar güzel olan bu yiğit, bu büyük kişi, Gılgamış'la bile boy ölüşebilir.»

Uruk'ta aşk tanrıçasına uygun gelin döşeği hazırlanmıştı. Gelin damadı bekliyordu. Ancak, geceleyin Gılgamış kalkıp eve yöneldi. Onun ardından, Enkidu çıktı ortaya. Sokağın ortasında durup yolu kesti. Güçlü Gılgamış, yavaş yavaş yaklaştı. Enkidu, onu kapıda karşıladı. Ayağını uzatarak, Gılgamışın, eve girmesini önledi. Onun üzerine boğalar gibi birbirlerine girip göğüs göğüse dövüştiler. Kapı pervazlarını kırdılar, duvarları titrettiler. Dövüşte tutuşmuş boğalar gibi soludular. Kapıları darmadağın edip duvarları titrettiler. Gılgamış, ayağını yere sıkı sıkı bastırıp dizini büktü. Ansızın yaptığı dönüşle Enkidu'yu alaşağı etti. Ve işte bu durumdayken öfkesi birdenbire geçti. Yere yığıldıktan sonra, Gılgamış'a seslendi: «Şu yeryüzünde senin gibisi yoktur. Ahırdaki yaban öküzü kadar güçlü Nin-

sun, seni doğuran anaydı ve şimdi bütün insanlardan daha üstünsün. Gücün, insan gücünü aştığından ötürü, Enlil, sana krallık verdi.»

O zaman, Enkidu ve Gılgamış, birbirlerine sarıldılar. Böylece arkadaşlıkları onanmış oldu.

ORMAN YOLCULUĞU

Tanruların atası, dağların Enlil'i, Gılgamış'ın alınyazısını kararlaştırdı. Böylece, Gılgamış, düş gördü, Enkidu da düşü yorumladı: «Düşün anlamı şudur», dedi, Enkidu. «Tanruların atası, sana krallık verdi. Alınyazın budur. Buna karşılık, ölümsüzlük, alınyazın değildir. Ama bu yüzden sakın canını sıkmayasın, ya da tasalanıp kendine eziyet etmesin. O sana, bağlayıp salıvermek, insanoglunun yüzkarası ya da umut ışığı olmak için olanak tanımış. O, sana, halk üzerinde, örneğine raslanamayacak bir egemenlik; kaçmanın olanakdışı olduğu vuruşmada, geriye dönüşün düşünülelemeyeceği akın ve saldırıda zafer kazanma şansı vermiş. Ne var ki, bu gücü, bu yetiyi asla kötüye kullanma. Sarayında hizmetinde bulunanlara da, Şamaş'ın önünde de adaletle davran.»

Enkidu'nun gözleri yaşla, yüreği de kederle doldu. Sonra, acı acı iç çekti. Gılgamışla ikisi göz göze gelince, Gılgamış, «Dostum, niye öyle acı acı iç çekersin?» diye sordu. Enkidu da ağzını açıp «gücsüzüm,» dedi. «Evet, gücsüzüm; silâhlarım güçlerini yitirdi, acı acı haykırış boğazımda düğümleniyor, başıboşluk beni eziyor bitiriyor», di-

ye yakındı. O zaman, hükümdar Gilgamiş, düşüncelerini Canlılar Ülkesine yöneltti. Sedirler Ülkesini de düşündü. Kulu Enkidu'ya dönerek, şöyle konuştu: «Alınyazımın buyurduğu gibi, adımları gidip tuğlalara basmadım. Bundan dolayı, sedir kesilen ülkeye yollanacağım. Ünlü kişilerin adlarının yazılı bulunduğu yerde adımları anıtlaştıracam. Hiç kimsenin adının yazılı olmadığı yerde de tanrılara bir anıt dikeceğim. Ülkede kötülük olduğu için, ormana gidip kötülüğü ortadan kaldıracamız. Çünkü ormanda, 'İrilik' adı altında tanınan canavar ruhlu bir dev, Humbaba yaşıyor.» Ama Enkidu acı acı iç çekerek, «Yabani hayvanlarla kırdan dolaşırken bir de baktım, karşımda orman!» dedikten sonra, sözlerini şöyle sürdürdü: «Ormanın her bir yöne doğru uzunluğu on fersah. Enlil, Humbaba'yı işte bu ormanı korumakla görevlendirip onu yedi tane dehşet saçıcı silahla donatmıştır. Dolayısıyla, Humbaba, etten kemikten yaratılmış varlıklar için korkunçtur. Kükremesi azgın bir fırtınayı, soluğu ise ateşi andırır. Çenesine gelince; o, ölümün ta kendisidir. Sedirleri öylesine korur ki, sözgelimi, altmış fersah uzaktan, ormanda dolanan düve'nin hıştırtısını işitir. O ülkeye girip de köşe bucağını tanımağa kalkışacak biri pek çıkmaz herhalde. Sana bir teğ şunu söyleyeyim: Oraya kim yaklaşımağa kalkarsa, üzerine hemen halisizlik çöker. Humbaba'yla başabaş dövüşülemez de ondan. O, büyük bir savaşı, bir şahmerdandır. Ormanın bekçisi hiçbir vakit uyumaz, Gilgamiş.»

Gilgamiş şöyle karşılık verdi: «Göge tırmanabilen kimse nerede? Yalnızca tanrılar, görkemli Şamaş'la birlikte bütün çağlar boyunca yaşarlar. Oysa, biz insanlara gelince, günlerimiz sayılıdır; uğraşlarımız, yel esintisi kadar gelip geçicidir. Nasıl oluyor da, şimdiden korkuyorsun! Efendin olınama rağmen, önden gideceğim. Sen de güvenle, 'haydi ileri, korkacak hiçbir şey yok!' diye bağırabilirsin. Bu arada ölürsem, arkamda kalıcı bir ad bırakacağım.

İnsanlar, hakkımda 'canavar ruhlu Humbaba'yla vuruşurken öldü,' diyecekler. Evimde çocuk doğduktan uzun süre sonra hâlâ bunu anlatıp anacaklar.» Enkidu, yine sözü alıp Gilgamiş'a seslendi: «Ey hükümdarım, o ülkeye ayak basmak istersen, ilkin yiğit Şamaş'a, Güneş Tanrısına haber verin. Çünkü ülke, onundur. Sedir kesilen ülke, Şamaşındır».

Gilgamiş yanına lekesiz ak bir oğlak, bir de kahverengi oğlak aldı. Onları bağrına bastırarak götürdü; güneşin huzuruna çıkardı. Gümüş esasını eline alarak, sözü görkemli Şamaş'a yöneltti: «O ülkeye gidiyorum, Ey Şamaş, gidiyorum. Ellerimi yalvarmak için açıyorum. Bırak, ruhum da yalvarsın. Beni tutup Uruk'un rıhtımına geri getirmen için yakarsın. Bağışla beni; senden dileğim, beni koruyup falı iyi çıkarmandır.» Görkemli Şamaş'ın da karşılığı şu oldu: «Gilgamiş, güçlüsün ama Canlılar Ülkesinden sana ne?»

«Ey Şamaş, işit beni, işit beni, Şamaş, sesim sana erişsin, ulaşsın. Burada, bu kentte kişi, dertten ölür, yüreğini kaplayan karamsarlıktan yıkılır gider. Surların üzerinden baktığımda, ırmakta akıntıya kapılıp sürüklenen cesetler gördüm. Benim sonum da işte böyle olacak. Böyle olacağını pek iyi bilmekteyim; çünkü, insanların arasında en uzun boylu olan dahî hiçbir zaman göğe erişemeyeceği gibi, en büyük olan da yeryüzünü çepeçevre sarmalayamaz. Bundan ötürü o ülkeye girmek istiyorum: Çünkü, alınyazımın buyruğu olan ödevi, adımı tuğlanın üzerine basma işini yerine getirmediğim daha; gideceğim sedirin kesildiği ülkeye. Adımı, ünlü kişilerin adlarının yazılı bulunduğu yerde anıtlatacağım. Hiç kimsenin adının yazılı olmadığı yerde de tanrılara bir anıt dikeceğim.» Gözlerinden yaşlar boşanıverdi. «Humbaba'nın ülkesine varmak için uzun bir yolculuğa çıkmam gerekiyor, ne yazık ki,» dedi. Sonra, sözlerine şunları ekledi: «Bu girişim başaramayacaksa, bunu yerine

getirmem için, beni niçin böylesine dizginlenmez bir arzuy-la kamçılıyıp durdun, Şamaş? Bana yardım elini hiç uzatmazsan ,bu ödevin altından nasıl kalkacağım? O ülkede ölürsem, hiç kin tutmaksızın öleceğim. Ancak dönersem, o zaman Şamaş'a hem bir sürü armağanı, hem de övgüyü kapsayacak görkemli bir sunuda bulunacağım.»

Şamaş, böylelikle Gilgamiş'in gözyaşlarından dökülen kurbanları kabul buyurdu; tıpkı acıması bol kişinin insafa gelmesi gibi. Gilgamiş'a güçlü arkadaşlar buldu. Bir ananın oğulları olan bu dostları dağ mağaralarına yerleştirdi. Büyük yelleri de göreve çağırdı: Poyrazı, kasırgayı, fırtınayı, buzlu yelleri, borayı ve kavurucu yelleri... Onlar, tıpkı engerekler, ejderhalar gibi, tıpkı kavurucu ateş, yüreği donduran yılan gibi, tıpkı yerle bir edici su baskını, çakan şimşek gibiydi; Gilgamiş da bundan ötürü pek sevindi.

Demirci dükkânına gidip şöyle dedi: «Biz onları gözlerken, onların da silâhlarımızı dökmeleri konusunda, zırhçılara buyruk vereceğim.» Böylece zırhçılara buyruk verdiler. Öbür yandan, zanaatkârlar da oturup görüşmeğe başladılar. Ovanın korularına dalıp söğüt ve şimşir tahtası kestiler. Onlar için, kırk beş okkalık baltayı, her biri, palasıyla birlikte otuz okka ağırlığında kocaman kılıçları (kabzaları hesaba katılırsa, 8 okka daha eklemek gerekir) döktüler. Gilgamiş için «Yiğitlerin Erki» baltasını da, Anşan yayını da yaptılar. Böylece, hem Gilgamiş hem de Enkidu silâhlanmış oldular. Taşdıkları silâhların toplam ağırlığı da yüz elli okkaydı.

Uruk'un pazar yerinde de, sokaklarında da halk ile danışmanlar toplanmış bekliyorlardı. Kente yedi şimşek kapısından girip pazar yerine vardılar. Orada Gilgamiş, bir söylev verdi: «Ben, Gilgamiş, hakkında bunca şeyler söylenen; adı, yeryüzünün dört bir yanında söylentilere yol açan yarattığı görmeğe gidiyorum. Onu kendi sedir orma-

nında ele geçirip Uruk'un oğullarının gücünü göstereceğim. Yeryüzünün de her yanında bunu böyle bilecekler. Dağa ırmanmak, sediri kesmek, arkamda kalıcı bir ad bırakmak işine kendimi adadım.» Büyük bir çarşı olan Uruk'un danışmanları, pirleri Gilgamiş'a şu karşılığı verdiler. «Gilgamiş, gençsin, yürekliliğin seni çok uzaklara götürüyor; dikkatli ol! Tasarladığın işin, başına ne gibi sorunları açacağını bilemezsin. Humbaba, işittiğimiz kadarıyla, ölümlü insanlara benzemezmiş. Silâhları kimsenin karşı çıkamayacağı cinstenmiş. Ormanın büyüklüğü her yönde on bin fersanmış. Onun derinliklerini görmeğe, kendiliğinden kim gider? Humbaba'ya gelince; küikremesi azgın bir fırtınayı, soluğu ateşi andırır, çenesi de ölümün ta kendisiymiş. Niçin bu ışın üstesinden gelmeği bu kadar çok istiyorsun, Gilgamiş? Şu şahmerdan Humbaba'yla vuruşmak, eşit bir dövüş olmaz.»

Gilgamiş, bu sözleri danışmanlardan işitince, arkadaşına bir göz atıp güldü: «Onlara nasıl bir karşılık vereyim? Humbaba'dan korktuğumu, bundan dolayı da geriye kalan günlerimi evde oturarak geçireceğimi mi söyleyeyim?» Bu sözlerden sonra, Gilgamiş, yeniden söze başlayıp Enkidu'ya şunları dedi: «Dostum, gel, Büyük Saraya, Egalmah'a gidip kraliçe Ninsun'un huzuruna çıkalım. Ninsun, derin bilgisi olan bir bilgedir. O, bize izlememiz gereken yol konusunda akıl verecek.» El ele tutuşup Egalmah'a doğru yola düzüldüler. Böylece yüce kraliçe Ninsun'a gittiler. Gilgamiş yaklaştı, sonra, saraya girip Ninsun'a şöyle dedi: «Ninsun, dinleyecek misin beni? Uzun bir yolculuğa çıkmam gerekli. Humbaba'nın Ülkesine varmak üzere bilinmeyen bir yolu geçip denenmemiş bir dövüşe girişmeliyim. Yola düzüldüğüm günden dönüşüme dek; sedir ormanına ulaşıp Şamaş'ın tiksindiği kötülüğü ortadan kaldırıncaya dek, benim için Şamaş'a dua et».

Ninsun, odasına girdi. Kendisine yakışan giysileri giy-

di. Göğsünü güzelleştirmek üzere de değerli taşlarını takındı. Başına da değerli taşlarla bezenmiş süslü tacını yerleştirdi; etekleri, yerleri süpürüyordu. Bundan sonra, sarayın çatısında bulunan Güneş'in mihrabına yöneldi. Orada tütsü yaktı. Tütsünün dumanı yükselirken kollarını Şamaş'a doğru kaldırdı: «Ey Şamaş, niçin oğlum Gılgamış'a böyle bir deli gönül verdin; niçin verdin? Onu heyecanlandırdın. Şimdi de, Humbaba'nın Ülkesine doğru uzun bir yolculuğa çıkıyor; bilinmeyen bir yolu geçip denenmemiş bir dövüşe girişmek istiyor. Bundan ötürü, yola koyulduğundan dönüşüne dek; sedir ormanına varıncaya ve Humbaba'yı öldürüp senin, tiksindiğin kötülüğü ortadan kaldırıncaya dek, onu unutma. Buna karşılık, tan vakti Aya, gün sona erdiğinde, Gılgamış'ın her türlü tehlikeden korunması için, onu gece bekçisine teslim etmen gerektiğini sana her zaman hafırlatsın.» Bunları söyledikten sonra, Gılgamış'ın annesi Ninsun, tütsüyü söndürüp Enkidu'ya şu öğütleri verdi: «Güçlü Enkidu, etimden ve kanımdan değilsin. Ama seni, manevî oğlum olarak kabul ediyorum. Tapınağa getirilip bırakılan, sokağa salınmış kimsesiz çocuklarımdan birisin. Tapınağa ve kendini büyüten rahibeye hizmet eden kimsesiz bir çocuk gibi, Gılgamış'a hizmet et. Bana tapıp inanan kadınlarımdan, rahibelerimin önünde bildiririm bunu.» Bundan sonra Ninsun, sözünün yerine getirilmesini sağlayacak muskayı Enkidu'nun boynuna asıp «oğlumu sana emanet ediyorum; onu bana sapasağlam geri getir,» dedi.

Sonra silâhları getirip altın kınlarındaki koca koca kılıçları, yayı ve okluğu verdiler onlara. Gılgamış, baltayı aldı; okluğunu ve Anşan yayını omuzuna astı, kılıcı da beline taktı. Böylelikle silâhlanıp yola çıkmağa hazırlandılar. Bu arada bütün halk onların çevrelerine yığılıp, «Kente ne vakit döneceksiniz?» diye bir ağızdan sordu. Kentin pirleri, Gılgamış'ı kutsayıp birtakım konularda uyardılar:

«Kendi gücüne çok güvenme. Uyanık ol. İlk vuruşu yapmaktan kaçın. Önden giden yoldaşını korur. Yolu tanıyan iyi kılavuz, arkadaşına göz kulak olur. Bırak, yolu hep Enkidu gösterebilir. Çünkü, ormana çıkan yolu iyi bildiği gibi, Humbaba'yı görmüşlüğü de var, dövüşlerde ustalığı da. Bırak, geçitlere de ilkin hep o girsin. Sen onu dikkatlice izle ancak. Bırak Enkidu'yu, korusun arkadaşını, göz kulak olsun yoldaşına; en önemlisi, yolun gizli tehlikelerinden kazasız belâsız geçirip geri getirsin seni. Uruk'un danışmanları ve pirleri olan biz, kralımızı sana emanet ediyoruz, ey Enkidu; onu bize sağlıcakla geri getir.» Yeniden Gilgamiş'a dönerek şöyle konuştular: «Şamaş, gönlünüz neyi arzuluysa, onu versin, dudaklarınızdan dökülenlerin gerçekleştiklerini gözlerinizle görmenizi sağlasın, tıkanmış geçitleri de, ayağınızı basacağınız yolları da önünüze açsın. Dağları size geçit verir kılsın, gece vakti, gecenin dinginliğini versin, koruyucu tanrınız Lugulbanda, zafer için yanınızda yer alsın. Bir çocukla vuruşur gibi kolayca, dövüşünüzde zafere ulaşsınız. Yollandığınız Humbaba'nın ırmağında ayaklarınızı yıkayınız. Akşam olduğunda bir kuyu açınız. Hiçbir zaman da su kırbanızda temiz su bulundurmayı ihmal etmeyiniz. Şamaş'a soğuk su sununuz; Lugulbanda'yı da unutmayınız.»

Bundan sonra, Enkidu, söze başlayıp şöyle dedi: «Haydi ileri! Korkulacak bir şey yok. Beni izleyiver; çünkü, Humbaba'nın nerede yaşadığını da, hangi yollarda dolaştığını da biliyorum. Bırak, dönüp gitsinler bu danışmanlar. Burada korkulacak bir şey yok.» Bunu işiten danışmanlar, yiğidin daha hızla yol alması için onu teşvik ettiler. «Haydi git Gilgamiş, yolun açık olsun. Koruyucu tanrın, Uruk'un rıhtımına sağlıcakla geri dönmeni sağlasın.»

Yirmi fersahtan sonra oturup azık yediler, otuz fersah daha aldıktan sonra, gecelemeğe üzere konakladılar. Günde

elli fersah yürüdüler. Üç günde, bir ay iki haftalık yol aldılar. Ormanın girişine varıncaya değin, yedi dağ aştılar. O vakit Enkidu, Gilgamiş'a seslendi: «Girme ormana; ormanın giriş kapısını açtığımda elim gücünü yitirdi.» Gilgamiş şöyle cevap verdi: «Sevgili arkadaş, bir korkak gibi konuşma. Buraya gelinceye değin başımızdan geçen bütün tehlikelerden sonra dönersek iyi mi ederiz sanıyorsun? Bunca savaşın, bunca çarpışmanın çemberinden geçmiş olan sen, şimdi yanımdan ayrılma; böylelikle ölümden korkmayacaksın. Yanında kal; güçsüzlüğünün, üstesinden geleceksin, ellerin de titremeyecek artık. Arkadaşım, arkada kalmak istemeyecek herhalde? Hayır, ormanın orta yerine birlikte ineceğiz. Önümüzde, bizi bekleyen dövüşün düşüncesi, seni yüreklendirsin. Ölümü unut; beni izle. Çılgın olma, buna karşılık, eyleminde azimli ol. İki kişi bir arada gitti mi, her biri hem kendini, hem de yoldaşını savunur. Ölürlerse, o zaman da arkalarında kalıcı bir ad bırakırlar.»

Birlikte ormana indikten sonra, yeşil dağa vardılar. Sesleri solukları kesilmiş kımıldamadan duruyorlardı orada; gözlerini ormana dikmiş bakıyorlardı. Sedirin yüksekliğini, ormana giden yolu, Humbaba'nın her zaman dolaştığı yerde, ayak izlerini gördüler. Yol geniş ve rahattı. Tanrıların oturdukları, İştâr'ın da tahtının bulunduğu sedirler dağına baktılar. Sedirin iriliği, dağın önünde yükseliyordu; gölgesi tatlı ve dinginlik vericiydi. Çalılarla kaplı dağ ve kayran yeşile bürünmüştü.

Gilgamiş, güneş batmadan önce bir kuyu kazdı. Dağa çıkarak toprağın üzerine lezzetli yemekler serdi. «Tanrılar barınağı, Ey Dağ! Beni gönendirecek bir düş görmemi sağlayın,» diye yakırdı. Bu duadan sonra da Enkidu'yla el ele tutuştu; ikisi de bu durumda uyumak üzere yere uzandı. Gecedden akıp gelen uyku, üzerlerini örttü. Gilgamiş, düş gördü; geceyarısı uykusu kaçtığında arkadaşına düşünüyü anlattı. «Enkidu, sen değilsen kim uyandırdı beni? Arkadaşım, düş

gördüm. Kalk, dağdaki yarığa bak. Tanrıların bana gönderdikleri uyku yarım kaldı. Dostum, nasıl bir düş gördüm, bilsen! Korkunç karmakarışık olaylarla doluydu. Kırılarda yabanıl bir boğayı tutmuşum. Göğün tamamı görünmez hale gelinceye değin çevreyi toza toprağa boğup böğürdü durdu; kolum kanadım düştü, ağzım açık kaldı. Dizimin üstüne düşmüşüm; sonra, biri gelip kırbasındaki suyla beni serinletti, canlandırdı.»

«Sevgili arkadaşım,» dedi Enkidu, «kendisine doğru yol aldığımız tanrı, esrarlı biçimine rağmen, bir yabanıl boğa değildir. Görmüş olduğun yabanıl boğa koruyucu Şamaş'tır. Zor anımızda elimizden tutacak olan odur. Kırbasından su veren, tertemiz adının süregitmesi için uğraşan tanrıdır, yani Lugulbanda'dır. Onunla el ele verip ünü hiç unutulmayacak bir iş gerçekleştireceğiz.»

«Yeniden düş gördüm,» dedi Gılgamış. «Dağın bir derin boğazında duruyorduk. Onun yanında ikimiz bataklık sineklerinin en ufağı gibiydik. Birden dağ yıkılıverdi, bana çarpıp ayaklarımı altımdan çekti. Sonra, dehşet verici bir şimşek çakıverdi. Şimşegün güzelliği, şu yeryüzünün güzelliğinden daha çarpıcıydı. Beni çekip dağın altından çıkardı biri. İçmem için su verdi, yüreğime de huzur serpip ayaklarımı yere bastırdı.»

Bunun ardından, ovaların çocuğu Enkidu, «dağdan inip bütün bunlar üzerine birlikte konuşalım,» dedi. Genç tanrı Gılgamış'a şunları da söyledi: «Düşün iyidir! Gördüğün düş, harikadır! Düşünde de gördüğün dağ, Humbaba'dır. Şimdi, hiç kuşkusuz, onu ele geçirip öldüreceğiz; bedenini de, dağ ovaya yıkılırken, aşağıya atacağız.»

Ertesi gün yirmi fersahlık bir yolu aldıktan sonra azık yediler. Otuz fersah daha katettikten sonra da gecelemeğe üzere konakladılar. Güneş batmadan, Gılgamış da dağa çıkmadan önce bir kuyu kazdılar. Gılgamış, Toprağın üzerine lezzetli yemekler serip şöyle yakardı: «Tanrı-

lar barınağı Ey Dağ! Enkidu için bir düş gönder. Ama güzel bir düş olsun bu!» Dağ, Enkidu'ya bir düş biçti, hem de uğursuz bir düş. Üzerine soğuk sular boşanmış gibi oldu birdenbire; sağnağa tutulmuş dağ arpası gibi tir tir titretti onu bu uğursuz düş. Oysa, bütün insanoğlunun üzerinden akıp geçen uyku, onu örtene dek, çenesini dizlerine dayamış halde oturdu Gilgamiş. Sonra, geceyarısında uykusu kesiliverdi. Ayağa kalkıp arkadaşına, «Bana seslendin mi? Niçin uyanıverdim? Bana dokundun da mı böyle korktum? Yoksa herhangi bir tanrı mı yanımızdan geçti de elim ayağım tutuldu korkudan? Arkadaşım, üçüncü bir düş daha gördüm. Baştan aşağı dehşet verici bir düştü. Gökler de kükrediler, yer de. Gün ışımadı, her yan karanlığa kesti. Şimşekler çakıp yıldırımlar düştü, bulutlar alçalıp aşağıya ölüm yağdırdı. Aydınlik yitti, yanan ateş söndü, her şey kül olup çevremize yağdı. Gel, dağdan inip bu konuyu irdeleyelim; ne yapacağımızı kararlaştıralım».

Dağdan indiklerinde Gilgamiş baltasını aldı eline: Sediri kesti. Humbaba, uzaklardan bu sesi işitince, öfkeye kapılarak bağırdı: «Korularıma saldıran kimdir? Kimdir, sedirimi yere indiren?» Ne var ki, görkemli Şamaş, onlara gökten seslendi: «İlerleyiniz. Korkmadan ilerleyiniz.» Ama bu sefer Gilgamiş'in üstüne güçsüzlük çöküverdi. Uyku, ansızın her yanını kapladı. Derin uykudan kurtulamıyordu. Bir düşteymişcesine ağzından tek kelime çıkmadan yere serildi. Enkidu, ona dokunduğunda kalkamadı, ona seskenliğinde karşılık veremedi. «Ey Gilgamiş, Kullab ovasının hükümdarı! Evren karanlığa dalıyor, gölgeler evrenin üzerini kaplıyor; şimdi, akşam vaktinin donuk ışığı sözünü geçirir oldu. Şamaş ayrıldı. Pırıl pırıl parlayan başını, annesi Ningal'in kucağında söndürdü. Ey Gilgamiş, daha ne kadar uyuyakalacaksın? Seni doğuran anneni, kent alanında yas tutmaya zorlama.»

Sonunda, Gilgamiş onu duydu. Sonra, otuz miskal

ağırlığındaki «Yiğitlerin Sesi» lakabını taşıyan zırhını giydi. Bedeninini her yanını kaplayan zırhı, hafif bir giysiymişcesine üzerinde taşıdı. Yeri koklayan bir boğa gibi bacaklarını gerdi. Dişlerini sıkıyordu. «Beni doğuran annem Ninsun'un da, babam göksel Lugulbanda'nın da başı hakkıyçin annemin beni emzirdiği zamanlardaki gibi, onun hayranlık duyacağı bir kişi oluncaya dek, yaşatın beni.» Sonra ikinci kez Enkidu'ya seslendi: «Beni doğuran annem Ninsun'un da, babam göksel Lugulbanda'nın da başı hakkıyçin, insansa bu insana, tanrıysa bu tanrıya karşı dövüşünceye dek, Canlılar Ülkesine varmak için izlediğim yoldan kente geri dönmeyeceğime ant içerim.»

Sadık arkadaş Enkidu, şu sakıncaları ileri sürerek karşılık verdi: «Ey hükümdarım, bu canavarı tanımadığından dolayı ondan korkmuyorsun. Ama onu tanıyan ben, dehşete kapılmış durumdayım. Dişleri, ejderhaninkiler gibi, sivri ve uzundur; çehresi, aslaninkini andırır; atılışı, su baskınından farksızdır; bakışıyla, aynı şekilde ormanın ağaçlarını da, batağın sazlarını da ezip geçer. Ey Hükümdarım, istersen, gidebilirsin o ülkeye; ama ben kente döneceğim. Annene, bütün görkemli eylemlerini, o, sevinçten haykırınca dek anlatacağım. Ondan sonra da, bu görkemli eylemlerini izleyen ölümünü, o, ıstıraptan ağlayınca dek, hikâye edeceğim.» Gilgamiş sözü aldı ve şöyle dedi: «Yanıp kül olmanın da, kendimi kurban etmemin de vakti değil henüz. Ne ölüm kayığı semtime uğrayacak, ne de üç katlı giysiyi, kefenim diye giyeceğim. Ne halkım kimsesiz kalacak, ne de evimde cesedimi yakmak üzere odunları tutuşturup barınağımı da ateşe verecekler. Bugün, uzat bana yardım elini, ben de sana benimkini uzatayım: Bu durumda bize ne zarar verebilir? Etten kemikten yaratılmış bütün yaratıklar, en sonunda Batı kayığında yer alacaklar. Bu kayık, yani Magilum'un kayığı battığında tümü de yok olur. Ne var ki, biz ilerleyeceğiz; gözlerimizi de bu ca-

navarın üzerine dikeceğiz. Yüreğin korkuyla doluysa, o zaman korkuyu at dışarı; dehşetten titriyorsa, o zaman da dehşeti dışarı at. Baltanı kap; kaptığın gibi de saldır. Kavgayı yarıda bırakan, barışa ulaşmış sayılmaz.»

Humbaba, sedirden yapılı sağlam evinden çıktı. O zaman Enkidu haykırdı: «Ey Gilgamiş, Uruktaki öğünmelerini hatırla şimdi. İlerle, saldır Uruk'un oğlu! Korkulacak bir şey yok.» Bunları işitince Gilgamiş, yüreklenip şu karşılığı verdi: «Çabuk ol! Bekçi oradaysa, korulara kaçıp gözden gitmesine fırsat verme. Yakala onu! İlk yedi büyüsunü takındı. Ama geri kalan altısını daha takınmadı; daha silâhlanamadan tuzığa düşürelim onu.» Kudurmuş bir yabani boğa gibi yeri koklamağa koyuldu. O anda orman bekçisi, tehdit edici sözler söyleyerek onlara dönüp bağırdı. Humbaba, sağlam sedir evinden çıkageldi. Gilgamiş'i tehdit edecek şekilde başını salladı. Sonra, Gilgamiş'in üzerine dikti gözünü, o ölüm gözünü. Gilgamiş, o anda Şamaş'a yakardı ağlayarak: «Ey ulu Şamaş, buyurduğun yolu izledim, ama şimdi yardım göndermezsen nasıl kaçıp kurtulacağım?» Gilgamiş'in duasını işiten ulu Şamaş, büyük yeli, poyrazı, kasırgayı, buzlu yeli, kavurucu yeli, fırtınayı ve borayı çağırdı. Tümü de ejderhalar gibi, kavurucu ateş gibi, ruhu donduran öldürücü yılan gibi, yıkıcı su baskını, yalınlanan şimşek gibi erişti. Yeller Humbaba'ya karşı esti, gözlerini kamçıladi. Humbaba'nın eli kolu tutuldu, öne ya da arkaya adım atamaz oldu. Gilgamiş haykırdı: «Annem Ninsun'un ve babam Lugulbanda'nın başı hakkıyçin Canlılar Ülkesinde, bu ülkede, senin barınağını ortaya çıkardım. Güçsüz kollarımı da, şu önemsiz silâhlarımı da bu ülkeye, sana karşı kullanmak için getirdim. Şimdi evine gireceğim.»

Böylece ilk sediri yere indirdi Gilgamiş. Sonra, birlikte dallarını parçalayıp dağın eteğine yığıldılar. İlk vuruşun

ardından Humbaba, yalın saçtı çevresine. Ama yine de ilerlediler. Yedi tane sediri yere indirdiler; onların dallarını kesip biçtikten ve bağladıktan sonra dağın eteğine yığıdılar. Humbaba da yedi kez parlak ışığını onların üzerine saldı. Yedinci yalın da sonuçsuz kalıp söndüğünde, onun inine ulaştılar. Küçümser bir edayla avucuyla oyluğuna vurdu. Elleri bağlı bir savaşı, yakalanmış soylu bir yaban boğası gibi yaklaştı. Gözlerinden yaşlar boşanmağa başladı; rengi soldu. «Gilgamiş, bırak da konuşayım,» diye söze başladı. «Ana nedir bilmiyorum; beni yetiştiren bir babam da olındı. Beni doğurup büyüten ve yetiştiren dağdır. Enlil ise, beni bu ormanın bekçiliğine atadı. Bana özgürlüğümü bağışla; kulun olayım; sen de hükümdarım ol. Dağda yetiştirip baktığım ormanın bütün ağaçları senin olsun. Onları kesip sana bir saray yapacağım.» Sonra Gilgamiş'ı elinden tutup evine götürdü. Yüreği insafa gelen Gilgamiş gök, yeryüzü ve yeraltı adına ant içti: «Ey Enkidu, tuzağa düşürülmüş kuşun yuvasına geri gitmesine, tutsak edilmiş insanın da annesinin kollarına dönmesine hakları yok mudur?» diye sordu. Enkidu da şöyle karşılık verdi: «İnsanların en güçlüsü bile, akılsızsa, alınyazının kölesi olmaktan kurtulamaz. Kötü alınyazısı Namtar, insanlar arasında hiç fark gözetmeksizin düşüncesiz olanı yutacaktır. Tuzağa düşürülmüş kuş, yuvasına geri dönse de, tutsak düşmüş insan, annesinin kollarına dönse de, seni doğuran annenin, seni beklediği kentte hiçbir zaman dönmeyeceksin dostum. Namtar, dağ yolunu yüzüne kapatacak, geçiyolunu da geçilmez kılacaktır».

«Enkidu, kötü konuştun», dedi Humbaba. «Sen, bir uşaktan, ekmeğini dilenen bir kişiden başka şey değilsin! Kiskandığından, sana bir rakip çıkacak diye korktuğundan, böyle kötü konuştun». Enkidu, «Sözlerine kulak asma, Gilgamiş; Humbaba ölmeli,» dedi. «Önce Humbaba'yı, onun ardından da hizmetindekileri öldür». Ama Gilgamiş, Enkidu'dan yana çıkmadı pek. «Onu öldürürsek, ışığın yalını

da, parlaklığı da karmakarışık olacak; şan ve şeref de, büyü de ışınları da sönüp yitecek.» Gılgamış'a seslenen Enkidu ise, «Hayır,» dedi, «söylediğin doğru değil. İlk tavuğu boğazladık mı, ondan sonra civcivler nereye sığına-bilir? Hele civcivler, çayırdan oraya buraya koşuşmağa bir başlasın; sonra, şan ve şerefi de, debdebesini de, parlaklığını da aramağa yine vakit kalır.»

Arkadaşının sözünü dinleyen Gılgamış, baltayı eline aldı; kılıcını çekip Humbaba'nın boynuna çaldı. Arkadaşı Enkidu da ikinci darbeyi yetiştirdi. Üçüncü vuruşta Humbaba yere yıkıldı. Bunun ardından kargaşalık baş gösterdi. Çünkü yere yıktıkları ormanın bekçisiydi. Haykırdığında, Hermon ve Lübnan dağlarının tir tir titrediği ormanın bekçisini Enkidu yere indirdiği anda, ta iki fersahlık bir uzaklığa kadar, sedirler yalpalandı. Dağlar da, bütün tepeler de kımıldadı; öldürülen, ormanın bekçisiydi çünkü. Gılgamış ve Enkidu, sedirlere saldırdılar. Bunun sonucunda, Humbaba'nın yedi büyü silağı işlemez oldu. Sekiz talentlik kılıç elde, ormanın derinliklerine daldılar. Anunnaki'nin kutsal barınaklarını ortaya çıkardılar. Gılgamış ormandaki ağaçların ilk öbeğini keserken, Enkidu onların köklerini ta Fırat kıyılarına dek söküp çıkardı. Humbaba'yı tanrıların önüne, Enlil'in önüne koydular. Toprağı öptüler, kefeni de yere atıp kesik başını Enlil'in önüne bıraktılar Enlil, Humbaba'nın kesik başını görünce onlara öfkelenip köpürdü: «Bunu neden yaptınız? Bundan böyle ateş, yüzünüzü kaplasın; yediğiniz ekmeği yesin; içtiğiniz yerden içsin,» dedi. Daha sonra Enlil, Humbaba'nın yalımını da, yedi büyü silağını da geri aldı: İlkini ırmağa, aslana, lânet taşına, dağa, bir de Cehennem Ecesinin korku saçan kızına verdi.

Kral ve korkunç yalımın fatihi; dağı yağmalayan yabani boğa, denizi aşan Gılgamış! Sanadır hep ad da, onur da, ün de!

ENKİDU'NUN ÖLÜMÜ İŞTAR VE GILGAMIŞ

Gılgamış, uzun lülelerini yıkayıp silâhlarını temizledi. Saçlarını omuzlarından geriye attı. Lekelenmiş giysilerini de çıkarıp yenilerini sırtına geçirdi. Krallık giysileriyle kuşandı. Gılgamış, başına tacı geçirdiğinde, görkemli tanrıça İştâr, bakışlarını ona yöneltip yakışıklılığına hayran kaldı ve şöyle dedi: «Bana gel, Gılgamış, erkeğim ol, bedeninden bana döl sun; böylece ben senin karın, sen de benim kocam olacaksın. Sana tekerlekleri altından, mahmuzları bakırdan, geri kalan bölümü de altından ve lâcivert taşından yapılmış bir savaş arabası donatacağım. Yine sana, yük katırı olarak kullanabileceğin fırtına cinleri sağlayacağım. Sedir tahtası kokan evimize girdiğinde eşik de, taht da ayaklarını öpecek. Krallar, hükümdarlar, şehzadeler önünde eğilip dağlardan ve oviden sana haraç getirecekler. Maryaların ikiz kuzulayacak, keçilerin de üçüz çıkaracak. Yük eşiğin, katırları geçecek, öküzlerin rakisiz olacak, savaş arabana koşulu atların, tezlikleriyle Irak illerde bile ün salacak.»

Gılgamış ağzını açarak görkemli İştâr'a cevap verdi:

«Seninle evlenirsem, karşılık olarak, sana ne gibi armağanlar sunabilirim? Bedenin için nasıl yağlar, ne biçim giysiler istersin? Sana ekmek ve bir tanrıya lâıyk her türlü yemişı sunmaktan kıvanç duyarım. Bir eceye lâıyk içki olan şarabı da sana sunmak isterim. Tahıl ambarını doldurmak amacıyla sana tahıl verebilirim. Ancak, seni eş edinmeğe gelince; işte, bu olmaz. Sonra başıma neler gelmez ki? Sen, sevgililerin için, soğukta için için yanan bir mangal, ne boraya ne de fırtınaya karşı koruyan sığınak, birlikleri perişan eden bir hisar, kendini taşıyanı kapkara eden zift, yine kendini taşıyanı bereleyen bir kırba, korkuluktan düşen bir taş, düşmanın kullandığı bir şahmerdan, giyenin ayağına vuran bir çarıktın. Sevgililerinden hangi birini sonsuza dek sevdin? Hangi çobanın, seni her zaman tatmin etti? Dinle beni, sana sevgililerinin serüvenlerini anlatayım. Bir vakitler, gençlik çağında sevdiğin Tammuz vardı. Her yıl onun için yakarılmasını emrettin. Mavi Kuzgunu sevdin. Ama onun kanatlarını kırmaktan kendini alamadın. Şimdi korda oturup, «Kappi, kappi, ah kanadım, kanadım!» diye sızlanıyor. Korkunç güçlü aslanı sevdin. Sevdin de ona yedi tuzak hazırladın; hem de yedi tane. Vuruşma alanlarında harikalar yaratan aygırı sevdin; ona da kamçıyı, mahmuzunu ve sırımdan koşum takımını layık gördün. Ona zorla yedi fersah koşurdun, içeceği suyu ilkin çamurla bulandırttın; annesi Silili'nin de yakınıp inlemesine yol açtın. Sürünün çobanını sevdin. O da senin için her gün elenmemiş kaba undan çörek pişirmesi yetmiyormuş gibi uğruna birçok oğlak öldürdü. Sen bir vuruşla onu kurda dönüştürdün. Artık kendi sürüsünün çobanları onu kovalıyorlar, çoban köpekleri de üzerine salıyorlar. Sonra, babanın olan hurma korusunun bahçvanını yani İşullana'yı da sevmemiş miydin? Sofranı, her gün sepetler dolusu sayısız hurmayla donattı durdu. Günlerden bir gün de gözlerini ona çevirerek, «Sevgili İşullana, buraya, bana gel. Erkekliğini

tadayım. Haydi gel de al beni; senin olayım,» dedin. İşullana da bu isteğine şöyle cevap verdi: «Benden böyle bir şeyi nasıl istersiniz? Hep annem yemeği pişirdi, ben de yedim. Şimdi bana kötü kokan bozulmuş yemekten başkasını sunamayacak olan senin gibisine neye gelecek mişim? Kamıştan yapılmış perdenin dondurucu soğuklara karşı yeterince koruduğu ne zaman görülmüş ki?» İsteğine karşılık bu sözleri işitir işitmez ona vurdun. O vuruş yüzünden bir köstebek olup toprağın kat kat altına girdi. O vuruşla, İşullana'yı, gönlünde erişemeyeceği arzuların kaynaştığı bir köstebek haline getirdin. Tut ki sevişen bir çift olduk; bu durumda ben de, senin bir vakitler sevdiklerinin akıbetine uğramayacak mıyım?»

İştar, bunları işitince öfkeye kapılıp yüce göğe yükseldi. Babası Anu'nun ve annesi Antum'un önünde gözyaşı döktü: «Babacığım, Gılgamış beni aşağıladı durdu. İğrenç davranışlarımı, tiksinti verici ve çılgınlık dolu işlerini bir bir yüzüme vurdu.» Anu şöyle cevap verdi: «Tanrıların babası mısın sen? Kral olan Gılgamış'la kavga edersen, o da, iğrenç davranışlarını, tiksinti verici ve çılgınlık dolu işlerini senin yüzüne vurur.»

İştar, yeniden sözü aldı: «Babacığım, Gılgamış'ı yok etmek için bana Gökyüzü Boğasını ver. Gılgamış'ı öylesine kibirle doldur ki, bu kibir onun yıkımına yol açsın, Gökyüzü Boğasını bana vermezsen, cehennemin kapılarını kıracağım, sürgülerini de sökeceğim. Böylelikle, yukardakilerle aşağıdakileri birbirinden ayırt etmek imkânsızlaşacak; insanlar arasında karışıklık çıkacak. Ölülerini, canlılar gibi, yemek yiyer hale getireceğim; böylece ölümlerin sayısı yaşayanlarınkini geçecek.» Anu da İştar'a şöyle dedi: «İsteğini yerine getirirsem, Uruk'ta buğdayı tohumuz kabuk haline sokan yedi yıllık bir kurallık baş gösterecek. İnsanlar için yeterli tahıl, hayvanlar için de yeterince ot istif ettin mi?» İştar, «İnsanlara tahıl, hayvanlara da ot istif ettim. Yedi

yıllık tohumuz kabuk dönemi için yeterince tahıl ile ot ha-zır,» diye cevap verdi.

Anu, İştar'ın söylediklerini işitince, Uruk'a götürmesi için Gökyüzü Boğasının yularını kızının eline verdi. Uruk'un kapılarına vardıklarında, Boğa, ırmağa yöneldi; ilk homurtusuyla toprağın üzerinde yarıklar açıldı, yüz kişi de düşüp öldü. İkinci homurtusuyla da yarıklar açıldı, iki yüz kişi düşüp öldü. Üçüncü homurtusuyla da yarıklar açıldı; Enkidu tökezlediyse de anında yeniden toparlanıp yana sıçradı; ardından, boğanın üzerine atlayarak onu boynuzlarından kavradı. Gökyüzü Boğası, öfkelenip Enkidu'nun yüzüne köpük saçtı; kuyruğunun sık tüylü kısmıyla onu kamçıladi. Gılgamış'a bağırarak Enkidu, «Arkadaşım, arkamızda kalıcı bir ad bırakacağız diye böbürlendik. Haydi bakalım, şimdi kılıcını, ensesiyle boynuzlarının arasına daldır; boğanın leşini yere ser,» dedi. Onun üzerine, Gılgamış, Boğanın peşine düşüp kuyruğunun tüyü sık kısmını yakaladı. Ensesiyle boynuzlarının arasına kılıcını daldırdı. Gökyüzü Boğasını cansız yere serdikten sonra, yüreğini çıkarıp Şamaş'a sundular. Cancığer arkadaşlar ise, yerlerinden kımlıdamadılar.

Ama İştar, yerinden kalkıp Uruk'un büyük surlarına tırmandı. Bir zıplayışta kuleye erişip beddua etti: «Gökyüzü Boğasını öldürmekle beni küçümseyen Gılgamış'a lanet olsun!» Enkidu, bu sözleri işitince boğanın sağ budunu koparıp İştar'ın yüzüne fırlattı ve şöyle dedi: «Yakalarsam, sana da yapacağım budur; bağırsakları da yanına bağlarım.» Bunun ardından, İştar, halkını; raksedeni, şarkı söyleyen kızları; tapınağın fahişelerini ve yosmalarını bir araya getirdi. Gökyüzü Boğasının butu üzerinde ağıt yaktı.

Buna karşılık Gılgamış, zırhçıların ve demircilerin tümünü birden çağırdı. Boynuzların iriliğine hayran kaldılar. Boynuzlar, iki parmak kalınlığında lâcivert taşıyla kaplıydı. Gılgamış'ın, koruyucu tanrısı Lugubanda'ya ar-

mağan ettiği bu boynuzların her biri sekiz okka ağırlığındaydı; taşıdıkları yağ miktarıysa, altı ölçülüktü. Gilgamiş, onları sarayına taşıyıp duvara astı. Ardından, ellerini Fırat ırmağında yıkadılar, birbirlerine sarıldılar ve uzaklaştılar. Kendilerini görmek için toplanan yiğitlerin arasından Uruk'un sokaklarında ilerlediler. Gilgamiş, şarkı söyleyen kızlara dönüp, «Yiğitlerin en görkemlisi, erlerin en seçkini kimdir?» diye sordu. «Gilgamiştir, yiğitlerin en görkemlisi. Erlerin en seçkini, yine Gilgamiştir,» karşılığını verdiler. Yiğitler, «Artık geceleyin dinlenelim,» deyip yatıncaya dek, sarayda yenilip içildi, eğlenildi, bayram edildi.

Gün ağarırken Enkidu doğrulup Gilgamiş'a seslendi: «Ey kardeşim, dün gece öyle bir düş gördüm ki, sorma Anu, Enlil, Ea ve göksel Şamaş, birbirleriyle danışmak üzere toplandılar. Toplantı sürüp giderken, bir ara Anu, Enlil'e, «Gökyüzü Boğasının canını aldıkları ve, Sedir Dağının bekçiliğini yapan Humbaba'yı öldürdükleri için ikisinden biri ölecektir,» dedi. Bunun ardından söz alan görkemli Şamaş, yiğit Enlil'e şunları söyledi: «Gökyüzü Boğasının canını almaları ve Humbabayı da öldürmeleri, buyruğunuzla uygundur. Şimdi, suçsuz olmakla birlikte, Enkidu'nun ölmesi mi gerekiyor?» Bunun üzerine, Enlil öfkelenerek Şamaş'a şöyle cevap verdi: «Onların çok yakınymış gibi davranan sen, nasıl olur da böyle bir şeyi ileri sürebilirsin; anlaşılır gibi değil doğrusu,» karşılığını verdi.

Böylece Enkidu, Gilgamiş'ın önüne serilerek gözyaşları döktü. Ağlaya ağlaya, Gilgamiş'a şunları söyledi: «Ey kardeşim! Ey kardeşim! Seni nice seviyorsam da, yanında nice kalmak istiyorsam da, beni yine de senden ayıracaklar,» Sonra, sözlerini şöyle bağladı: «Ölümün eşliğine oturmaktan başka yolum kalmadı. Böylelikle sevgili kardeşimi şu gözlerimle bir daha göremeyeceğim.»

Enkidu tek başına hasta yatarken, ormanın giriş kapı-

sına, canlı bir varlıkmış gibi küfür edip durdu: «Ey akılsız, duygusuz ve kasvetli kapı! Ulu sediri görünceye dek, yirmi fersahı aşkın bir uzaklığı senin için katettim. Yurdu-muzda senin gibi tahta yok. Yetmiş iki kübit yüksekliğinde, yirmi dört kübit genişliğindesin; eksenin, halkan per-vazların kusursuz. Nippur'lu bir usta zanaatçı yaptı seni. Ah, sonucun nasıl olacağını bir bilseydim! Senin yüzünden başıma gelecekleri kestirseydim, baltamla parça parça eder, yerine de ince çubuklardan bir kapı yapardım. Seni gele-ceğin bir kralı buraya getirseydi ya da sana biçim veren bir tanrı olsaydı, keşke! Bırak adımı sildirip, kendininkini yaz-dırısın! Böylelikle de Enkidununki yerine onun başı belâya girsin!»

Günün ilk ışınlarıyla birlikte, başını kaldırıp Güneş Tanrısının önünde ağladı. Parlayan güneş ışıklarının altında gözyaşı döktü. «Güneş Tanrısı, sana şu aşağılık tuzakçı-dan yakınacağım, Onun yüzünden, arkadaşımından geri ka-lıyorum. Dileğim, onun pek az av bulmasını, güçsüz düş-mesini, avladığı hayvanların ağlarından kaçmasını, her paydan daha az almasını sağlamandır.»

Tuzakçıya beddua ettikten sonra, yosmaya döndü. Onu da lanetlemeye başladı. «Sana gelince kadın, sana da var gücümle beddua edeceğim! Sonsuza dek sürüp gi-decek bir alınyazısı yükleyeceğim sana. Bedduam yakında apansızın tutacak. Göreceğin iş için başını sokacak çatı bulamayacaksın. Çünkü, öbür kızlarla bir arada yer tutama-yacak; buna karşılık, içkicilerin, sarhoşların kusmuqlarıyla kirlenmiş yerlerde işini göreceksin. Ücretin, çömlekçinin toprağıyla ödenecek, çaldıkların bir ahıra atılacak, çömlek-çiler mahallesinin tozu toprağı içinde, yol kavşaklarında oturacaksın, geceleri gübre yığınının üzerinde yatacaksın, gündüzün de, duvar gölgesinde bekleyeceksin. Böğürtlen-ler ve dikenler, ayaklarını kanatacak; ayyaşı da ayığı da gelip yanaklarını tokatlayacak, ağzın acıyla büzülecek. Mor

renklerinden sıyrılasm! Çünkü bir vakitler ben de kırlarda karımla birlikte, istediğim değerli her şeye sahiptim.»

Şamaş, Enkidu'nun sözlerini işitince, ona gökten seslendi: «Enkidu, sana tanrılara lâyük ekmegi yemeği, kralların şarabından içmeği öğreten kadına niçin beddua ediyor-sun? Sana göz kamaştırıcı giysiyi giydiren kadın, aynı zamanda yoldaş olarak görkemli Gılgamış'ı da vermedi mi? Öz kardeşin Gılgamış, seni kralların yattıkları yatağa da, solundaki sedire de boylu boyunca yatırmadı mı? Ayaklarını yeryüzünün şehzadelerine öptürttü. Şimdi de Uruk halkı, gözyaşı döküp sana ağıt yakıyor. Öldüğünde de Gılgamış, saçlarını senin için uzatıp aslan postu giyerek çöllerde dolaşacak.»

Görkemli Şamaş'ı işitince, Enkidu'nun öfkeli yüreği yatıştı. Bedduasını geri aldı ve şöyle dedi: «Kadın, sana başka türlü bir alınyazısı yüklüyorum. Sana beddua eden ağız, şimdi seni kutsayacak. Krallar, şehzadeler, soylular sana tapacak. Senin için dört fersah ötedeki er kişi, eliyle kalçasına vuracak; saçını başını yolacak. Yine senin için kemerini çözüp servetini ortaya dökcek. İstedğini elde edeceksin: lâcivert taşı, altın, akik alacaksın hazinelerden. Parmağına yüzükler takacak, bedenine giysiler yakıştıracaksın. Rahip seni tanrıların önüne çıkaracak. Bir eş, yedi çocuk annesi bir kadın senin uğruna terk edildi.»

Enkidu, hasta ve yapayalnız uyudu ve sıkıntıyla içini arkadaşına döktü: «Sediri kesen bendim. Ormanı kesip biçen bendim. Humbaba'yı da tepeleyen bendim. Şimdi gel de gör halimi. Dün gece gördüğüm düşü dinle, arkadaşım. Gökler gürlledi, yer de gümbürdeyerek karşılık verdi. Onların arasında ben, kendimi heybetli bir varlığın, karanlık yüzlü insan-kuş'un önünde buldum; bana yöneldi açıkça. Kan emici yüzlü, aslan ayaklıydı; elleri de kartal pençesiydi. Üzerime atlayıp pençelerini saçlarıma daldırdı. Beni sımsıkı tuttu, hem öyle sımsıkı tuttu ki, soluyamaz hale gel-

dim. Sonunda biçimimi değiştirdi; kollarım, tüylü kanatlar haline geldi. Gözlerini bana dikti ve beni Karanlıklar Ecesi İrkalla'nın sarayına, dönüşü olmayan iniş yoluna götürdü.

«İçindekilerin, karanlıkta oturduğu ev oradadır; yiyecekleri toz, etleri kildir. Kuşlar gibi kanatlıdır hepsi. Işığı görmezler ve karanlıkta otururlar. Toz evine girip orada yeryüzünün krallarıyla karşılaştım. Taçlarını bir daha başlarına geçirmemek üzere çıkarmışlar. Tümü de, bir vakitler krallara özgü taçları taşıyan, eskiden yeryüzünde egemenliklerini sürdüren krallar ve şehzadelerdi. Geçmiş günlerde Anu ve Enlil gibi tanrı katını ellerinde tutmuş bulunan bütün bu krallar ve şehzadeler, şimdi hizmetçi durumundaydılar; toz evinde kızarmış et getirip götürüyorlar, pişmiş et ve su taşıyorlardı. Girdiğim o toz evinde, başpazlar, rahip yardımcıları, büyü ve vecd rahipleri, tapınağın hizmetçileri ve çok eski günlerde kartalın göğe çıkardığı Kiş kralı Etana, bulunuyorlardı. Yine orada sığırların tanrısı Samukan'ı, Yeraltı-Evreni'nin Tanrıçası Ereşki-gal'i, onun önünde de çömelmiş oturan tanrıların yazıcısı ve ölümler defterini tutan Belit-Şeri'yi gördüm. Elinde tuttuğu yazılı levhadan bir şeyler okuyordu. Başını kaldırıp, beni görünce, 'Bunu buraya kim getirdi?' diye sordu. Bunun üzerine, ıssız sazlık bir yerde, tepeden tırnağa kana boyanmış olarak dolaşıp duran ve bir çiftlik kâhyası tarafından yakalanıp, yüreği korkuyla çarpan bir adam gibi uyan-dım.»

Gilgamiş giysilerini üzerinden atmış, arkadaşını dinliyordu ve hüngür hüngür ağlıyordu. Gilgamiş dinledi, dinledikçe de gözyaşları arttı. Sonra Enkidu'ya şöyle dedi: «Yıkılmaz duvarlı Uruk'ta böylesine bilge başka kim var? Tuhaf şeyler söylendi; yüreğin neye böylesine tuhaf konuşuyor? Düş olağanüstüydü; ama, korku da büyüktü. Korkunçluğunun kertesi ne olursa olsun, yine de bu düşü pek değerli saymalıyız. Çünkü, sefilliğin, eninde sonunda

sağlıklı kişinin başına çöktüğünü, hayatın eninde sonunda acıyla bittiğini gösteriyor bu düş.» Daha sonra, şöyle yakardı: «Arkadaşım uğursuz bir düş gördüğü için, yüce tanrılara dua edeceğim şimdi».

Enkidu'nun düş gördüğü gün de sona erdi. Ama o, hastalık yüzünden yerinden kıpırdayamadı. Bütün gün boyunca yatağında uzandı kaldı. Ağrıları da gitgide arttı. Enkidu, kırlardan ayrılmasına yol açan arkadaşı Gilgamiş'a, «Bir vakitler sana hayat suyunu bulmak için koşup durdum, ama şimdi elimde hiçbir şey yok.» dedi. Ertesi gün de yatağından çıkamadı. Gilgamiş onun başucundan ayrılmadı, ama hastalığı azıtıyordu. Enkidu üçüncü gün de yatağında kaldı. Gilgamiş'a seslenerek onu yatağından kaldırdı. Artık iyice güçsüzleşmişti; ağlamaktan gözlerine perde de inmişti. On gün yattı ve acıları daha da arttı. Bu acılarla yatağında on bir, on iki gün yattı. Sonunda Gilgamiş'a seslendi: «Arkadaşım, yüce tanrıça bana beddua etti, utanç içerisinde ölmem gerekiyor. Savaşta vurulan bir er kişi gibi ölmeyeceğim. Vurulmaktan korkuyordum. Ama vuruşma sırasında ölene ne mutlu! Yazık ki ben utanç içinde öleceğim.» Gilgamiş, Enkidu için ağladı durdu. Tan vaktinin ilk ışınlarıyla, sesini yükselterek Uruk'un gün görmüş danışmanlarına ve pirlere şöyle dedi:

«Dinleyin beni Uruk'un ermişleri

Arkadaşın Enkidu'nun uğruna döküyorum gözyaşlarımı

Yas tutan bir kadın gibi inliyorum

Kardeşim için ağhyorum.

Ey Enkidu kardeşim!

Yanındaki baltam,

Elimin gücü, önümdeki kalkan, kuşağımdaki kılıç!

Sendin

En ender süs en görkemli giysi;

Uğursuz bir alınyazısı senden yoksun kıldı beni.

Anan ve baban olan
 Yabanıl eşek ve ceylân,
 Seni besleyen bütün uzun kuyruklu yaratıklar,
 Hep ardından ağlıyor.
 Ovann da otlakların da bütün yabanları,
 Sedir ormanında sevdiğin keçiyolları,
 Arkandan ağıt yakıyorlar gece gündüz.
 Bütün ileri gelenleri yıkılmaz duvarlı Uruk'un,
 Ağlasınlar ardından,
 Enkidu, genç kardeş,
 Kutsamanın parmağı, bırak seni göstereyim yakarış içinde.
 Kulak ver ülkeyi baştanbaşa yarıp geçen yankıya,
 Bir annenin inleyişini andıran o yankıya,
 Birlikte yürüdüğümüz keçiyollarının tümü
 Avladığımız yabanıl hayvanlar, ayı ve sırtlan
 Kaplan, pars ve aslan
 Geyik de, dağ keçisi de, boğa da, maral da
 Kıyıları boyunca gezindiğimiz ırmak da
 Elam'ın Ula'sı da,
 Bir vakitler kırbalarımızı doldurmağa gittiğimiz sevgili
 Fırat da
 Ağlıyorlar senin için.
 Bekçiyi öldürdüğümüz dağ,
 Ağlıyor ardından,
 Gökyüzü Boğasının öldürüldüğü
 Yıkılmaz duvarlı Uruk'un savaşçıları,
 Senin peşinden gözyaşı dökmekte.
 Herkes Eridu'da,
 Arkandan ağlamakta Enkidu.
 Ye diye sana tahıl taşıyanlar,
 Yasını tutmaktalar.
 Sana içesin diye arpa suyu sunanlar,
 Şimdi ardından ağıt yakmaktalar.
 Seni miskle yağlayan yosma,

Senin için şimdi inleyip sızlamakta.

**Sana bir eş bir de güzel öğütlerle bezenmiş yüzük sunan
saraylı kadınlar.**

Şimdi arkandan ağlayıp saçlarını yolmakta.

Kardeşlerin olan genç erkekler,

Kadınmışcasına saçlarını uzatıp yas tutuyorlar.

Nasıl bir şeydir acaba seni alakoyan şu uyku

Karanıklarda yitip gittin ve artık beni işitmez oldun.»

Yüreğini yokladı. Atmıyordu. Gözlerini de açmadı bir daha. Gilgamiş, yeniden arkadaşının yüreğini yokladı. Hayır, atmıyordu artık. Böylece, bir gelini duvakladıkları gibi, Gilgamiş da arkadaşını bir örtüye sardı. Bir aslan gibi, yavrularından yoksun kılınmış bir dişi aslan gibi öfkesinden kudurdu. Delilenip, yatağının çevresinde döndü de döndü; döndükçe saçlarını yolup yolup sağına soluna saçtı. Deb-debeli giysilerini paralayarak, çıkardı; iğrenç şeylermişcesine yere çaldı.

Günün ilk ışığıyla, Gilgamiş varıp şöyle haykırdı: «Seni kralların yatağına yatırdım. Solumdaki sedire uzandın. Yeryüzünün şehzadeleri gelip ayaklarını öptüler. Uruk halkından senin için ağlayıp, ağıt yakmasını isteyeceğim. Kaygısız ve şen insanlar, kederinden iki büklüm olacak. Toprağa verildiğinde, saçımı uzatacağım. Aslan postuna bürünüp çöllerde dolaşacağım.» Ertesi gün, tan ağarırken Gilgamiş yenibaştan yakınmağa koyuldu. Enkidu için yedi gün, yedi gece ağlayıp sızladı. Kurtlar Enkidu'nun gövdesine üşüşene kadar, bu böyle sürdü gitti. Ancak ondan sonra, Enkidu'yu toprağa verdi. Çünkü Anunnaki, yani yarıçılar ona el koymuştu artık. O zaman Gilgamiş, ülkedeki bütün bakırcıları, kuyumcuları, taşçıları çağırıp bir araya topladı. Tümüne de, «Arkadaşımın heykelini yapacaksınız,» buyruğunu verdi. Heykel yapılırken, göğüs bölümüne bol miktarda lâcivert taşı, gövde kesimine de altın kulla-

nıldı. Sert tahtadan bir masa da yapıldı; üzerine balla dolu bir akik kâse ve tereyağla dolu lâcivert taşından bir başka kâse kondu. Gilgamiş bunları Güneşe sundu ve sonra ağlayarak uzaklaştı oradan.

ÖLÜMSÜZLÜĞÜ ARAYIŞ

Arkadaşı için acı acı ağladı Gılgamış. Avcı olarak çölü dolaştı, ovalardan geçti. Acıyla haykırdı: «Nasıl durup dinlenebilirim, gönlüm nasıl rahat edebilir? Yüreğimi umutsuzluk kapladı. Kardeşim şimdi neyse, ben de öldüğümde öyle olacağım. Ölümden korkuyorum; iyisi mi, gidip Uzak-taki diye tanınan Utnapiştım'i bulayım. Çünkü o, tanrıların arasında yer almıştır.» Böylelikle Gılgamış, Tufanın ardından, tanrıların, kendisini aralarına aldıkları Utnapiştım'i bulmak ereğiyle yollara düştü. Çöllerde yolculuk etti; dere tepe aştı. Tanrıların, Dilmun ülkesindeki güneşin bahçesine yerleştirdikleri, insanlar arasında ölümsüzlüğü yalnızca kendisine bağışladıkları Utnapiştım'i aradı.

Geceleri dağ geçitlerine vardığında dua etti: «Bu dağ geçitlerinde, çok eskiden, aslanları görürdüm. Korkup da gözlerimi Ay'a dikerdim. Dua eder, dualarım da tanrılar katına yükselirdi. Şimdi yine dua ediyorum: Ay tanrı Sin, beni koru.» Duasının ardından uykuya yattı. Gördüğü düşün etkisiyle uyanıncaya dek uyudu. Çevresinde dolanan aslanlar gördü. Sonra baltasını eline aldı, kılıcını kınından

sıyırıp yayından fırlamış ok gibi üzerlerine atıldı; amansızca vurdu ve paraladı hepsini.

Sonunda haklarında bunca şey işitmiş bulunduğu, doğan ve batan güneşin koruyucusu yüce dağlara, Maşu'ya ulaştı. Maşu'nun iki doruğu da göğün duvarı kadar yüksekti; çukurlarıysa, yeraltı dünyasına değin uzanıyordu. Giriş kapılarında yarı insan, yarı ejderha Akrepler nöbet tutuyordu. Görkemleri, dehşet vericiydi; bakışları, insana ölüm saçıyordu; göz kamaştırıcı hâleleri, doğan güneşin koruyucusu olan dağları silip süpürüyordu. Gilgamiş onları gördüğünde, elini yalnızca bir an için gözlerinin önüne siper etti. Sonra kendini toparlayıp onlara yaklaştı. Gilgamiş'in tehlikeden yılmadığını görünce, İnsan-Akrep, eşine seslendi: «Şu bize doğru gelen tanrıların tenidir». İnsan Akrebin eşi de şu karşılığı verdi: «Üçte ikisi tanrı, ama üçte biri insan.»

Sonra insan Gilgamiş'a, tanrıların çocuğuna seslendi: «Böylesine uzun bir yolculuğa niçin çıktın? Tehlikeli suları geçerek bunca uzun yolları neye teptin? Gelişinin nedenini açıkla bana.» Gilgamiş sorulara şöyle karşılık verdi: «Enkidu'yu pek severdim. Birlikte her türlü güçlüğü katlandık. Onun yüzünden geldim buralara; çünkü insanların ortak alinyazısı onu alıp götürdü. Gece gündüz ağladım ardından; ölüsünü gömdürmek istemedim. Gözyaşlarımın hatırı için arkadaşımın dirileceğini düşündüm. O ayrılıp gittikten sonra hayatım, anlamını yitirdi. İşte bu nedenle, atam Utnapiştim'i aramak üzere buraya geldim. Söylenenlere bakılırsa o, tanrıların arasına kabul edilmiş, dolayısıyla ölümsüzlüğe kavuşmuş, Kendisine canlılar ve diriler üzerine birtakım sorular sormak istiyorum.» İnsan-Akrep, Gilgamiş'a şunları söyledi: «Senin tasarladığını, kайдından doğma kimse yapmamıştır. Ölümlü hiçbir insan dağa girmemiştir. Dağın uzunluğu on iki fersah karanlıktır,

ışık diye bir şeye rastlanmaz; yürek bunalır. Güneşin doğusundan batışına dek, orada bir damla ışık görülmez.» Gilgamiş şöyle cevap verdi: «Yüreğim kederle, acıyla dolacak. İç çekip ağlayacağım. Bütün bunları biliyorum. Ne var ki yine de gitmem gerekiyor. Dağın girişini aç bana.» İnsan-Akrep de şu karşılığı verdi: «Peki, git Gilgamiş. Maşu dağına geçmene, sarp yamaçlarını aşmana izin veriyorum. Ayaklarının, seni, evine sapaşğılam ulaştırmasını dilerim. Dağın girişi açıktır».

Gilgamiş bunu işitince, İnsan-Akrebın dediğini yaptı; güneş yolunu, güneşin doğuşu yönünde dağdan geçerek izlemeğe koyuldu. Bir fersah yol alınca, çevresini saran karanlık yoğunlaştı. Işık yoktu, Gilgamiş, önünü ardını göremiyordu. İki fersah yol alınca, çevresini saran karanlık göremiyordu. İki fersah yol alınca, çevresini saran karanlık yoğunlaştı. Işık yoktu; Gilgamiş, önünü ardını göremiyordu. üç fersah yol alınca, çevresini saran karanlık yoğunlaştı. Işık yoktu; Gilgamiş, önünü ardını göremiyordu. Dört fersah yol alınca, çevresini saran karanlık yoğunlaştı. Işık yoktu; Gilgamiş, önünü ardını göremiyordu. Beş fersah yol alınca, çevresini saran karanlık yoğunlaştı. Işık yoktu; Gilgamiş önünü ardını göremiyordu. Altı fersah yol alınca, karanlık yine yoğunlaştı. Ne önünü ne ardını görebildi. Yedi fersah yol alınca, karanlık yine yoğunlaştı; önünü ardını göremez oldu. Sekiz fersah yol alınca, Gilgamiş acı acı haykırdı; ne önü ne ardı görülüyordu. Dokuzuncu fersahtan sonra, kuzey rüzgârının esintisini yüzünde duydu; ama karanlık yoğundu; önü de ardı da görünmüyordu. Onuncu fersahtan sonra artık yolun sonuna gelmişti. Onbirinci fersahtan sonra, şafağın ışıkları belirdi. Ve on ikinci fersahın sonunda, güneş ışınları sel gibi aktı.

Değerli taşlarla dolu çalıkların ortasındaydı. Tanrıların bahçesi de oradaydı. Bahçeyi görür görmez aşağıya doğru seğırtti. Çünkü, salkımların asılı olduğu akik'in çok güzel

görünümlü yemişi de, yemişlerle dolu güzel görünümlü lâcivert taşı yaprakları da oradaydı. Dikenlerin ve kenger otlarının bittikleri yerde demir filizi, değerli taşlar, deniz ürünü olan inciler ve akikler vardı. Bahçenin denize bakan yakasında yürüyen Gilgamiş'ı gören Şamaş, onun hayvan postuna bürünmüş olduğunu ve hayvan etiyle beslendiğini fark etti. Canı sıkılıp şöyle konuştu: «Bu yoldan daha önce hiçbir ölümlü geçmemişti. Yeller, denizin üstünden estikleri sürece de hiç kimse geçemeyecek,» Gilgamiş'a da şunları söyledi: «Aradığın hayatı hiçbir zaman bulamayacaksın». Gilgamiş ise, görkemli Şamaş'a şu karşılığı verdi: «Bunca uzaklardan çölü aşarak geldikten, buncâ sıkıntıyı çektikten, yorucu yürüyüşlere katlandıktan sonra bir daha uyanmamacasına uykuya mı dalacağım; sonsuza dek toprağı başımın üzerine mi örttüreceğim? Bırak, gözlerim kamaşınca dek güneşe baksın. Bir ölüden farkım yoksa da, bırak beni; güneşin ışığını göreyim».

Denizin hemen yanbaşında üzümün yetiştiricisi, şarabın yapımcısı Siduri yaşıyordu. Tanrıların kendisine verdikleri kocaman altın fıçılar, altın çanaklar yanbaşı, denizin kenarındaki bahçede oturuyordu. Peçeyle örtünmüş Siduri; gövdesi postlarla kaplı, bedeninde tanrıların etini taşıyan, ama gönlü umutsuzlukla kıvranan, yüzü uzun yoldan gelen birinin yüzünü andıran ve kendisine yaklaşan Gilgamiş'ı oturduğu yerden gördü. Şöyle bir baktı ona, Gilgamişla arasındaki uzaklığı göz kararıyla kestirdikten sonra içinden şöyle geçirdi: «Hiç kuşkusuz, kötü ruhlunun biri bu. Nereye gidiyor acaba?» Gilgamiş girmesin diye, hemen sürgüleyip kapattı kapıyı. Sürgünün sesini duyan Gilgamiş, başını yukarı kaldırdı, ayağını da kapının aralığına dayayıp, kadına seslendi: «Şarap yapımcısı genç kadın, kapını niçin sürgülüyorsun; kapıyı kapatmana yol açacak ne gördün ki? Şimdi kırıp içeri gireceğim. Çünkü, ben, Gökyüzü Boğasını ele geçirip öldüren, sedir ormanının bek-

çisini cansız yere seren, ormanda yaşayan Humbaba'yı alt eden, dağ geçitlerinde aslanları paralayan Gılgamışım.»

Bunun üzerine Siduri ona, «Sen gerçekten Gökyüzü Boğasını ele geçirip öldüren, sedir ormanının bekçisini cansız yere seren, ormanda yaşayan Humbaba'yı alt eden, dağ geçitlerinde aslanları paralayan Gılgamışsan, yanakların niçin böyle çökük; yüzün niçin süzgün? Gönlün niçin umutsuzlukla kıvranıyor; yüzün de uzun yoldan dönen birinin yüzünü niçin andırıyor? Evet, yüzün niçin sıcaktan ve soğuktan kavruldu; niçin rüzgârları aramak üzere çayırları aşip buraya vardın?»

Gılgamış ona şu karşılığı verdi: «Yanaklarım niçin çökük, yüzüm niçin süzgün olmasın? Gönlüm umutsuzlukla kıvranıyor, yüzüm de uzun yoldan gelen birinin yüzünü andırıyor; soğuktan da, sıcaktan da kavruldu. Rüzgârları aramak üzere çayırları niçin aşmış olmayayım? Kırkların yaban eşeğini, ovaların parsını avlamış olan arkadaşımı, erkek kardeşimi; Gökyüzü Boğasını ele geçirip öldüren, sedir ormanında Humbaba'yı alt eden, yanımda bunca tehlikeye göğüs geren Enkidu'yu, bunca sevdiğim erkek kardeşimi ölümlülük denen son, alıp götürdü. Kurtlar gövdesine üşüşünceye dek, yedi gün, yedi gece durmadan ağladım. Erkek kardeşim ölümden korkmama yol açtı; kardeşimden dolayı çöllerde başıboş dolanıp yerimde duramaz oldum. Ama, şarap yapımcısı genç kadın, şimdi senin yüzünü gördüğüme göre, bunca korktuğum ölümün yüzünü bana gösterme artık.

Kadın şöyle cevap verdi: «Gılgamış, böyle telaşlı nereye gidiyorsun? Aradığın hayatı hiçbir vakit bulamayacaksın. Tanrılar, insanı yaratırlarken, onun payına ölümü ayırdılar; dirimi ise, kendilerine sakladılar. Sana gelince Gılgamış, karnını hoşla giden nesnelere doldur; sabahdan akşama, akşamdan sabaha kadar oyna, şölenler düzenle, eğlen! Tertemiz giysilerle kuşan, suda yıkan, elini tutan

ufak çocuğu sevindir, karını kucağına alarak mutlandı; çünkü bu da, insanoglunun ortak alinyazısıdır.»

Ama, Gilgamiş, genç kadın Siduri'ye şu karşılığı verdi: «Sevdiğim Enkidu, toza toprağa karıştıktan sonra, ben de ölüp toprak olacağımı bildikten sonra nasıl susarım, nasıl yerimde durabilirim? Deniz kıyısında yaşayıp denizin yüreğini gözlüyorsun. Genç kadın, şimdi söyle bana bakalım, Ubara-Tutu'nun oğlu Utnapiştim'e hangi yoldan gidilir? Hangi yönler geçide ulaştırır? Ah! Bana bu yönleri açıklayıver. Yapabilirsem Okyanusu aşacağım. Başaramazsam çöllerde yeniden dolaşıp duracağım.» Şarap yapımcısı bu kez ona şöyle dedi: «Gilgamiş, Okyanus geçit vermez. Geçmiş zamanlardan bu yana her kim bu denizi aşmağa kalkmışsa başarısızlığa uğramıştır. Güneş, görkemiyle Okyanusu geçiyorsa da, Şamaş'tan başka onu şimdiye dek kim aşabildi ki? Geçitten geçmek güçtür; oradan akan ölümcül sular derindir. Okyanusu nasıl aşacaksın Gilgamiş? Ölümcül sulara vardığında ne yapacaksın? Ama koruluğa doğru yollanırsan, orada Utnapiştim'in kayıkçısı Urşanabi'ye raslayacaksın. Taştan yapılmış şeyler, kutsal nesnelere ondadır. Teknenin yılanlı pruvasını o yontar. Dikkatle bak ona. Belki de onunla birlikte geçebilirsin azgın suları. Olacak gibi değilse, o vakit de geri dönmen gerekecek.»

Gilgamiş, bu sözleri işitince öfkeye kapıldı. Baltasını eline aldı, kuşağından da hançerini çekti. Sinsice ilerleyip bir mızrak gibi tepelerine indi. Sonra ormana gidip oturdu. Urşanabi, hançerin ışıltısını görüp baltanın sesini işitti. Gilgamiş, kızgınlığı sırasında geminin donanımını paramparça ettiğinden, Urşanabi, başını şöyle bir salladı. Sonra şöyle dedi: «Söyle, adın ne? Ben, Uzaktaki Utnapiştim'in kayıkçısı Urşanabiyim». Gilgamiş, şöyle cevap verdi: «Adım Gilgamiştir. Uruktaım; Anu'nun evinden». Bunun üzerine Urşanabi ona, «Yanakların niçin çökük, yüzün niçin süzgiin?» diye sordu. «Gönlün niçin umutsuzlukla kıvrıyor;

yüzün ise niçin uzun yolculuk yapmış birinin yüzünü andırıyor; evet, yüzün niçin sıcaktan ve soğuktan böylesine kavruldu; niçin rüzgarları arayıp, çayırları aştın ve buralara geldin?»

Gilgamiş şöyle dedi: «Niçin yanaklarım çökük, yüzüm de süzgün olmasın? Gönlüm umutsuzlukla kıvranıyor; yüzüm de uzun yolculuk yapmış birinin yüzünü andırıyor; yüzüm sıcaktan ve soğuktan kavruldu. Rüzgârları aramak üzere, niçin çayırları yürüye yürüye geçip buralara gelmeyeyim? Kırların yaban eşeğini, ovaların parsını avlamış olan arkadaşımı, erkek kardeşimi; Gökyüzü Boğasını ele geçirip öldüren, sedir ormanında Humbaba'yı alt eden, yanımda bunca tehlikeye göğüs geren Enkidu'yu, onca sevdiğim erkek kardeşimi ölümlülük denen son alıp götürdü. Kurtlar gövdesine üşüşünceye dek, yedi gün yedi gece durmadan ağladım. Erkek kardeşim ölümden korkmama yol açtı; kardeşimden ötürü çöllerde başıboş dolanıp yerimde duramaz oldum. Onun alın yazısı beni bunaltıyor. Sesimi soluğumu kesip nasıl susayım? O, toza toprağa karıştı, demek ben de ölüp sonsuza dek toprağın altında yatacağım? Ölümden korkuyorum. Bundan dolayı, Utnapiştım'e hangi yollardan gidileceğini bana söyle Urşanabi. Yapabilirsem, ölümcül suları aşacağım. Başaramazsam, çöllerde yeniden dolanıp duracağım».

Urşanabi, Gilgamiş'a şöyle dedi: «Gilgamiş, Okyanusu aşmaktan seni kendi ellerin alakoydu. Geminin donanımını parçalamakla, onun güvenliğini de yok ettin.» Daha sonra ikisi, aynı konuda görüştüler. Gilgamiş şöyle dedi: «Bana niye bu denli kızılıyorsun Urşanabi; her mevsim, gece gündüz, denize açılıp onu aşan sen değil misin?»

«Gilgamiş, o parçaladığın nesnelere vardı ya, işte, onlar ölümcül suların bana dokunmalarını engelleyen, suda yol almamı sağlayan şeylerdi. Onları bu nedenle saklamıştım. Ama Urnu yılanlarıyla birlikte onları da parçala-

dın. Şimdi ormana git bakalım Gılgamış; orada baltanla yüz yirmi direk kes. Her birinin uzunluğu altmış kübit olsun. Sonra onları bitümlle boya, üzerlerine de halkalar geçirip buraya getir».

Bunu duyan Gılgamış, ormana yöneldi. Orada altmış kübit uzunluğunda yüz yirmi tane direk kesti; hepsini bitümlle boyadı, üzerlerine de halkalar geçirdi. Kesip hazırladığı bütün bu direkleri Urşanabi'ye teslim etti. Bunun ardından, ikisi de tekneye binip Okyanusun dalgalarını yara yara açıldılar. Üç günde, bir ay on beş gündür yolculuk yapmışçasına yol aldılar. Sonunda Urşanabi, tekneyi ölümcül sulara ulaştırıp Gılgamış'a seslendi, «Haydi, bir direk alıp itele, yalnız dikkat et, ellerin sulara değmesin. Gılgamış, bir ikinci, üçüncü, dördüncü direk daha al. Gılgamış, beşinci, altıncı, yedinci direği al! Gılgamış, sekizinci, dokuzuncu, onuncu direği al! Gılgamış, on birinci, on ikinci direği de al!» Yüz yirmi kere iteledikten sonra, Gılgamış, direklerin tümünü kullanmış oldu. Sonra soyunup kollarını direk yerine gerdi; üzerindikileri bir yelken gibi kullandı. Böylelikle kayıkçı Urşanabi, Gılgamış'ı dağın doğusundaki Dilmun'da kurulmuş güneşin geçtiği sarayda yaşayan ve Uzaktaki adıyla tanınan Utnapiştim'in yanına ulaştırdı. Tanrılar, insanlar arasında sadece ona ölümsüzlüğü armağan etmişlerdi.

Utnapiştim, mutluluk içinde yattığı yerden şöyle biraz uzağa göz atıp içinden şöyle geçirdi, «Tekne, nasıl olur da donanımsız ve direksiz olarak denize açılır? Kutsal taşlar niçin yok edilmiş? Kaptanı niçin gemiyi yönetmiyor? Gelen, benim adamlarımdan biri değil. Gördüğüm, postlara bürünmüş birisi. Urşanabi'nin peşi sıra kıyıdan yukarıya doğru çıkan da kim? Adamlarımdan biri olmadığı besbelli.» Böylece, bakışlarını yeni gelen bu yabancıya yöneltip ona şunları sordu: «Buraya yanakları çökük, yüzü süzgün, postlara bürünmüş olarak geliyorsun; söyle baka-

lım adın nedir? Hızlı adımlarla nereye gidiyorsun şimdi? Geçilmesi güç denizleri aşma pahasına hangi nedenle bu yolculuğa sürüklendin? Gelişinin nedenini açıkla bana.»

Utnapiştım'ın sorularına, Gilgamiş şöyle karşılık verdi: «Adım Gilgamiştir. Uruktanım; Anu'nun ocağındanım.» Bunun üzerine, Utnapiştım, ona, «Madem Gilgamişsin, peki yanakların niçin çökük, yüzün niçin süzgülü?» diye sordu. «Hızlı hızlı nereye gidiyorsun şimdi? Gönlün niçin umutsuzlukla kıvranıyor; yüzün niçin uzun yolculuk yapmış birinin yüzünü andırıyor; niçin sıcaktan ve soğuktan böylesine kavruldu; neden rüzgârları arayarak çölleri aşır buralara geldin?»

Bunun üzerine, Gilgamiş da şunları söyledi: «Niçin yanaklarım çökük, yüzüm de süzgülü olmasın? Gönlüm umutsuzlukla kıvranıyor; yüzüm de uzun yolculuk yapmış birinin yüzünü andırıyor; sıcaktan ve soğuktan kavruldu. Çayırıları aşır da buralara niçin gelmeyeyim? Gökyüzü Boğasını ele geçirip öldüren, sedir ormanında Humbaba'yı alt eden ve yanımda bunca tehlikeye göğüs geren Enkidu'yu; bunca sevdiğim erkek kardeşimi ölümlülük denen son alıp götürdü. Kurtlar gövdesine üşüşünceye dek, yedi gün yedi gece durmadan ağladım. Erkek kardeşim, ölümden korkmama yol açtı; kardeşimden ötürü çöllerde başıboş dolaşır yerimde duramaz oldum. Alinyazısı beni bunaltıyor. Sesimi soluğumu kesip nasıl durayım. O, toza toprağa karıştı; demek, ben de ölüp sonsuza dek toprak altında yatacağım.» Gilgamiş sözlerine şöyle devam etti: «Uzaktaki diye adlandırdığımız Utnapiştım'ı görmek amacıyla bu yolculuğa çıktım. Bu hedefe ulaşmak için yeryüzünü dolaştım, tehlikeli sıradağları aştım, denizleri geçtim; yolculuktan bitkin düştüm; eklemelerim ağrıyor; tatlı uykunun ne olduğunu unuttum. Siduri'nin evine varmadan önce giysilerim eskiyip paralandı. Aslanı, sırtlanı, kaplanı, parsi, geyiği, dağ keçisini, av hayvanının her türlüünü ve bu arada ça-

yırlarda yaşayan ufacık yaratıkları öldürdüm. Etlerini yiyip postlarını giydim. Böylece şarapçı genç kadının kapısına gelip dayandım. O da, kapıyı yüzüme kapatıp sürgüledi. Ama, yolculuk konusunda gerekli bilgiyi ondan aldım. Daha sonra, kayıkçı Urşanabi'ye ulaştım. Onunla birlikte ölümcül suları geçtim. Tanrıların arasına kabul edilen baba Utnapiştım! Sana ölümlere ve dirilere ilişkin sorular sormak dileğindeyim. Aradığım hayatı nasıl bulacağım?»

Utnapiştım şöyle dedi: «Süreklilik yoktur. Sonsuza kadar ayakta kalacak bir ev yapıyor muyuz? Sonsuza kadar geçerli bir sözleşme imzalamamız mümkün mü? Kardeşler, mirası, sonsuza dek alakoymak üzere mi paylaşırlar; ırmakların taşma zamanları sınırlı değil mi? Sadece, kurtçuğunu döken genç Yusufçuk, güneşi tüm görkeminde görür. Oldum olası süreklilik yoktur. Uyuyan ve ölü, birbirinin benzeridir. Kör talihin oyuncağı olmaktan kurtulamadıklarına göre, efendi ve uşak arasında ne fark var? Yargıçlar, yani Anunnaki, alinyazısının anası Mammetum'la bir araya gelince, insanların akıbeti belirlenmiş olur. Ölümü de dirimi de dağıtırlar onlar, ama ölüm gününü açığa vurmazlar.»

Bunun üzerine, Gilgamiş, Uzaktaki adıyla tanınan Utnapiştım'e şöyle dedi: «Şu anda sana bakıyorum Utnapiştım; görünüşün benimkinden hiç de farklı değil; yüz çizgilerinde hiçbir başkalık yok. Karşımda, vuruşmağa hazır bir yiğit bulacağımı sanıyordum. Oysa burada yan gelip yatmaktan başka bir şey yapmıyorsun. Bana gerçeği söyle: Nasıl oldu da tanrıların arasına katılıp ölümsüzlüğe erişebildin?» Utnapiştım, Gilgamiş'a şöyle cevap verdi: «Sana bir sır vereceğim, tanrıların bilinmeyen bir yanını anlatacağım.»

TUFAN HİKAYESİ

«Fırat'ın kıyısına kurulmuş Şurrapak kentini biliyor musun? İşte o kent zamanla eskidi; kendisiyle birlikte tanrıları da kocadı. Orada gökkubbenin efendisi ve ataları Anu, danışmanları savaşçı Enlil, yardımcı Ninurta, su geçitlerinin gözcüsü Ennugi bulunuyordu; onlarla birlikte Ea da oradaydı. O günlerde insanlar durmadan arttı, yeryüzü dolup taşı ve yabanıl bir boğa gibi böğürdü; yüce tanrı da bu homurtudan tedirgin oldu. Homurtuyu işiten Enlil, tanrıların danışma toplantısında şöyle konuştu: 'İnsanoğlunun çıkardığı bu kargaşalık çekilmez hale geldi. Gürültü patırtıdan gözümüze uyku girmez oldu.'

«Bunun üzerine, tanrılar, insanoğlunu yok etmek konusunda anlaştılar. Tanrıların kendi aralarında vardıkları bu kararı Enlil uyguladı. Buna karşılık Ea, önceden verdiği sözü tutarak, beni bir düş aracılığıyla bu karardan haberdar etti. Onların sözlerini kamıştan yapılmış evime fısıldadı: 'Kamış-ev, kamış-ev! Duvar, ey duvar; kulak ver kamış ev, yankıla duvar! Ey Şurrapak'lı, ey Ubara-Tutu'nun oğlu! Evini yık, malını bırak; kendine bir tekne yap, yeryüzünün nimetlerini bir yana atıp canını kurtarmağa bak. Dediklerimi hemen uygula; evini yık, kendine tekne yap.

Yapacağın teknenin ölçüleri şunlardır: Eni, boyuna eşit olsun, güvertesinin üzerindeki dam ise, dipsiz uçurumu örten çatıyı andırsın. Yapıp bitirdikten sonra, gemiye bütün canlı yaratıkların tohumunu al'.

«Söylediklerini anlayınca, şöyle cevap verdim: 'Buyurduklarını kutsal bir görev olarak yerine getireceğim. Yalnız, kent halkına, kentlin yaşlılarına ne diyeceğimi?' Bunun üzerine, Ea, bana, yani kuluna şöyle dedi: 'Onlara şunu bildir: Enlil'in bana öfkelenişini öğrendim. Bu yüzden artık ne onun ülkesinde, ne de onun kentinde dolaşacak cesaret kaldı bende. Efendim Ea'yla birlikte yaşamak üzere Körfeze gideceğim. Ama size, sınırsız bir bolluk, az bulunur balıklar, ürkük av kuşları ve bereketli bir hasat mevsimi verecek. Akşam üzeri, fırtınanın binicisi, sizlere sel-ler gibi buğday geurecek.'

«Tan yeri ağarırken, bütün ev halkı çevremde toplandı. Zifti çocuklar, geri kalan gerekli bütün nesnelere de erkekler getirdi. Beşinci günde geminin omurgasını ve eğrilerini yerlerine oturtuktan başka, tahta döşemeleri de çaktım. Temel alan dört dönümdü. Güvertenin her bir yanını yüz yirmi kübitti ve bir dörtgen meydana getiriyordu. Onun altına altı güverte yaptım; tümü birden yedi ediyordu. Güverteleri tahta perdelerle dokuz bölmeye ayırdım. Gereken yerlere çivi çaktım sonra öteki donanımları hazırladım; içerisini erzakla doldurdum. Yük taşıyıcıları sepetlerle yağ getirdiler. Ocağa zift, harç, yağ doldurdum. Kalafat işleri daha çok yağın tüketilmesine yol açtı. Geminin kaptanı, yağın büyük kısmını ambarına kaldırttı. Halka öküz ve her gün koyun kestim. Gemi yapı ustalarına ırnak suyuymuşçasına durmadan şarap sundum: taze şarap, kırmızı şarap, yağ, beyaz şarap. Yeni Yıl şölenlerindeki gibi bir şölen oldu. Başımı yağladım. Yedinci günde gemi tamamlanmıştı.

«Gemiye denize indirme işinde epey zorluk çıktı. Tek-

nenin üçte ikisi suya gömülünceye dek, aşağıdan da yukarıdan da safralar yer değiştirdi durdu. Ben de olan bütün altını ve canlıları, ailemi, akrabalarımı kırların hem yabanıl hem de evcilleşmiş hayvanlarını ve zanaatçıları tekneye aldım. Şamaş'ın bildirdiği an, 'Akşama fırtınanın binicisi varıp yıkıcı yağmuru yağdırdığında, teknene bin, her tarafı sımsıkı kapat' dediği zaman gelip çatmıştı; bütün yaratıkları ve nesnelere tekneye yükledim. Vakit gelip çatmıştı; gece bastırdı, fırtınanın binicisi yağmuru gönderdi. Hava gerçekten korkunçtu. Gemiye binip her tarafı sımsıkı kapadım. Her şey tamamı. Her taraf sımsıkı kapatılmıştı. Kalafat işleri eksiksiz tamamlanmıştı. Onun üzerine, yekeyi, geminin yönetimini, kısacası bütün sorumluluğu başdümenciyeye devrettim.

«Tan yeri ağarmağa başlarken ufuktan bir kara bulut ağıdı. Bu bulut, fırtınanın efendisi Adad'ın bulunduğu yerde gürlüdü. Fırtınanın habercileri Şullat ile Haniş, dereyi teppeyi geçerek başı çektiler. Daha sonra, uçurum tanrıları ortaya çıktı. Nergal, alttaki suları tutan bentleri yıktı. Savaş tanrısı Ninurta, setleri yerle bir etti. Cehennemden yedi yargıcı, Anunnaki, meşalelerini kaldırıp ülkeyi kurşunî alevlere boğdular. Fırtına tanrısı, gün ışığının yerine karanlığı koyduğunda; ülkeyi bir çömlek gibi kırıp döktüğünde, umutsuzluğun yol açtığı bitkinlik gökkubbeye değin yükseldi. Bütün gün boyunca bora azıttı durdu. Yol aldıkça kudurdu; halkın üzerine düşman gibi saldırdı. Kardeş, kardeşi göremez oldu; insanlar, gökyüzünde bile görülüyordu. Tanrılar bile tufandan dehşete kapılıp göğün en yüksek katına, Anu'nun gökkubbesine kaçtılar. Sokak köpekleri gibi titreyerek orada duvarların dibine sindiler. Bunun ardından, Gökyüzünün güzel sesli Ecesi İhtar, doğuran bir kadın gibi çığlıklar attı: 'Yazık! Kötülük buyurduğumdan, eski günler göçüp gitti. Tanrıların danışma toplantısında bu kötülüğü niçin buyurdum? İnsan-

ları yok etmek amacıyla savaşların açılmasını istedim. Ama onları ben ortaya çıkardığıma göre, benim insanlarım de-ğiller mi? Şimdi, balık yavruları gibi, denizde oradan oraya sürükleniyorlar.' Cennetin de cehennemin de yüce tanrılarını ağlayıp sustular.

«Altı gün, altı gece boyunca yeller esti; sel, bora ve su taşkınları yeryüzünü kasıp kavurdu. Sel ve su taşkınları savaşan ordular gibi birlikte kudurdu. Yedinci gün ağardığında güneyden esen fırtına dinmeye yüz tuttu, deniz yatıştı, Tufanın da hızı kesildi. Yeryüzüne göz attığımda her yanı sessizliğin kaplamış ve bütün insanların da çamura dönüşmüş olduğunu gördüm. Denizin yüzeyi, bir damın üstü gibi, dümdüz uzayıp gidiyordu. Ambar kapağını açtığımda yüzüme bir ışık düştü. Sonra, oturup ağlamağa başladım. Gözyaşlarım çağlarcasına aktı; çünkü, sular dört bir yanı viraneye çevirmişti. Bir kara parçasını görmek için boşuna bakındım. Sonra on dört fersah ötede bir dağ görünürverdi. Gemi, o dağa oturdu. Nisir dağında karaya oturan gemi, yerinden kıpırdamadı. Bir gün geçti kıpırdamadı yerinden, ertesi gün de Nisir'in üzerinde olduğu gibi kaldı. Üçüncü ve dördüncü gün de Nisir'in üzerinde kımıldamadan durdu. Beşinci ve altıncı gün de Nisir dağında kımiltısızca karaya oturmuş olarak kaldı. Yedinci gün, tan yeri ağarırken bir güvercin salıverdim; uçup gitti. Ama konacak bir yer bulamayınca geri döndü. Sonra, bir kırlangıç saldı. Kırlangıç, uçup gitti. Ama, o da konacak bir yer bulamayınca dönüp geldi. Sonra bir kuzgun saldı. Kuzgun, suların çekilmiş olduğunu gördü; orada burada bulduklarını yemeğe koyuldu; gak gak etti ve geri dönmedi. Bunun üzerine, tuttum, her şeyi dört bir yana savurdum; kurban sundum ve yiyecek-ıçecekden dağın tepesinde adak adadım. Yedi ve yine yedi kazan kurdum. Üzerine odun, kamyş, sedir ve mersin ağacı yığdım. Tanrılar, tatlı kokuyu alınca, adağın başına sinekler gibi üşüştiler. Anu'nun, ken-

disini memnun etmek için bir zamanlar armağan ettiği gök-sel mücevherlerden yapılmış gerdanlığı havaya kaldırarak Iştar da çıkageldi o sırada. 'Ey burada hazır bulunan tanrılar! Gerdanımdaki değerli taşları hatırlar gibi, boynumu çevreleyen lacivert taşını gördükçe bu günleri hatırlayacağım. Bu son günleri unutmuyacağım. Tanrıların tümü de adağın başına toplansın, ama Enlil gelmesin. Bu kurbanı o, asla yaklaşmayacak. Yaklaşmayacak; çünkü hiç düşünmeden Tufana yol açtı. İnsanlarımın ortadan kalkmasına önyak oldu.

«Enlil varıp gemiyi görünce küplere bindi; tanrılara öfkelenip şöyle dedi: 'Şu ölümlülerin arasından canını kurtaran çıktı mı acaba? Hiçbiri mahvolmaktan kurtulmuyacaktı.' Bunun üzerine, kuyuların ve kanalların tanrısı Ninurta ağzını açtı; savaşçı Enlil'e şöyle dedi: 'Ea'yı araya katmadan hangi tanrı kendi başına bir şey düzenleyebilir? Her şeyi bilen, yalnız Ea'dır.' Sonra Ea, savaşçı Enlil'e şunları söyledi: 'Tanrıların en bilgisi yiğit Enlil! Tufanın kopmasına böyle düşüncesizce nasıl oldu da yol açtın?

Günah işlemiş olana yükle günahını

Hizaya sok yasaya karşı çıkanı

Biraz cezalandır koparmağa kalktı mı bağlarını

Çok sert davranma, yoksa mahvedersin cezalandırdığını;

Bir aslan ortadan kaldırsaydı insanlığı

Tufan kırıp geçireceğine,

Bir kurt ortadan kaldırsaydı insanlığı

Tufan kırıp geçireceğine,

Yeryüzünü kasıp kavuran açlık belâsı olaydı

Tufan olacağına,

Yeryüzünü kasıp kavuran vebâ belâsı olaydı

Tufan olacağına.

Tanrıların sırrını ben ele vermedim. Bilge kişi haberi düşünde almış. Şimdi söyle bakalım, bu kişiye nasıl bir işlem uygulansın?'

«O zaman Enlil, gemiye yöneldi. Karımı da, beni de elimizden tutarak gemiye soktu. İkimizi de iki yanına diz çöktürdü. Alnımıza dokunup şu sözleri söyleyerek kutsadı bizi: 'Geçmiş günlerde, Utnapiştim bir ölümlü kişiydi. Bundan böyle kendisi ve karısı uzaklarda ırmakların ağzında yaşayacaklar.' İşte böylece tanrılar, beni alıp burada; ırmakların ağzında ve uzakta yaşamak üzere yerleştirdiler.»

DÖNÜŞ

Utnaşıttım şöyle dedi: «Sana gelince Gılgamış, aradığın hayatı bulabilmen amacıyla, senin için, tanrıları kim toplantıya çağırarak? Bunu diliyorsan, dileğini sına: Altı gün yedi gece boyunca uykuya direnmen gerek.» Ne var ki, olduğu yerde otururken, yapağıdan taranmış yumuşacık yünü andıran uyku Gılgamış'ın üzerine çöktü. Utnaşıttım, karısına şöyle dedi: «Şuna bak! Ölümsüzlüğe kavuşmak uğruna çırpınan güçlü adama bir göz at. Uykunun dumanı, şimdiden üzerine çöktü.» Karısı şöyle cevap verdi: «Uyandırmak için ona bir dokunuver; geldiği kapıdan geçip sağlıcakla ülkesine gitsin.» Utnaşıttım de şöyle dedi: «İnsanların tümü de aldatıcıdır. Bu adam, seni bile aldatmağa kalkacaktır. Bundan ötürü ekmek pişir. Her gün başucuna bir somun koy. Uyuduğu günlerin sayısını belirtmek için de duvara çentik at.»

Böylece, Utnaşıttım'ın karısı her gün bir somun pişirdi. Pişirdiği somunu da Gılgamış'ın başucuna koydu. Uyuduğu günleri de duvara işaretledi. Sonra, ilk somunun taş gibi sertleştiği, ikincinin köseleye döndüğu, üçüncünün sırlıklam olduğu, dördüncünün kabuğunun küflendiği, beşincinin bayatladığı, altıncının henüz taze olduğu ve yedinci-

nin ateş üzerinde bulunduğu gün geldi. O zaman Utna-
piştim, Gılgamış'ı dürterek uyandırdı. Uyanan Gılgamış,
Uzaktaki diye bilinen Utnapiştim'e, «Ayağa kalkmam için
bana dokunduğun anda dalar gibi olmuştum.» dedi. Utna-
piştim ona şöyle dedi: «Şu somunları say da kaç gün uyu-
yakaldığını öğren. Gördüğün gibi, sana pişirilmiş ilk so-
mun taş gibi sertleşti, ikincisi köseleye döndü, üçüncüsü
sırılsıklam oldu, dördüncüsü küflendi, beşincisi bayatladı,
altıncısı henüz taze, yedincisi de, seni uyandırdığımda hâ-
lâ ateşin üzerinde pişmekteydi». Gılgamış şöyle cevap ver-
di: «Ne yapacağım şimdi, Ey Utnapiştim? Nereye gidece-
ğim? Şimdiden gecenin hırsız elimi ayağımı bağlıyor; ölüm
ise odama çöreklenmiş. Ayağımı nereye bassam orada
ölümü buluyorum.»

O zaman Utnapiştim, Urşanibi'ye dönerek şöyle dedi:
«Yazık Urşanabi! Bundan böyle, bu barınakta nefret edi-
len bir kişi oldun. Burası senin için değil. Bu denizi geç-
me hakkını da yitirdin artık. Kıyılarından sürüldün artık;
haydi git! Bedeni baştanaşağı kirle kaplı bulunan, yabancı
hayvanların postu yüzünden vücudunun güzelliği fark
edilmeyen ve önüne düşerek buraya getirdiğin şu adamı
yıkama yerine götür. Uzun saçlarını yıkayıp, suya düşmüş
kar kadar temiz kılsın. Postunu denize atsın; deniz de onu
alıp götürsün; böylece vücudunun güzelliği gözler önüne
serilsin. Alnındaki saç bağı yenilensin. Çıplaklığını örte-
cek giysiler giydirilsin ona. Kentine ulaşır da yolculuğu
sona erinceye dek, bu giysiler eskimesin, yepyeni kalsın
üzerinde.» Urşanabi, böylelikle Gılgamış'ı alıp yıkama ye-
rine götürdü. Uzun saçlarını, suya düşmüş kar gibi temiz
oluncaya kadar yıkadı; postunu sırtından atıp da deniz,
postu alıp götürünce, vücudunun güzelliği gözler önüne se-
rildi. Alnına dolanmış saç bağını da yeniledikten sonra,
ona çıplaklığını örtecek giysiler verdi. Bu giysiler, Gilga-

mış kentine ulaşip yolculuğu sona erinceye dek eskimeyecek; üzerinde yepyeni kalacaktı.

Bu işler de tamamlandıktan sonra, Gilgamiş ve Urşanabi suya indirdikleri tekneye bindiler ve açılmağa hazırlandılar. Ama, Uzaktaki diye bilinen Utnapiştim'in karısı, kocasına şöyle dedi: «Gilgamiş buraya yorgun argın vardı; bitkin durumdadır şimdi. Yurduna ulaşmasını sağlayacak ne vereceksin ona?» Utnapiştim sözü aldı; Gilgamiş da bir sıriğin yardımıyla tekneyi kıyıya yanaştırdı. «Gilgamiş, buraya yorgun argın vardın; bitkin düştün. Yurduna ulaşmanı sağlayacak ne vereyim sana? Gilgamiş, gizli bir şeyi, tanrıların bir gizlisini açıklayacağım. Suyun altında biten bir bitki vardır. Bu bitkinin, dikenini; gül dikenini andıran bir iğnesi de var. Bu iğne ellerini yaralayacak. Ama, onu koparmayı başarırısan, ellerin, yitirmiş olduğu gençliğini insana geri veren şeyi tutmuş olacak.»

Bunu işiten Gilgamiş, savakları açtı; akıp gelen tatlı su akıntısına kendisini kaptırıp en derin sulara ulaştı; ayaklarına ağır taşlar bağladı ve dibe indi. Orada suyun derinliklerinde biten bitkiyi gördü. Bitkinin dikenleri, ellerine battı, ama Gilgamiş, bitkiyi koparmayı başardı; ayaklarına bağlı duran taşların iplerini kesti; sular da onu kıyıya attı. Gilgamiş, kayıkçı Urşanabi'ye şöyle dedi: «Gel de şu olağanüstü bitkiyi gör. İnsana eski gücünü yeniden kazandırma özelliği var bu bitkinin. Onu yıkılmaz duvarlı Uruk'a götürüp yemeleri için yaşlılara vereceğim. Adını da 'Yaşlılar Gençleştiler' koyacağım. Sonunda, onu kendim yiyip yitirdiğim gençliğimi yenibaştan elde edeceğim». Bunun üzerine, Gilgamiş girdiği kapıdan geri döndü. Urşanabi ile birlikte yol aldı. Yirmi fersahlık yol aldıktan sonra yemek yediler. Otuz fersahlık yolu arkalarında bıraktıktan sonra gecelemeğe üzere konakladılar.

Gilgamiş, suyu buz gibi bir kuyu gördü. İnip suya girdi ve yıkandı. Su birikintisinin derininde yatmakta olan

bir yılan ise, çiçeğin yaydığı tatlı kokuyu aldı. Sudan çıkıp bitkiyi kaptı. Kapar kapmaz da derisini değiştirdi ve kuyuya daldı. Bunun üzerine, Gilgamiş, oturup ağladı; sonra Urşanabi'nin elinden tutup şöyle dedi: «Ey Urşanabi, ellerime bunca acıyı bunun için mi çektirdim; bunun için mi yüreğimin kanını akıttım? Kendi hesabıma hiçbir şey kazanmadım. Ben değil, toprağın yabancı hayvanı şimdi o bitkinin safasını sürecektir. Akıntı, buradan yirmi fersah geriye, onu bulup çıkardığım derinliklere götürmüştür bitkiyi. Bir ipucu bulmuştum, şimdi onu da yitirdim. Tekneyi kıyıda bırakıp yolumuza koyulalım.»

Yirmi fersahlık yolu aldıktan sonra yemek yediler. Otuz fersahlık yolu arkalarında bıraktıktan sonra, gecelemek üzere konakladılar. Bir ay on beş günlük yolculuk sırasında alınan yolu, üç günde aldılar. Yolculukları sona erdiğinde Uruk'a, yıkılmaz duvarlı kente vardılar. Gilgamiş, kayıkçı Urşanabi'ye şöyle seslendi: «Urşanabi, Uruk'un surlarına bir tırman bakalım. Temelin bulunduğu seti incele, duvar işini bir sınavıver. Bak bakalım, surlar pişmiş tuğladan yapılmamış mı; temelleri atanlar da yedi bilge değil mi? Tamamın üçte biri kent, üçte biri bahçe, üçte biri de tanrıça Iştar'ın bölgesi sayılan alandır. Tanrıçanın bölgesiyle bir arada bütün bu kesimler Uruk'un tümünü oluşturur.»

Bu da yeryüzünün ülkelerini tanıyan kral Gilgamiş'in eseri idi. Bilgeydi o. Sırları görürdü. Gizli şeylerle tanıştı. Bize tufandan önceki günleri hikâye eden oydu. Uzun bir yolculuğa çıktı. Çalışmaktan, didinmekten bezdi ve yorgun düştü. Ve geri dönünce bir taşın üzerine hikâyesinin tümünü kazıdı.

GILGAMIŞ'IN ÖLÜMÜ

Tanrıların atasının; yani dağların Enlil'inin Gılgamış için belirlediği alınyazısı gerçekleşti: «Toprağın altında karanlık, ona bir ışık gösterecek: İnsanoğlunun, gelecek kuşaklara bırakmak ereğiyle yarattığı anıtlardan hiçbiri onun yaptığıyla kıyaslanamayacak. Yiğitler de erenler de Ay'a benzerler; önce gittikçe büyür ve parıldar, sonra solup giderler. İnsanlar onun için, 'başka kim onun gibi kudret ve kuvvetle hüküm sürdü?' diyecekler. Onsuz ışık olmayacak; tıpkı karanlık ayda, gölgeler ayında olmadığı gibi. Ey Gılgamış, görmüş olduğun düşün anlamı buydu. Sana krallık verildi; alınyazın işte buydu; ölümsüzlük alınyazın değildi senin. Bu yüzden ruhunu keder kaplamasın; sıkılıp bunalma. Buna karşılık; bağımlı kılıp bağımsız bırakma, insanlığın karanlığı ve aydınlığı olma gücünü verdi sana. Halk üzerinde eşsiz bir üstünlük, kaçıp kurtulmanın imkânsız olduğu çarpışmalarda; geriye dönüşün olmadığı akınlarda ve saldıırılarda seni hep zaferle taçlandırdı. Ne var ki, bu gücünü kötüye kullanma. Saraydaki uşaklarına adalette davran. Güneş'in önünde doğrulukla davran.»

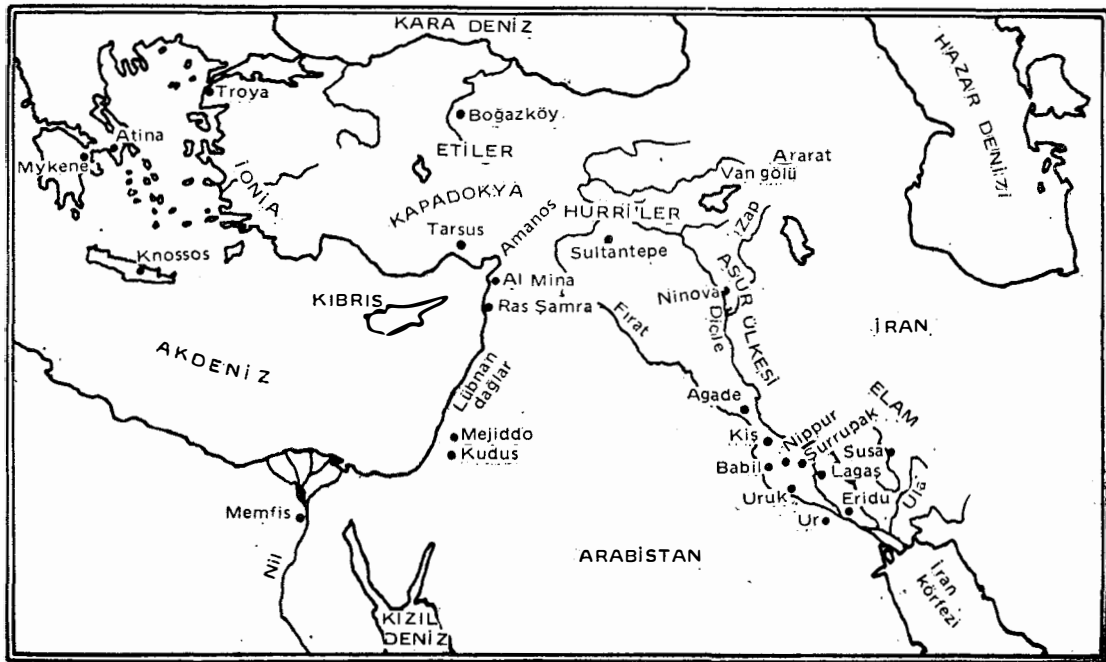
**Kral uzandı kalkmamak üzere bir daha,
 Kullab'ın Efendisi kalkmayacak bir daha;
 Kötülüğü alt etti ama yine de dönmeyecek.
 Tepeden ırnağa silahlydı, ama kalkmayacak artık.
 Bilgeydi yakışıklıydı ama dönmeyecek bir daha;
 Dağa gitti gelmemek üzere;
 Kader döşegine yattı kalkmamak üzere,
 Renkli sedirden dönmeyecek bir daha.**

Yedisinden yetmişine kadar kent halkı susmak nedir bilmedi. Etten kemikten, kandan candan yapılma nice insan varsa, o kadarı ağıt yaktı; yakılan ağıtlar da göğe ağdı. Alinyazısı konuşmuştu sonunda. Zokayı yemiş balık gibi yatıyordu ölüm döşeginde; tuzaga düşmüş ceylan gibi. İnsanlık dışı Namtar çökmüştü üstüne; eli ayağı olmayan, et yemeyip su içmeyen Namtar.

Tümü de Ninsun'un oğlu Gılgamış'a sunacakları armağanları tarttılar; sevgili karısı, oğlu, odalığı, çalgıcıları, soytarısı, bütün ev halkı; uşakları, kâhyaları; sarayda yaşayan herkes Ninsun'un oğlu ve Uruk'un yüreği Gılgamış'a sunacaklarını tarttılar. Ölümün Kraliçesi Ereşkigal'e de, ölümün öbür bütün tanrılarına da sunacakları armağanları tarttılar. Alinyazısı Namtar'a vereceklerini ölçüp biçtiler. Kapının koruyucusu Neti'ye ekmek; yılanın tanrısı, hayat ağacının efendisi Ningizzida'ya, genç çoban Dumuzi'ye, Enki'ye ve Ninki'ye, Endukugga'ya ve Nindukuggaya, Enmul'a ve Ninmul'a da; Enlil'in bütün atalarına hep ekmek sunuldu. Şölen tanrısı Şulpay'e şölen verildi. Sürülerin tanrısı Samukan'a, anne Ninhursag'a, yaratma yerindeki yaratma tanrılarına, gökte yaşayanlara, rahipler ve rahibeler armağanlar tarttılar.

Ninsun'un oğlu Gılgamış, mezarında yatıyor. Sunakta ekmekten oluşan sunuyu tarttı. Tapınakta da yere şa-

rap döktü. Ninsun'un oğlu; insanların arasında eşine raslanmaz yiğit ve hükümdar; efendisi Enlil'e saygıda kusur etmeyen ulu Gılgamış, işte o günlerde ayrıldı yeryüzünden. Sana sunulsun övgülerin tümü; Kullab'ın efendisi, Ey Gılgamış!

ADLAR DİZİNİ

Destanda geçen tanrı, kişi ve yer adlarının kısa bir açıklamasını bu dizinde bulacaksınız. Değişik çağlarda, tanrılara, farklı ve kimi zaman karşıt nitelikler yüklenerek tapıldı. Dizinde yer alanlar, sadece **Gılgamış Destanı**'nı ilgilendiren adlardır. Destan bakımından büyük önem taşıyan ama sayıları pek fazla olmayan tanrıların ve kahramanların adlarına ilişkin açıklamalar da, **Giriş** bölümünde verilmiştir.

ADAD: Fırtına, yağmur ve hava tanrısı.

ANŞAN: Elam'ın güneybatı İran'daki bir yöresi. Yay yapmakta kullanılan tahtanın bu yöreden sağlandığı sanılmaktadır.

ANTUM: Anu'nun karısı.

ANU: Sümerlilerin An'ı; «yukarıdaki büyük», tanrıların atası, gökkubbenin tanrısı. Sümerliler, evrenin ortaya çıkışını açıklarken, başlangıçta bir ilk denizin bulunduğunu söylüyorlardı. Gökyüzü «An»ı ve yeryüzü «Ki»yi kapsayan evrensel dağı doğuran bu ilk denizdi. Sonra **Enlil**, «An»ın «Ki»den ayrılmasına yol açtı. Bunun üzerine, gökyüzünü An, yeryüzünü de Enlil alıp götürdü. Uruk'ta önemli bir tapınağı bulunan Anu, zamanla önemini kaybetti.

ANUNNAKI: Genellikle **Anu**'nun söyundan gelen ölüm yargıçları; yeraltı evreninin tanrıları.

APSU: Dipsiz uçurum: yerin altındaki sular. **Enuma Eliş**'in daha sonraki efsanesinde, özellikle, denizin tuzlu suları ve bir üçüncü sıvısal öğeyle karışan tatlı su, tanrıları meydana getirdi. Ölmüşçesine uyuyan **Ea**'nın «büyü»süyle **Apsu**'nun sularının, yeraltında kıvıltısız kaldıkları düşünülüyordu.

ARURU: **Anu**'nun imgesini gözönünde tutarak **Enkidu**'yu kilden oluşturan yaratma tanrıçası.

AYA: Güneş Tanrısı **Şamaş**'ın şafağı ve gelini.

BELIT-ŞERİ: Yeraltı evrenindeki tanrıların yazıcısı.

DILMUN: Kimi zaman «Güneşin Doğdusu Yer», kimi zaman da «Canlılar Ülkesi» olarak belirlenen ve Basra Körfezinde bulunduğu sanılan Sümerlilerin cenneti. Dilmun, aynı zamanda hem Sümer yaratma efsanesinin geçtiği yöre hem de Sümerlilerin tanrılaştırılan Tufan kahramanı Ziusudra'nın tanrılar tarafından ebedî olarak yaşamak üzere gönderildiği yerdir.

DUMUZI: **Tammuz**'un Sümercesi; «Ağılın efendisi ve çobanı» diye de tanınır; bitkilerin ve verimliliğin tanrısıdır. **Ningizzida**'nın «ebediyet boyunca» yoldaşı olarak cennetin kapısında durur. Sümerlilerin «İanna'nın ortaya çıkışı» anlatısında bu tanrıçanın kocasıdır. İanna ise, bir deyişle, **İstar**'ın Sümerlilerdeki karşılığıdır. Sümerlilerin Kral-Listesi'ne göre, Gilgamiş, «Çoban Dumuzi»nin soyundandır.

EA: Sümerlilerde Enki adıyla anılırdı. Ea, tatlı suların ve bilgeliğin tanrısı; sanatın koruyucusu; genellikle koruduğu insanların yaradananlarından biridir. «Derinde» yaşardı. Adına bir tapınağın kurulduğu Eridu'nun baş tanrısıydı. Ataları kesin olarak bilinmiyor; ama, **Anu**'nun çocuğu olduğu söylenebilir.

EANNA: **Anu** ve **İştara**'a, Urukta adanmış tapınağın bulunduğu kesim.

EGALMAH: Gılgamış'ın annesi tanrıça **Ninsun**'un Urukta oturduğu «Büyük Saray».

ENDUKUGGA: **Nindukugga**'yla birlikte yeraltı evreninde yaşayan Sümer tanrıları; **Enlil**'in ana-babası.

ENKIDU: Yaratış tanrıçası **Aruru**, Enkidu'yu hem gök tanrısı **Anu**'nun hem de savaş tanrısı **Ninurta**'nın özünden ve **Anu**'nun imgesini gözönünde tutarak ortaya çıkardı. Enkidu, Gılgamış'ın, yoldaşydı; yabanıl ve doğal bir yaratıktı. Daha ileriki dönemlerde hayvanların koruyucusu ya da tanrısı; başka bir çevrimin de kahramanı olarak kabul edilmiş olabilir.

ENLİL: Yerin, yelin, evrensel havanın tanrısı. **Anu**'nun buyruklarını yerine getirir. Sümerlerin, tanrıların ortaya çıkışı konusunda anlattıklarına bakılırsa, gök olan **An**'la, yer olan **Ki**'nin birleşmesinden doğmuştur. Sonra, bunları birbirlerinden ayırıp yeryüzünü kendi payı olarak aldı. Daha ileriki çağlarda baş tanrı sıfatıyla **Anu**'nun yerine geçti. Nippur kentinin de koruyucusuydu.

ENMUL: **Endukugga**'ya bakınız.

ENNUGİ: Sulama tanrısı ve kanalların denetleyicisi.

ENUMA ELİŞ: Tanrıların yaradılışını, genç tanrı **Marduk**'un kaos güçlerini yenişini, yine kaosun yenilgiye uğramış kahramanı **Kingu**'nun kanından insanın yaratılmasını anlatan **Samî** yaradılış destanı.

EREŞKİGAL: Yeraltı evreninin ecesi, **Persephone**'yi hatırlatır. Bir vakitler, gök tanrıçasıydı. Sümerlilerin, tanrıların ortaya çıkışı konusunda anlattıklarına göre, gök ve yer birbirlerinden ayrıldıktan sonra, **Ereşkigal** yeraltı evrenine götürülmüştür.

ETANA: Tufandan sonra, **Kiş**'in efsanevî kralı. Kendi adı-

nı taşıyan destanda bir kartalın sırtında göğe çıktığı anlatılır.

GILGAMIŞ: Destanın kahramanı olan Gilgamiş, tanrıça Ninsun ile Kullab'lı bir rahibin oğludur. Tufandan sonra, Uruk'un beşinci kralı olarak tahta oturmuş, önemli yapıların kurucusu ve ölülerin yargıç olmasıyla ün salmıştır. Adının çevresinde birçok destan şiiri yani çevrimler yazılmıştır.

GÖKYÜZÜ BOĞASI: Anu'nun, İhtar için yarattığı kuraklık sembolü.

HANIŞ: Fırtınanın ve kötü havanın göksel habercisi.

HUMBABA (ya da **Huvava**): Gilgamiş'a ve Enkidu'ya karşı çıkan sedir ormanı bekçisi. Sonunda, Gilgamiş ve Enkidu onu öldürürler. Humbaba, Anadolu, Elamlı ya da Suriyeli bir tanrı da olabilir.

İGİGİ: Yüce gök tanrılarının ortak adı.

İNSAN-AKREP: Benzeri olan dişiyle birlikte, akşam olduğunda güneşin battığı dağın girişinde nöbetçidir. Mühürlerde ve fildişi kakmalarda, bedenin üst kesimi insan, alt kesimi ise, akrep olarak canlandırılmıştır. **Enuma Eliş'e** göre, İnsan-akrepler, tanrılara karşı savaşmaları için ilk sular tarafından yaratılmıştı.

IRKALLA: Yeraltı evreninin ecesi **Ereşkigal**'in bir başka adı.

İŞTAR (Sümerlilerde Inanna diye geçer): Göğün Kraliçesi adıyla tanınan İhtar, hem aşk ve bereket tanrıçası, hem de, savaş tanrıçasıdır. Anu'nun kızıdır. Adına kurulumuş bir tapınağın bulunduğu Uruk'un da koruyucusudur.

İŞULLANA: Anu'nun bahçıvanı. İhtar, İşullana'ya aşık olmuş ama karşılık görmemişti. Bunun üzerine, bahçıvanı, köstebeğe ya da kurbağaya dönüştürerek cezalandırmıştı.

Kİ: Yeryüzü.

KULLAB: Uruk'un bir parçası.

LUGULBANDA: Uruk'da, Tufandan sonraki hanedanın üçüncü kralı. Hem tanrı hem de çoban. Bir Sümer şiir çevriminin kahramanı. Ayrıca, Gilgamiş'in koruyucusu.

MAGAN: Mezopotamya'nın batısında bir ülke. Kimi zaman Mısır ya da Arap yarımadası, kimi zaman da ölümler ülkesi ya da yeraltı evreni.

MAGILUM: Anlamı belirsiz; «Ölümler Teknesi» anlamına gelebilir.

MAMMETUM: Alinyazılarından sorumlu tanrıça.

MAŞU: Bu söz Akad dilinde «ikiz» anlamına gelir. Gece bastırınca güneşin indiği, tanla birlikte de yeniden doğduğu ikiz doruklu dağın adı. Maşu'nun, kimi zaman Lübnan, kimi zaman da Karşı-Lübnan sıradağları olduğu düşünülmüştür.

NAMTAR: Kötü talih, kötü alinyazısı, uğursuzluk; Yeraltı evreninin şeytani, **Ereşkigal**'in ulağı ve başpapazı. Ayrıca, hastalığın ve vebanın getiricisi.

NEDU: **Neti**'ye bakınız.

NERGAL: Yeraltının ve vebanın tanrısı. Kimi zaman **Ereşkigal**'in kocası olarak sözü geçen Nergal, gökten yeraltı evrenine geçişini anlatan bir Akadça şiirin konusudur.

NETİ: Yeraltı evreninin başkapıcısı olan Nedu'nun Sümercesi.

NINDUKUGGA: **Endukugga** ile birlikte yeraltında yaşayan tanrı.

NINGAL: Ay tanrısının karısı; Güneşin annesi.

NINGIRSU: Sulamanın ve verimliliğin tanrısı **Ninurta**'nın eski adı. Lagaş yakınında her türlü bitkinin yetiştiği bir bostanı vardı. Bir dişi keçinin oğluydu.

NINGIZZIDA (ya da **Gizzida**): «Hayat Ağacının Efendisi» diye de tanınan bereket tanrısı. Kimi zaman insan

başlı yılan haline girmişse de, daha sonraları iyileştirici, büyü yapıcı tanrı; birlikte göğün girişinde nöbet beklediği **Tammuz**'un yoldaşı oldu.

NINHURSAG: Sümerlilerin ana-tanrıçası. An, **Enlil** ve Enki'yle birlikte Sümerlilerin belli başlı dört tanrısından biri. Enki'nin karısı ve bütün bitkilerin de yaradanıydı. «Doğumun ecesi», «Nintu» ve «yeryüzü» (toprak) **Ki** adlarıyla da anılan Ninhursag, aslında «ana» anlamına gelir.

NINKİ: Ninhursag'ın başka bir adı olduğu sanılan **Ninki**, **Enlil**'in annesidir.

NINLİL: Göğün, yerin, havanın, bir bakıma da yeraltının tanrıçası; **Enlil**'in karısı, Ay'ın annesi. Enlil'le birlikte Nippur'da tapılan bir tanrıçaydı.

NINSUN: Gılgamış'ın annesi. Uruk'ta tapınağı bulunan küçük tanrıçalardan biri. **Lugulbanda**'nın karısı. Bilgeliliği ünlüydü.

NINURTA: **Ningirsu**'nun daha sonraki adı olan Ninurta; hem savaşçı hem savaş tanrısı, hem ulak hem de sulamanın ve kuyuların tanrısıydı. Bir şiire göre, yeraltı evreninin acı sularına set çekmiş ve canavarları yenmiştir.

NISABA: Tahıl tanrıçası.

NİSİR: «Kurtuluş Dağı» anlamına geldiği sanılan Nisir'in, aşağı Zap suyunun güneyinde bulunan sıradağlar ya da Van gölünün kuzeyindeki Ararat olduğu ileri sürülür.

PUZUR-AMURRI: Tufan süresince **Utnapiştin**'in serdümcisi.

SAMUKAN: Sığırların tanrısı.

SİDURİ: Tanrısal şarap yapımcısı. Deniz (herhalde Akdeniz) kıyısında, güneşin bahçesinde yaşar. Hurri dilinde adı, «genç kadın» anlamına gelir; **Iştar**'ın bir başka adı da olabilir.

SİLİLİ: Aygırın annesi; göksel kırsağın adı olduğu da söylenir.

SİN: Sümerlilerin Nanna dediği Ay. Güneş olan Utu-Şamaş'ın ve Iştar'ın babası Sin, Sümerlilerin en önde gelen gök tanrısıydı. Babası **Enlil**, anası da **Ninlil**'dir.

ŞAMAŞ: Sümerlilerde Utu diye geçen Şamaş, güneşti. Sümerlilerde özellikle yargıç, birtakım bereket niteliklerine sahip olan yasa koyucusudur. Samîlerde, zafer kazanmış bir savaşçı, bilgeliğin tanrısı, **Sin**'in oğlu; «babasından daha yüce» tanrı olarak tanınır. **Iştar**'ın hem kocası, hem de erkek kardeşiydi. Elinde kararları kesip biçtiği bir testereyle canlandırılır. Şiirlerde «Şamaş» adının, tanrı ya da yalnızca güneş anlamını taşıdığı sanılıyor.

ŞULLAT: Fırtınanın ve kötü havanın habercisi.

ŞULPAY: Şölenleri ve eğlentileri yöneten tanrı.

ŞURRUPAK: Uruk'un otuz kilometre kuzeybatısında bugünkü Fara kenti. Mezopotamya'nın en eski kentleri arasında yer alır; Sümerlilere göre, tufandan önce kurulmuş beş büyük yerleşme merkezinden biridir. Tufan hikâyesinin kahramanı da Şurrupaklıdır.

TAMMUZ: Sümerlilerin **Dumuzi**'si; bitkilerin ölen tanrısı. **Iştar**, onun ölümü üzerine ağlayıp sızlanırdı. Dolayısıyla, Tammuz, ağıtların, yakınmaların, sızlanmaların konusudur. Akadça bir şiirde, Iştar, genç kocası Tammuz'u aramak amacıyla yeraltı evrenine iner. Bunun kaynağı olan Sümerce şiirde ise, kibirinden ötürü, ve kendisinin de sağlıcakla yeraltı evreninden tekrar çıkabilmesi için, Dumuzi'yi rehin olarak oraya gönderen Inanna'dır.

UBARA-TUTU: Şurrupak'ın kralı ve Utnapiştim'in babası. Tufan öncesi Kral-Listesi'nde Utnapiştim'den başka, adı anılan tek Kiş kralı.

URŞANABI: Eski Babillilerin Sursunabu dedikleri Urşanabi, Utnapiştim'in ebedî olarak yaşadığı (Sümerlilerin de **Dilmun** adını verdikleri) cenneti güneşin bahçesinden ayıran ölümcül suları her gün geçen **Utnapiştim**'in kayıkçısıdır. Gılgamış'ı yolcu olarak yanına almakla bu geçiş hakkını yitirir. Bundan ötürü, Gılgamış'ın peşi sıra Uruk'a gider.

URUK: İncil'de adı Erech olarak geçer; Babil'in güneyinde Fara (Şurrupak) ve Ur arasında, bugün adı Warka olan yerde kurulmuş bulunan kent, Kazılar, **Anu**'nun ve **Istar**'ın adlarına yapılmış büyük tapınaklarla bezenmiş Uruk'un, en eski çağlarda bile önemli bir kent olduğunu göstermiştir. Kış'ın geleneksel düşmanıydı. Tufandan sonra, Gılgamış'ın da içinde beşinci ve en ünlü kral olarak yer aldığı hanedan, bu kentte hüküm sürdü.

UTNAPIŞTİM (Eski Babillilerde Utnapiştim, Sümerlilerdeyse Ziusudra diye anılır): Sümer şiirlerinde bilge kral ve **Şurrupak**'ın rahibi olarak; Akad kaynaklarıdaysa, Şurrupak'ın bir bilge yurttaşı olarak adı geçer. Ubara-Tutu'nun oğludur ve adı çoğunlukla «Hayatı Gören» diye çevrilir. Ailesiyle ve «bütün canlıların tohumu»yla birlikte, koruyucusu olan tanrı **Ea**'nın hoşgörüsüne sığınarak Tufandan kurtulur. Daha sonra, tanrılar ona sonsuz hayatı bağışlar ve «ırmakların ağzı»na yerleştirirler; «Uzaktaki» diye tanınır. Sümerlilere göre, Utnapiştim, güneşin doğduğu **Dilmun**'da yaşar.

YEDİ BİLGE: Mezopotamya'nın en eski yedi kentine uygarlığı getiren bilgeler.

KAYNAKLAR

Bu destanla ilgili başlıca kaynaklar daha önce **Girişte** de verilmişti. Tam bir bibliyografya, James B. Pritchard'ın **Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament**'inde; Cahiers du Groupe François-Thureau-Dangin' de yayımlanan **Gilgamiş et sa légende**'da ve **Reallexikon der Assyrologie**'de bulunmaktadır.

Aşağıda, **Gilgamiş Destanı** metnlerinin hangi tabletlerden alındığı gösterilmiştir.

(1) **Gilgamiş ve Canlılar Ülkesi** adlı Sümerce şiirin metni, Nippur'da ortaya çıkarılan on dört, Kiş'te bulunan bir ve nereden geldiği bilinmeyen iki tablettedir (tümü 175 satır). Sözü edilen tabletlerde şu olaylar anlatılmıştır: Hükümdar Gilgamiş'la kulu Enkidu arasındaki arkadaşlığın kurulması; unutulmaz bir ad bırakma arzusu; Utu'nun (Şamaş'ın) Gilgamiş'ı ve Enkidu'yu silâhlendirmesi, yanlarına doğaüstü güçlerle donanmış yardımcıları katması; elli kişilik bir kabile halinde yola koyulma; sedir ağacının kesilmesi; Gilgamiş'ın bitkin düşmesi; dağda akşam karanlığının çökmesi; Gilgamiş'ın Enkidu'yla konuşması; Huvava'yla (Humbaba) evinde karşılaşma; Gilgamişın, ağaçları sökmesi; Humbabanın, hayatını bağışlaması için Gilgamişe yalvarması; Enkidunun tavsiyesi üzerine Gilgamiş'ın, Humbabayı öldürüp cesedini, öfkesinden köpüren

Enlil'e sunması. Sümerce metin burada kesilir.

(II). **Gılgamış'ın Ölümü'nü** anlatan Sümerce metin, bölükpörçüktür. Ayrıca öbür Gılgamış şiirleriyle ve özellikle **Canlılar Ülkesi** şiiriyle arasında ne gibi ilişki olduğu anlaşılamamaktadır. Bizim verdiğimiz metin, Nippur'da ortaya çıkarılan ve İ.Ö. ikinci binyılın ilk yarısından kalan üç tablete dayanıyor. Levhaların «A» ve «B» parçaları, Gılgamış'ın, Enlil tarafından belirlenen alinyazısını, ölmüş krala yakılan ağıtları, cenaze dolayısıyla sunulan adakların dökümünü kapsıyor. Ne var ki, kısa bir süre önce, Prof. Kramer, **Ölüm'ün** en aşağı dört yüz elli satırla tasvir edildiğini ortaya koyan başka parçalar buldu.

(III) İ.Ö. ikinci binyılın ilk yarısında yer alan ilk Babil hanedanı çağından kalma Eski Babil metinleri: «Pennsylvania Tableti» adı verilen bu belgede, Enkidu'nun gelişi, bu gelişle ilgili olarak Gılgamış'ın gördüğü düş anlatılır; «Yale Tableti» ise, orman yolculuğu için girişilen hazırlıkları, bu yolculuğa çıkanların Uruk'tan ayrılmalarını kapsar. Sippar'da bulunan «Meissner» parçası, Siduri olayını ve Gılgamış'ın, kayıkçısı Sursunabu (Urşanabi) ile karşılaşmasını dile getirir. Eski Babil'le ilgili belgelere değgin bağımsız yayım, M. Jastrow ve A.T. Clay tarafından 1920' de yapıldı: **An Old Babylonian Version of the Epic of Gilgamesh**. Tel Iscali'de bulunmuş olan bir başka Eski Babil tablet parçasını T. Bauer yayımladı. (**Ancient Near Eastern Texts referring to the Old Testament**'a bakınız). Bu tablet parçasında Humbaba'nın ölümüyle ilgili olarak anlatılanlar, Sümerce metinde anlatılanlardan pek farklı değildir. Buna karşılık daha sonraki Akadça metinler, bu konuda Sümer metninden hayli ayrılır. Ur'da ortaya çıkarılan Orta Babilce metin (British Museum, UET VI) Enkidu'nun hastalığıyla ilgili daha özlü bilgiler sağlamaktadır. Gadd, **Iraq**, 28, 1966, 105-21 ve A. R. Millard'ın yayımladığı Eski Babil tablet parçaları (**Iraq**, 26, 1964, 99)

IX. tablete birtakım eklemler yapılmasını mümkün kıldı.

(IV) I.Ö. ikinci binyılın ortalarına raslayan Eti metni, Orta Anadoludaki Boğazköy'de ortaya çıkarılmıştır. Bu metinde, Gılgamış'tan ve üstünlüklerinden, ormanda olup bitenlerden, ormanda sedirin kesilmesinden, hastalanıp ölüm döşeginde yataarken Enkidu'nun gördüğü düşten, Utnapiştim'i bulmak amacıyla çıkılan yolculuktan, Siduri olayından, Gılgamış'ın Urşanabi'yle karşılaşmasından söz ediliyor. Bu açıdan, hikâye, öbürlerinden büyük ölçüde farklılık gösteriyor. Çeviri, *Zeitschrift für Assyriologie*'de (39, 1929) J. Friedrich ve *İstanbul Mitteilungen*'de (8, 1958, 93-125) H. Otten tarafından yayımlanmıştır.

Boğazköy'de ortaya çıkarılan Eti tabletlerindeki bir başka parça (KUB, VIII, 48, 1924) da, yakınlarda R. Stefanini tarafından *Journal of Near Eastern Studies*'de (28, 1968) yayımlandı.

(V) Utnapiştim'i bulmak için yapılan yolculuğun bir kesimini de, yine Boğazköy'de çıkarılan Hurri dilinden bir parçada buluyoruz.

(VI) Sami metinlerine gelince; bunlardan Eti İmparatorluğunda kullanılan Akadça bir metin parçaları Boğazköy'de bulundu. Ne var ki, bütün metinlerin en eksiksizi Asurca olanıdır. Bu metin, aslında altı sütunluk on iki tabletin üzerine yazılmıştır. Her tablette aşağıyukarı üç yüz satır vardır. Bu on iki levhadan hepsinin parçaları elimizdedir. Hemen hepsi I.Ö. yedinci yüzyıldan kalmadır ve Ninova saray kitaplığında bulunmuştur. Gılgamış'ın, Utnapiştim'i bulmak amacıyla çıktığı yolculuktan dönünceye kadarki olayların tümünü kapsayan bu parçalar, daha eski çağların metinlerine dayanır. Metinlerin dağılımı şöyledir: I. Tablette, Gılgamış'ın Enkidu'yla ilgili ikinci düsüne kadar Gılgamış ve Enkidu hakkında bilgi verilir. II. Tablette, pek bölükpörçük olmakla birlikte, Gılgamış'la Enkidu'nun karşılaşması yer alır ve sedir ormanından ilk

olarak söz edilir. III. Tablet, tam değildir. Burada Gılgamış'ın danışmanlarla ve Ninsun'la konuşmaları; Enkidu'ya yüklenen görev açıklanır. Sadece birkaç satırı artakalan IV. Tablette ise, ormana yapılan yolculuk ve Gılgamış'la birlikte arkadaşının ormanın girişine varışı anlatılmış olabilir. V. Tablette ormanın tasviri, dağda görülen düşler ve muhtemelen, Humbaba'yla karşılaşma ve onun öldürülmesi yer almaktadır. VI. Tablet, Gılgamış ve İstar'ın karşılaşmasını; Gökyüzü Boğası olayını ve Enkidu'nun hastalığının başlangıcını kapsıyor. VII. Tablette, Enkidu'nun hastalığı sürüp gider; bu arada, hastalığı süresince gördüğü düşler anlatılır. VIII. Tablette, Enkidu için yakılan ağıtlar ve muhtemelen cenaze töreni canlandırılmıştır. IX. Tablette, Gılgamış'ın, Utnapiştim'i bulmak amacıyla çıktığı yolculukta, Siduri ve Urşanabi olaylarını; Gılgamış'ın Utnapiştim'e ulaşmasını kapsar. Bugün en iyi durumda bulunan ve üçyüzden fazla mısraı kapsayan XI. Tabletle, Tufanın tasviri, Gılgamış'ın başından geçenler ve sonunda Uruk'a geri dönüş anlatılmıştır. Ancak, Asurlularca düzenlenen metinde Gılgamış'ın ölümünden söz edilmiyor. Sonuncu yani XII. Tablette, ayrı bir olay anlatılır. Bu, VII Tablette anlatılan Enkidu'nun ölümünün başka bir biçimidir. XII. Tablet, Sümerce orijinalden çeviridir ve bunun da ancak parçaları kalmıştır. İkisi arasındaki ilişki; Prof. Kramer tarafından **Journal of the American Oriental Society**'de (64, 1944) ve özellikle, L. Matous tarafından **Gılgamış et sa légende**'da incelenmiştir.

(VII) Sultantepe'de bulunan Akadça tablet parçaları, 1951'de Bay Nuri Gökçe ve Mr. Seton Lloyd tarafından ortaya çıkarıldı. Tek sütunluk iki tableten birinde, Enkidu'nun hastalığından; ötekinde, Enkidu için ağıt yakan Gılgamış'tan ve muhtemelen cenaze töreniyle Gılgamış'ın Enkidu onuruna diktirdiği anıttan söz edilmektedir. Kısa olmakla birlikte, her iki tablet de, Ninova düzenlemesindeki

boşlukları dolduruyor. Her iki tablet parçasını, Dr. Gurney **Journal of Cuneiform Studies** (8, 1954) ve **Anatolian Studies**' de (II, 1952) yayımlanmıştır. Dr. Gurney, bu parçalarda yazılı olanların, karakteristik yanlışlıklar gösteren okul çocuklarının ev ödevleri olduğunu ileri sürüyor.

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	7
GILGAMIŞ DESTANI	65
HARİTA	125
ADLAR DİZİNİ	127
KAYNAKLAR	135

{kutupyıldızı kitablığı}
1044

Büyük Klasikler

YUNAN, LATİN, İSLÂM, DOĞU olarak dört ayrı dalda yayımlanan Büyük Klasikler, dünya uygarlıklarının temel taşları olan kültür eserlerini Türk okurlarına iletmek amacını güdüyor.

İnsanlığa yön veren, ulusları kuran ve yaşatan, uygarlıkları oluşturan büyük kitaplar, yazarlar, düşünürler, bilginler,

BÜYÜK KLASİKLER

dizisinde yer alıyor.

GILGAMIŞ DESTANI, insanlık için en az Homeros'un destanları kadar ilgi çekicidir. Ölüm-süzlüğün ve bilginin peşinde olan ferdin bütün özü, ilk olarak Gılgamış Destanı'nda dile gelir.

Gılgamış Destanı, tazeliğini kuşaktan kuşağa sürdüren en önemli sanat ve kültür belgelerinden biridir.

Fiati 20 TL.

